

Szerzőink figyelmébe

1. A kéziratot számítógépen elkészítve, e-mailen keresztül kérjük benyújtani, külön is mellékelve a képeket (jpg) és az ábrákat (pl. xls.).
2. A lábjegyzetek folyamatosan számozva, a lap aljára legyenek tördelve.
3. A kéziratban az évszázadokat — idézetek, tanulmány- és könyvcímek stb. eredeti előfordulásának kivételével — római számmal tüntessék fel.
4. A forrásmegjelölnél pontos levéltári, kéziratári és bibliográfiai adatokat kérünk (csak a szerző nevét kurziváljuk, az összeállítókét és a címet nem!).
5. Optimális terjedelműnek (jegyzetapparátussal együtt) az 1–2 éves kéziratokat tekintjük (1 ív = kb. 40 000 „n”).

Hivatkozások elkészítése a Fonsban megjelenő dolgozatokhoz

Részletesen: *Fons*, 2. (1995) 2. sz. 259–267. p.

1. Hivatkozás a kiadvány egészére

- a) *Szerző(-k)*: Cím. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- b) A háromnál több szerző által írt mű címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)

2. Hivatkozás a kiadvány egy részére

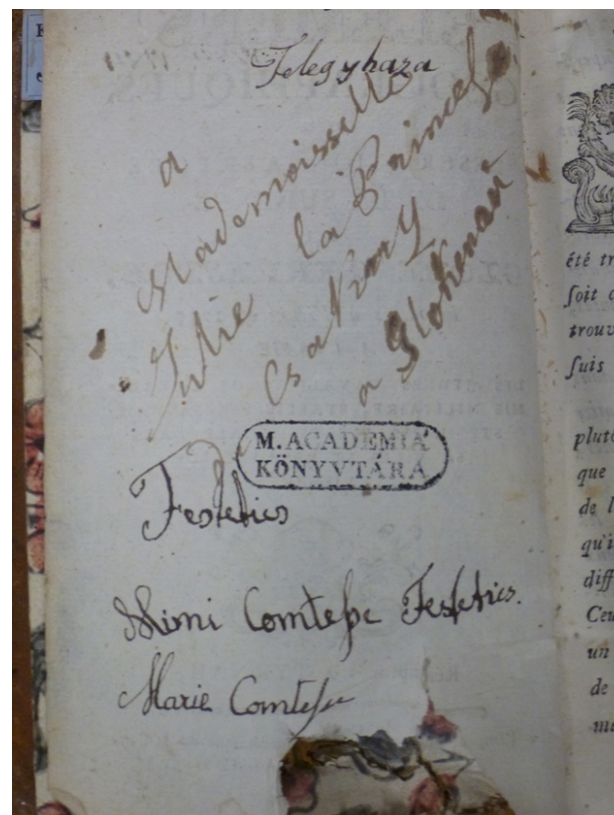
- a) *A tanulmány szerzője (szerzői)*: A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet szerzője: A tanulmánykötet címe. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- b) *A tanulmány szerzője (szerzői)*: A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- c) A folyóiratcikk szerzője: A cikk címe. In: A folyóirat címe, Évfolyam arab számmal. (Év) sz.[= szám] Hivatkozott hely p. (vagy terjedelem -tól -ig p.)

A jegyzetekben alkalmazott rövidítések: Bp., köt., bőv., jav., átdolg., kiad., s. a. r., vö., uő., uo., i. m., l. vagy ld. [= lásd], jz. vagy jegyz.

F O N S

(Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)

XXIX. évfolyam



2022. 4. szám

E számunk szerzői



Faragó Dávid (ELTE BTK PhD hallgató, ELKH BTK TTI tudományos segédmunkatárs),
B. Halász Éva (ELKH-MNL-SZTE Magyar Medievisztikai Kutatócsoport, tudományos főmunkatárs),

Hursán Szabolcs (EKKE PhD hallgató, MKI, tudományos segédmunkatárs),
Jarmalov Rezső (ELTE BTK TDI PhD hallgató, ELKH BTK TTI tudományos segédmunkatárs),

Piti Ferenc (ELKH-MNL-SZTE Magyar Medievisztikai Kutatócsoport, tudományos főmunkatárs),

Süli Attila (HM-HIM, hadtörténész),

Tóth Tamás (PPKE, egyetemi magántanár; Gál Ferenc Egyetem, főiskolai tanár)

BTK = Bölcsészettudományi Kar; BTK TTI = Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet; EKKE = Eszterházy Károly Katolikus Egyetem; ELKH = Eötvös Loránd Kutatói Hálózat; ELTE = Eötvös Loránd Tudományegyetem; HM-HIM = Honvédelmi Minisztérium, Hadtörténeti Intézet és Múzeum; MKI = Magyarországi kutató Intézet; MNL = Magyar Nemzeti Levéltár; PPKE = Pázmány Péter Katolikus Egyetem, SzTE = Szegedi Tudományegyetem; TDI = Történettudományi Doktori Iskola

*

Lapunkat támogatták



Nemzeti Kulturális Alap és Budapest Főváros Levéltára

*

A címlapon

Festetics Máriához köthető bejegyzés

Éléments Géographiques, ... Tyrnau, 1769.

(Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, jelzet: Földr.O.313)

A fotót Hursán Szabolcs készítette

*

Felelős kiadó: Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány

Nyomta és kötötte: Fellini Kft.

ISSN 1217-8020 (Nyomtatott)

ISSN 1588-0516 (Online)



Tartalom

Tanulmányok

Faragó Dávid

Az elfeledett testvér – Brodarics Mátyás életútja 369

B. Halász Éva – Piti Ferenc

Zsámboki (Gilétfi) Miklós nádor (1342–1356) közgyűlései 401

Hursán Szabolcs

A kisbéri Batthyány-könyvtár

Az 1838-ban a Magyar Tudós Társaságnak adományozott

állomány rekonstrukciója és bemutatása..... 421

Jarmalov Rezső

Otrokocsi Fóris Ferenc műve a magyar egyháztörténetről 461

Forrásközlések

Süli Attila

Dercsényi László visszaemlékezése a szabadságharc

végnapjairól és a kényszersorozásáról..... 481

Tóth Tamás

Esterházy Imre püspöki processzusai

a Vatikáni Apostoli Levéltárban 495

F O N S

(Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)

XXIX. évfolyam

2022. 4. szám

Fons (Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)
Lapinformációk

Alapítás: A folyóiratot 1993-ban alapította a Levéltáros Hallgatók Egyesülete és a Szentpétery Imre Tudományos Diákkör (Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelem Segédtudományai Tanszék).

Első évfolyam: 1994

Megjelenés: Évente négy alkalommal (összesen 32 ív).

Publikációs kör: A történelem segédtudományai, forrásfeldolgozások, forrásközlések, illetve ezekben a témákban módszertani kérdések, könyvismertetések, műhelybeszámolók.

Cél: A történeti segédtudományok, a Magyarország történetére vonatkozó források feldolgozása, ismertetése és népszerűsítése a széles olvasóközönség számára, valamint a szakterület kutatói részére.

Kiadó: Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány, 1139 Budapest, Teve utca 3–5. Az Alapítvány Kuratóriumának elnöke: OBORNI TERÉZ, titkára: POLONKAI ÉVA.

Szerkesztőség: KENYERES ISTVÁN főszerkesztő. DRESKA GÁBOR, OROSS ANDRÁS (felelős szerkesztő), SARUSI KISS BÉLA, SIPOS ANDRÁS, TERNOVÁ CZ BÁLINT szerkesztők, POLONKAI ÉVA szerkesztőségi titkár.

Székhely: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelem Segédtudományai Tanszék (1088 Budapest, Múzeum körút 6-8.) és Budapest Főváros Levéltára (1135 Budapest, Teve utca 3–5.).

Postacím: Fons Szerkesztőség, 1139 Budapest, Teve utca 3–5.

Honlap: www.fonsfolyoirat.hu

E-mail: info@fonsfolyoirat.hu

Recenziók: A publikációs körbe tartozó kiadványok recenziós példányait a szerkesztőség címén várjuk (ismertetési kötelezettség nélkül).

Kéziratok: A folyóirat számára készített kéziratokat e-mailen a Windows valamely változatában kérjük benyújtani. A kéziratok formai követelményeit a hátsó borítón, a jegyzetelés szabályait a Fons, 2. (1995) 2. sz. 259–267. oldalain foglaltuk össze, kérjük szerzőinket, hogy az ott leírtakat alkalmazzák.

A megjelent cikkek tartalmáért a szerzők felelnek, címük a szerkesztőségben. A Fons másodközlésre nem vállalkozik. Újrakiadás csak a szerkesztőség engedélyével történhet. Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza.

Különlenyomat: A szerzők 20 különlenyomatot kapnak.

Korábbi számok: Korlátozott számban beszerezhetők a terjesztő címén.

Terjeszti: Budapest Főváros Levéltára, 1139 Budapest, Teve utca 3–5. tel.: 298-7517

FARAGÓ DÁVID

AZ ELFELEDETT TESTVÉR — BRODARICS MÁTYÁS ÉLETÚTJA*

Bevezetés

Brodarics István ismert alakja a XVI. századi magyar történelemnek, életével, valamint irodalmi, politikai és diplomáciai tevékenységével már kutatók hosszú sora foglalkozott. Az udvari pályafutását még az ifjú II. Lajos (1516–1526) uralma idején kezdő humanista történetíró, illetve főpap-diplomata ugyanis *Historia verissima* című munkájában¹ mint szemtanú nemcsak megörökítette a Magyar Királyság számára katasztrofális következményekkel járó mohácsi csatát, hanem Szapolyai (I.) János (1526–1540) diplomatájaként a politikai események fontos alakítója is volt az ütközetet követő zűrzavaros években.² Családjáról nem sokat lehet tudni, azonban bizonyosan volt egy Borbála, illetve egy Mátyás nevű testvére. Mátyásról az Istvánnal foglalkozó szakmunkákban elszórt számos adat alapján a fivére befolyását kihasználó és háttérbe húzódó testvér képe rajzolódik ki.³ Az István halála (1539) utáni sikeres pártváltása és az I. Ferdinándtól elnyert tisztségei alapján azonban egy jó politikai érzékkel megáldott és kiterjedt kapcsolati hálóval rendelkező, gazdasági kérdésekben is jártas nemes benyomását kelti, aki befolyásos fivére támogatása nélkül is megállta a helyét a János király halálát követő politikai viharok közepette.

Mátyásról csak csekély számú, elsősorban a „karrierje” főbb állomásairól tudósító forrás maradt fenn a korunkra, a személyisége nem igazán ragadható meg, ezért a tanulmány célja, hogy a rendelkezésre álló szakirodalom, illetve az újonnan feltárt források alapján felvázolja a fivére mellett méltatlanul elfeledett Mátyás pályaképét.⁴ A tanulmány nem öncélú, mivel Brodarics Mátyás életútján

* Ezúton szeretném megköszönni Kasza Péternek, Neumann Tibornak és Varga Szabolcsnak a kutatás, valamint a tanulmány elkészítése során nyújtott segítségét. A tanulmány az NKFI K 128695 azonosító számú, „MNL OL 1526–1570 közötti iratainak feldolgozása és online publikálása” című pályázat támogatásával készült.

1 Kasza, 2007. 335–338. p. vö. Kasza, 2015. 176–183. p.

2 Életére, valamint a korábbi kutatások és a szakirodalom összefoglalására l. Kasza, 2015.

3 Kasza, 2008. 1198–1208. p., Varga, 2010. 19–21. p.

4 Kasza, 2017. 232–236. p.

keresztül a szlavóniai nemesség⁵ Mohács utáni történetéről, illetve a Drávától északra számukra megnyíló lehetőségekről is bővíthetjük az ismereteinket.⁶

A Mohács előtti évek

A Brodarics család eredetét, illetve korai történetét a források hiánya miatt még mindig sűrű homály borítja. Csak annyi tudható bizonyosan, hogy a Brodaricsok a XIV. század közepétől már birtokosok voltak Szlavóniában. Mátyás és István szüleinek a neve nem ismert, azonban anyjuk a bécsi egyetemen mester (*magister*) címet szerző (1479)⁷ és vagyonos Ivanicsi *Jalsyth* János zágrábi örkanonok (†1504) testvére volt.⁸ A Brodaricsok Körös megyei birtokai a középkor végén a Kapronca–Körös–Csázma által körülhatárolt területen elszórva feküdtek,⁹ amelyeknek a mérete az 1495–1520 közötti időszakban 8–21 telek között ingadozott. Mátyás birtokainak a törzset Jerosin (6–9 telek), valamint a család udvarházának is helyt adó Polyána (4–6 telek) képezték,¹⁰ ahol a késő középkorban több család is birtokos volt. A család egyik tagja, a XV. század végén élő György császári prediális nemes volt, míg Miklós Garics (ma Garić, HO) várnagyaként a *Jalsyth* Jánost, valamint az itáliai tanulmányai során Brodarics Istvánt¹¹ is támogató Szentlászlói (Túz) Osvát zágrábi püspököt (1466–1499)¹² szolgálta. A Brodarics család Szlavónia nemesi társadalmának kisbirtokos, jogi tudásukat a gyakorlatban szerző, vármegyei hivatalt is vállaló rétegéhez tartozott.¹³

Mátyás születésének a pontos ideje nem ismert, arra csak következtetni lehet. A forrásokban először 1507-ban tűnik fel,¹⁴ 1517-ben már két gyermeknek az apja,¹⁵ akik közül Ferenc (1513–) feltehetően mint fiatal férfi 1524-ben már nő

5 Szlavónia török hódítás utáni helyzetére l. *Pálffy*, 2002b 109–118. p.

6 A szlavón nemesség helyzetére l. *Pálffy*, 2002a 966–972. p., *Varga*, 2014. 240–249. p.

7 *Tüskés*, 2008. 252/5081. sz.

8 *Kasza*, 2015. 34–39. p.

9 A birtokokat l. Uo. 46. p.

10 *Adamček–Kampuš*, 1976. 3–12. p. és passim., *Petrić*, 2010. 7–12., 15. p.

11 *Kasza*, 2015. 202. p.

12 *C. Tóth*, 2017. 127. p.

13 *Varga*, 2010a 19. p.

14 *Adamček–Kampuš*, 1976. 23–24. p.

15 *Epistulae* 54–57. p.

volt.¹⁶ A Brodarics István életét részletesen feltáró Kasza Péter a leendő püspök születési idejét 1480 körülre datálta.¹⁷ Mátyás 1513-ban már a család fejeként irányíthatta a szlavóniai birtokokat,¹⁸ a késő középkori Magyarországon pedig bevett családi stratégiának számított, hogy a családi birtokokat öröklő legidősebb fiú öccsét egyházi pályára adták. Mindezeket figyelembe véve nem tartom kizártnak, hogy Mátyás Istvánnak a bátyja volt, aki feltehetően az 1470-es évek végén, az 1480-as évek elején látta meg a napvilágot.

Mátyás nevét a XV–XVI. század fordulóján mindössze a birtokai fokozatos, lassú gyarapodásáról hírt adó adóösszeírások őrizték meg, gyermekkoráról, neveltetéséről és familiárisi szolgálatáról azonban semmit sem lehet tudni. Későbbi pályafutását figyelembe véve feltehetően családja szlavóniai birtokainak az irányításával volt elfoglalva. A forrásokban 1516-ban tűnik fel ismét,¹⁹ amikor a fivérével, valamint Ternyei Györggyel²⁰ és Imrével²¹ II. Lajostól adományt kapott a néhai Salgói György és Miklós,²² illetve Salgói Bonc Flórián László és Bonc János²³ Salgó nevű (Sáros m.) birtokára.²⁴ A birtokba vezetést Salgói Borsvai András,²⁵ valamint Enyickei Borbála²⁶ ellenállása megghiúsította,²⁷ amiből hosz-

16 Az oklevélben jerosini előnévvel szerepel, felesége, Katalin családjának a kiléte nem ismert. DL 101 585. Valószínűleg azonos azzal a szentkereszti Brodarics Ferencsel, akit György és Margit nevű gyermekeivel egy keltezetlen, de feltehetően az 1520-as évekre datálható oklevélben említenek. DF 277 175. (241. f.).

17 Kasza, 2008. 1198–1203. p.

18 Varga, 2010a 20. p.

19 Pótlások 123–125. p.

20 Sárosi alispán (1492), monyorósi várnagy (1495), szepesi országyűlési követ (1505) és a szepesi tizlándzsások szolgabírája (1506–1507) volt. Arch. II. köt. 265., 514. p., *Kádas*, 2020. 116–118. p.

21 Sárosi szolgabíró (1502–1522) és makovicai (ma Zborov, SK) várnagy volt, Borsvai Veronikával kötött házasságot. Arch. II. köt. 210–214. p., *Kádas*, 2020. 116–117., 306–308. p.

22 Salgói György közelebbről nem ismert. Miklós Eperjes városának ügyvédjeként tevékenykedett, 1484-ben már bizonyosan halott volt. *Kádas*, 2020. 261. p.

23 Bonc János közelebbről nem ismert. Bonc Flórián László sárosi szolgabíróként működött (1437–1439), 1453-ban még bizonyosan élt. Uo. 145–147. p.

24 Ma Sebessalgó (Šalgovik, SK) Eperjes városrésze, egykoron önálló falu volt. *Csánki*, 1890–1913. I. köt. 309. p.

25 A Jagelló-kori Sáros megye befolyásos kisbirtokos nemese, hosszú ideig szolgabíróként is működött (1503–1534). Arch. II. köt. 211–215. p., *Kádas*, 2020. 147–149., 218–219., 306–309. p.

26 Salgói Bonc Flórián László unokája volt. *Kádas*, 2020. 256. p.

27 Pótlások 125–127. p.

szú, többször halasztott (1519) per támadt a felek között, amely még 1524-ben is folyt.²⁸ A per végső kimenetele ismeretlen, azonban a Brodarics fivéreknek vélelmezhetően nem sikerült a családjuknak otthont adó Szlavóniától távol fekvő falut megszereznie. A sárosi birtokszerzéssel kapcsolatos oklevelek több szempontból is figyelmet érdemelnek. 1516-ban István már bizonyosan a pécsi Szent András-kápolna rektora és pécsi kanonok volt,²⁹ a család története szempontjából forrásszegény 1517–1522 közötti időszak pedig az 1519. évi perhalasztó oklevél tartalmazza az egyetlen ismert adatot a fivérekről,³⁰ ráadásul a mohácsi csatát megelőzően más birtokszerzési kísérletük nem ismert. A Brodarics családnak nem voltak kapcsolatai Sáros megyében, így a birtokok megszerzésében a kassai származású Szatmári György kancellár, akit István titkárként szolgált 1508-tól,³¹ pécsi püspök (1505–1521)³² segíthette a fivéreket, az ő környezetében ismerkedhetett meg István a Ternyeiekkal.³³

Mátyás életében újabb jelentős lépést jelentett, hogy az 1517. március 25-én kelt, mára elveszett vagy lappangó oklevelével³⁴ II. Lajos király István érdemeire tekintettel engedélyezte a családi címer bővítését,³⁵ melyet Mátyásra, illetve Ferenc és Elek nevű fiaira is kiterjesztett.³⁶ A címerbővítés, a birtokszerzési kísérlet, illetve az oklevelekben Mátyás neve mellett feltűnő vitézítő (*egregius*) jelző mind arra utalnak, hogy a Brodarics család a XVI. század elején megkezdte lassú kiemelkedését Szlavónia névtelen kisbirtokos nemesi familiáinak a tömegéből. István egyre növekvő befolyása mellett azonban nem szabad lebecsülni Mátyás szerepét sem ebben a folyamatban. Fivére Szatmári oldalán teljesített szolgálatai, majd az uralkodó érdekében végzett követi megbízatais idején ugyanis a család érdekeinek védelmével, illetve a szlavóniai birtokok irányításával biztosíthatta az István udvari előmenetelének alapját jelentő, vélelmezhetően nem túl bőséges, de stabil hátteret.

28 Uo. 128–129. p.

29 Az eddigi legkorábbi ismert adat kanonoki tisztségére 1517-ből származott. *Fedeles*, 2005. 335. p.

30 *Kasza*, 2008. 1191. p.

31 *Kasza*, 2015. 48–51. p.

32 *C. Tóth*, 2017. 92. p.

33 *Kádas*, 2020. 269. p.

34 *Laczlavik*, 2011. 28. p.

35 A címerábra nem követi pontosan az oklevél szövegét. *Kasza*, 2015. 22–23. p., *Mikó*, 2021. 257., 284. p. A bővített címer leírását l. *Varjú*, 1896. 151–152. p.

36 A címereslevél kritikai kiadását l. *Epistulae* 54–57. p.

Habár Mátyás udvari szolgálata csak 1525-től adatolható, azonban testvére bizalmasaként már az 1520-as évek elejétől bejáratos lehetett a királyi udvarba. Sörös Pongrác forrásokkal alá nem támasztott feltételezése szerint³⁷ már az 1522. évi római útja során elkísérte fivéré³⁸ az Örök Városba. Bedy Vince ugyancsak megkérdőjelezhető véleménye szerint az 1523-ban Szent Mihály-napján (szept. 29.) Győrött tartózkodó királyi pár kíséretének a tagja volt.³⁹ Mátyás 1524 elején azonban már bizonyosan megfordult Rómában, ahol fivére 1522 szeptember 6-án⁴⁰ II. Lajos, illetve nagybátyja, I. Zsigmond lengyel király (1506–1548) érdekeit is képviselte.⁴¹ Január 24-én VII. Kelemen pápa (1523–1534) Mátyásnak mint királyi követnek (*nuncius*) négy óra adott menlevelet.⁴² Kétséges, hogy Mátyás valóban II. Lajos követeként járt a pápai udvarban, inkább lehetett a fivére és a budai királyi udvar között leveleket közvetítő futár,⁴³ ami a levelekben esetlegesen közölt bizalmas információkat figyelembe véve fontos feladat volt. Mátyás ezt követően valószínűleg folyamatosan a királyi udvar tagja lehetett, az 1525. évi királyi számadáskönyv egyszer említi, amikor július 2-án udvari huszárként 10 forint fizetést kapott közelebbről nem részletezett szolgálataiért.⁴⁴ Egy 1526. április 13-án kelt parancslevelével pedig II. Lajos (1516–1526) azzal a feladattal bízta meg mint udvari familiárisát, hogy Batthyány Ferenc horvát-szlavón bántól (1525–1527, 1528–1533)⁴⁵ vegyen át 400 forintot régi jó pénzben.⁴⁶

A bizalmas fivér – János király oldalán

A mohácsi csata nemcsak a királyság, hanem Mátyás és testvére életében is jelentős változást hozott. Azt nem tudjuk, hogy a kancellári tisztséget viselő fivéré-

37 Sörös, 1907. 12–13. p.

38 Kasza, 2015. 52–58. p., Lakatos, 2020. 332–333., 342–343. p.

39 Bedy, 1938. 288. p. A forrásban említett *Brodach* nevű személy feltehetően a Bradács család egyik tagja volt.

40 Lakatos, 2020. 344. p.

41 Kasza, 2009. 594–599. p.

42 Katona, 1793. 428. p., Vet. Mon. II. köt. 631–632. p.

43 Lakatos, 2020. 344. p. vö. Nemes, 2015. 494. p.

44 Fraknoi, 1877. 230. p.

45 Arch. I. köt. 101. p., Méltóságok. Életére I. Pálffy, 2009a 322–326. p., Koltai, 2012. 37–43., 511., 514. p.

46 Memorabilia 46/206. sz.

hez hasonlóan szemtanúja volt-e a katasztrofális kimenetelű ütközetnek, azonban 1526. szeptember 23-án a Szlavónia védelmének megszervezését célul kitűző kaproncai rendi gyűlésen⁴⁷ megválasztották a Habsburg Ferdinánddal tárgyalásokat folytatandó követség egyik tagjának.⁴⁸ A szeptember 5-e óta Mária királyné környezetében Pozsonyban tartózkodó István kezdetben az özvegy királyné fivérének, Ferdinánd főhercegnek a trónigényét támogatta, és a Mária egyik legfőbb támaszának számító Thurzó Elekkel⁴⁹ is felvette a kapcsolatot. Feltehetően ennek eredménye Mária királyné, Thurzó, valamint István egy-egy szeptember 10-én kelt, Kassa városának címzett levele,⁵⁰ amelyben a város magisztrátusának jóindulatába ajánlotta a kassai főharmincadot feltehetően bérlőként a kezükben tartó Brodarics fivérének a városba küldendő familiárisát, Raveny Mihályt.⁵¹ A levelek érdekessége, hogy Mátyást palotásként (*aulicus regius*) említik, ami valószínűleg még a II. Lajos udvarában betöltött szerepére utal. Az 1526 decemberétől I. Ferdinándtól fokozatosan eltávolodó⁵² Istvánnak a pártváltását megindokló 1527. március 18-án kelt dévényi levele alapján⁵³ 1526/1527 telén Mátyás Pozsonyban tartózkodott, valószínűleg a szlavón rendek követeként a Ferdinánd főherceget december 16-án királlyá választó országgyűlésen is részt vett.⁵⁴ István levele szerint I. Ferdinánd katonái egy este azzal a céllal törtek rá pozsonyi szállására, hogy testvérével együtt kardélre hányják.⁵⁵

A levél megszületésének idejére Mátyást és Istvánt már I. János támogatóinak táborában találjuk. Mátyás egyike a János király által március 17-én megnyitott budai országgyűlésen részt vevő szlavón követeknek,⁵⁶ István pedig azonnal I. Já-

47 Varga, 2008a 1120–1127. p.

48 ETE I. köt. 282. p., Šišić, 1912. 9–10. p.

49 Erdélyi, 2005. 19–27. p.

50 Erdélyi, 2005. 78. p., Kasza, 2022. 336. p.

51 Szlavón birtokos nemes, Keglevich Péter rokona, 1525-ben horvát-szlavón báni jegyző volt. Varga, 2008b 342. p., Varga, 2014. 248. p., Pálosfalvi, 2014. 153–154 p. István Kassa városának szeptember 19-én küldött levele alapján már egyértelműen a fivérek familiárisa volt. Kasza, 2022. 337. p.

52 Pálffy, 2011. 4–6. p., Kasza, 2015., 72–82. p.

53 A levél latin szövegét és magyar fordítását l. Kasza–Pálffy, 2011. 70–80. p. vö. Epistulae 173–179. p.

54 A kettős királyválasztást l. Pálffy, 2015. 52–59. p.

55 Kasza–Pálffy, 2011. 78. p.

56 MOE I. köt. 103. p.

nos egyik legfontosabb diplomatájává lépett elő,⁵⁷ 1527/1528-ban közel fél éven át Krakkóban, 1529-ben ismételen Lengyelországban, majd 1530/1531 folyamán majdnem egy éven keresztül a francia király udvarában képviselte uralkodója érdekeit.⁵⁸ Az elszórt adatok alapján a fivérek a már mohácsi csatát megelőzően is jól bevált stratégiát követték, és Mátyás továbbra is a szlavóniai birtokokat kezelte és védelmezte. Nemcsak a kisebb portyázó török csapatokkal,⁵⁹ hanem a Ferdinánd-párti szomszéd birtokosokkal⁶⁰ is meggyúlt a baja, amikor 1529-ben Budisics Mihály⁶¹ kérte fel I. Ferdinándtól polyánai birtokát,⁶² 1530-ban⁶³ és 1532-ben⁶⁴ pedig Patacsics Péter és Lipcsinovics János kísérelte meg a török területekre tett utazásaira⁶⁵ hivatkozva szlavóniai birtokait (26 jobbágy) megszerezni. Ugyanabban az időszakban Mátyás az 1529 nyarán I. János hűségére megtért Erdődy Simon⁶⁶ zágrábi püspöknek (1518–1543)⁶⁷ a familiárisaként szolgált. Mátyás a püspök egyik bizalmasa lehetett, mivel Korbáviai (Karlovics/Torquatus) János bán (1521–1524, 1528–1531)⁶⁸ egy 1530. július 15-én kelt levelében arról értesíti Hans Katzianert,⁶⁹ hogy Mátyás egy közelebről meg nem nevezett török pasával folytatott tárgyalásokat ura nevében egy esetleges katonai segítségnyújtásról.⁷⁰

57 I. János diplomáciai törekvéseire l. *Kasza*, 2020. 171–179. p.

58 *Oborni*, 2011. 22–24. p., *Kasza*, 2015. 82–95. p.

59 Szlavóniát a Szulejmán szultán (1520–1566) és az I. János által 1528 február végén megkötött isztambuli szerződést követően elkerülték a komolyabb török támadások. 1528 júniusában egy portyázó török csapat azonban egészen Kaproncáig jutott. *Barta*, 1995. 10., 14–15., 19–21., 30. p., *Fodor–Oborni*, 2020. 113–114., 118–119. p.

60 Szlavóniában 1527 augusztusában robbant ki a harc a két király hívei között. Frangepán Kristóf szeptember 27-i halála után átmenetileg I. Ferdinánd kerekedett felül. *Barta*, 1995. 19–21. p.

61 1529-ben 20 lóval szolgálta I. Ferdinándot, a következő évben a horvát rendek Hans Katzianerhez küldött követe. *Varga*, 2008b 362. p.

62 ÖStA HHStA UAAA Fasc. 13. Konv. A. fol. 84.

63 *Laszowszki*, 1914. 228. p.

64 *Laszowszki*, 1917. 136. p.

65 A törökökkel való kapcsolattartás a hűtlenség esetei közé tartozott. *Pálffy*, 1997a 11. p.

66 Frangepán Kristóf mellett meghatározó szerepe volt, hogy a szlávón rendek 1527. január 6–8. között, dombói birtokán tartott közgyűlésén Szapolyait ismerték el királynak. *Barta*, 1977. 645., 667., 670. p., *Varga*, 2008a 1132–1133. p.

67 *C. Tóth*, 2017. 132. p.

68 Arch. I. köt. 101. p., Méltóságok.

69 Ekkor még feltehetően magyarországi főhadparancsnokként fő feladata a török portyák feltartóztatása volt. *Pálffy*, 1996. 178. p., *Pálffy*, 1997b 287. p.

70 *Laszowszki*, 1917. 365–366. p.

Más források nem támasztják alá Mátyás tárgyalásait, a levélnek azonban hitel adhatunk, mivel Erdődy már 1528 szeptemberében együttműködött a határmenti török bégekkel,⁷¹ 1530 májusában pedig török segédcsapatokkal „török módra”⁷² pusztította a Ferdinánd-párti nemesek birtokait.⁷³ A báni (1530–1534),⁷⁴ illetve az 1529 óta Szlavónia helytartója címet⁷⁵ is viselő Erdődy támogatásának köszönhetően 1531-ben Mátyás körösi szolgabíróként is működött.⁷⁶ Az Erdődy Simon melletti szolgálatnak köszönhetően kismértékben a birtokai is gyarapodtak. Valószínűleg János királytól nyerte adományul a mai Cirkvena (HO) határában fekvő *Bulschyncz* nevű falut, melynek újjáépítését az 1530-ban I. Ferdinánddal kötött békeszerződés alkalmával I. János elrendelte.⁷⁷ Mátyás János király ügyeiben is eljárta. Bánffy János nádor (1530–1534)⁷⁸ 1532 augusztusában arról értesítette Nádasdy Tamást,⁷⁹ hogy a nála is megforduló Mátyás Pekry Lajossal⁸⁰ folytatott tárgyalásokat a János király oldalára történő átállásáról.⁸¹

Mátyás életében 1532 ősze hozott fordulatot, amikor a Szlavóniában portyázó török csapatok nemcsak birtokainak nagy részét,⁸² hanem a Brodarics fivérek gyermekkorának színhelyét, a család rezidenciájaként funkcionáló polyánai udvarházat is elpusztították.⁸³ A szlavóniai birtokok elvesztése súlyosan megrendíthette Mátyás anyagi helyzetét, fivére egy 1533 márciusában, Nádasdy Tamásnak írt levelében testvére és családja inséges helyzetét hangsúlyozza.⁸⁴ Mátyás az

71 *Barta*, 1995. 15. p.

72 *Pálffy*, 2015. 62. p.

73 Nem kizárt, hogy Mátyás júliusi tárgyalásának a célja a sikeres májusi támadások megújítása volt.

74 Méltóságok.

75 *Pálffy*, 2015. 62. p.

76 *Varga*, 2010a 20. p.

77 *Petrić*, 2010. 10–11. p.

78 Méltóságok.

79 Nádasdy életére I. Söptei, 1999. passim., Bessenyei, 2005. 17–39. p., Méltóságok.

80 I. Ferdinánd 1531-ben nevezte ki bánná, azonban a tiszttségét a Pekryt gyűlölő Thurzó Elek miatt nem sikerült elfoglalnia, 1532 február elején vette feleségül a néhai Báthori István özvegyét, Zsófia mazóviai hercegnőt. *Varga*, 2012a 157. p.

81 *Šišić*, 1915. 463. p.

82 Uo. 11. p.

83 *Epistulae* 328. p.

84 *Petrić*, 2010. 357. p.

ekkor már pécsi püspök (1532–1537)⁸⁵ fivéréhez csatlakozott ismételten, akinek újabb diplomáciai megbízásai mellett nem sok ideje maradhatott egyházmegyéje ügyeinek intézésére. 1534-ben ugyanis ideje nagy részét az udvarban, 1535-ben pedig Bécsben töltötte, majd 1535 őszétől közel másfél éven át az Itáliában tartózkodó V. Károlyal és megbízottjaival az I. Ferdinánd és I. János királyok között dúló polgárháborút lezáró béke előkészítésén munkálkodott.⁸⁶ Ebben az időszakban kelt Pécssett⁸⁷ Mátyás máig ismert egyetlen, testvérének címzett levele is (1535), amelyben elkeseredve panaszolja, hogy ellenségektől körülvéve nem sokat tehet a püspökség birtokainak a megoltalmazásáért. Különösen két személy, a pécsi polgárok vagyonát dézsmáló szeglaki Horváth Vid, illetve a püspökség birtokait prédáló, az I. János pártjáról⁸⁸ 1530-ban I. Ferdinánd hűségére térő Kápolnay Ferenc⁸⁹ okozott sok fejtörést a számára.⁹⁰ A levél alapján távolléte idejére István a püspökség birtokainak az irányításával adminisztrátorként a testvérét bízta meg,⁹¹ sőt egy 1536 decemberében kelt levél arra enged következtetni, hogy a pécsi vikáriust, várnagyot, valamint udvarbíró-t is a fivére nevezte ki.⁹² Mátyás a püspöki székvárosból a család megmaradt birtokait is szemmel tartotta, 1533 júliusában például *Myhalowcz* nevű pusztája miatt Hobetics Boldizsárral⁹³ pereskedett.⁹⁴

85 Kasza, 2015. 216–218. p., Varga, 2010a 19–22. p.

86 Kasza, 2015. 120–123., 223. p.

87 A város különösen fontos volt a Drávántúl megtartása miatt, mivel Budáról Pécsen keresztül vezetett az út Szlavóniába. Varga, 2012b 62. p. A város mohácsi csata utáni helyzetét l. Varga, 2015. 290–303. p.

88 A két király hívei között a Dél-Dunántúlon zajló harcokat részletesen l. Szakály, 2012. 26–30. p.

89 Mátyás már 1534 Nádasdy Tamás segítségét kérte a dunántúli főúrral is rossz viszonyban lévő Kápolnay megfékezéséhez, aki ekkor a törökökkel jó viszonyt ápoló Kápolnay ellen nem mert fellépni. Nádasdy Tamás Brodarics Mátyásnak. Kanizsa, 1534. október 14. MNL OL E 185 – a. Nádasdy Tamás – Brodaryth Mátyás No. 1. fol. 1–2.

90 Epistulae 440–442. p., Szakály, 2012. 30. p.

91 Varga, 2010a 21. p.

92 Ismeretlen személy Nádasdy Tamásnak. Pápa, 1536. december 16. MNL OL E 185 – a. – N. N. – Nádasdy Tamás No. 31. fol. 42–43.

93 Szlavóni ítélmester (1527–1528), 1527 végén áttért I. Ferdinánd oldalára, 1529-től Erdődy Simon szolgálatában állt. Varga, 2008b 341–342. p. és passim.

94 Šišić, 1915. 463. p.

Pécsi tartózkodás idején a János király érdekében a Dél-Dunántúlon egyre gyakrabban feltűnő török csapatokkal⁹⁵ is meggyűlt Mátyás baja. Erre utal István egy 1533 februárjában kelt levele is, amelyben arra panaszkodik barátjának, Piotr Tomicki lengyel kancellárnak, hogy otthona, Szlavónia, illetve egyházmegyéje birtokainak törökkel szembeni megóvásában fivére szinte az egyedüli támasza.⁹⁶ Különösen 1533 ősze hozott komoly megpróbáltatásokat Mátyásnak és testvérének,⁹⁷ mivel a Dél-Dunántúl pacifikálása céljából Pécsert tartózkodó I. János kíséretében⁹⁸ két hónapon át 200 török lovas állomásozott a püspöki városban Kászim pasa parancsnoksága alatt.⁹⁹ A török katonaság tartós jelenléte kiváltotta a pécsiek haragját. A városba visszatérő és a bírói tisztséget ismételten elfoglaló Schreiber Farkas¹⁰⁰ vezetésével a lakosok fellázadtak, János királynak pedig csak komoly engedmények árán sikerült letétetni a hűségüket a polgárokkal.¹⁰¹ Pécs helyzetét tovább nehezítette, hogy a törökök 1536-ban Szlavónia nagy részének, illetve a város hátszágának számító Pozsega megye elfoglalásával még szorosabbra vonták a gyűrűt a püspöki székhely, illetve Baranya megye körül.¹⁰² István az egyre növekvő török fenyegetés hatására, illetve I. Jánosnak a Török Bálinttal kötött egyezsége értelmében végül lemondott püspökségéről.¹⁰³

János király váci püspökké tette meg Istvánt (1537–1539),¹⁰⁴ akit feltehetően a testvére is követett az egyházmegye székhelyére. Valószínű, hogy az 1538. február 24-én megkötött váradi béke¹⁰⁵ hosszas előkészítő tárgyalásaival lefoglalt fivére¹⁰⁶ helyett a pécsi időszakhoz hasonlóan Mátyás a püspökség birtokait fel-

95 A törökök 1526–1541 között fokozatosan derítették fel és készítették elő a hódoltatásra a Dél-Dunántúlt. Sz. Simon, 2014. 139–141. p.

96 Epistulae 349. p.

97 István augusztus 24–szeptember 6. között bizonyosan püspöki székhelyén tartózkodott. Kasza, 2015. 243. p.

98 Brodaries István egyik fő feladata pécsi püspökként a szlavón rendek támogatásának a megnyerése volt Szapolyai uralma számára. Varga, 2012b 63. p.

99 Életútja korai időszakát l. Dávid, 1995. 53–59. p.

100 Szakály, 1995a 50–51. p.

101 Varga, 2015. 297. p.

102 Varga, 2012b 55., 64. p., Sz. Simon, 2014. 140. p.

103 Török Bálint unokatestvére, Sulyok György kapta meg ismét a pécsi püspöki címet. Varga, 2012b 64. p.

104 Epistulae 223–225. p.

105 Fodor–Oborni, 2020. 119–120. p.

106 Kasza, 2020. 177–179. p.

ügyelte.¹⁰⁷ Erre enged következtetni István egy 1538 decemberében Selmecbánya városának küldött levele, amelyben arra kéri a várost, hogy emberét a távolléte esetén Mátýáshoz küldjék.¹⁰⁸ Thurzó Elek egy 1537. november 22-én I. Ferdinándnak címzett levele alapján úgy tûnik, hogy testvére bizalmasaként Mátýásnak is szerepe volt a tárgyalások során. István, valamint társa, Frangepán Ferenc egri püspök (1535–†1543)¹⁰⁹ ugyanis november elején egy titkos követen keresztûl, aki vélelmezhetõen Mátýással volt azonos, felvetették Thurzónak, hogy nem szolgálják tovább János királyt, ha nem fogadja el a bécsi udvar által a tárgyalások során felkínált méltányos feltételeket. A pártváltás lehetõsége nemcsak a két János-párti diplomata tárgyalási stratégiájának a része volt, azt feltehetõen komolyan is gondolták, mivel a Vácott tartózkodó Mátýás folyamatosan sürgette Thurzónak a felvetésre adandó választát.¹¹⁰

A halála elõtt egy évvel nagybeteg István fokozottan támaszkodott Mátýás segítségére, akit bevont a legkényesebb politikai ügyekbe is. Erre enged következtetni a váci püspöknek kettõ, a Habsburgok egyik magyarországi kulcsemberéhez, Révay Ferenc személynökhöz (1527–1542)¹¹¹ címzett 1538. évi levele is. Az október 9-én kelt levél alapján Mátýás másnap Esztergomban szándékozott találkozni Révayval, hogy a testvére által rábizott híreket személyesen közölje vele.¹¹² Az október 21-én kelt levelében¹¹³ pedig István arról ír a személynöknek, hogy Batthyány Ferencetõl testvérel együtt meghívást kapott Németújvárra, és kéri, hogy õ is jöjjön oda, mivel ott kényelmesen tudnának tárgyalni.¹¹⁴ A levelekbõl nem derül ki Batthyány, a Brodarics testvérek, valamint Révay találkozásának az oka. Az idõs és beteg István személyes vállalkozása az útra arra enged következtetni, hogy kényes ügyrõl lehetett szó. Csak sejteni lehet, hogy a találkozóra Szapolyai János tervezett esküvõje miatt került sor.¹¹⁵

107 Epistulae 532–533., 572–573., 594. p.

108 Uo. 580. p.

109 Kasza, 2020. 177–179. p.

110 Kasza, 2015. 126–127. p.

111 Pálffy, 2009b 3–9. p.

112 Kasza, 2022. 339. p.

113 A levél a Habsburgok másik magyarországi kulcsemberének, Nádasdy Tamásnak a nyõgéri (Vas m.) udvarházából kelt. Nem egyértelmû, hogy Nádasdyt is bevonták-e a megbeszélésbe. Kasza, 2022. 339. p. vö. Kasza, 2015. 256. p. (István itineráriuma).

114 Kasza, 2022. 340. p.

115 Uo. 335. p.

István 1539 elején ismét diplomáciai küldetésre indult, feladata I. Zsigmond lengyel király lányának, Izabella hercegnőnek, illetve János király házasságkötésének az előkészítése volt.¹¹⁶ A sikeres küldetést, valamint a március 2-án tartott királyi esküvőt és az újdonsült királyné koronázását követően¹¹⁷ a közügyektől egyre inkább visszavonuló István júniusban püspöki székhelyén elkészítette végrendeletét, amely egyik végrehajtójának a János király palotásaként említett Mátyást tette meg.¹¹⁸ Egy 1536-ban kelt levél alapján arra következtethetünk, hogy Mátyás 1527-től fivére haláláig folyamatosan a király szolgálatában állhatott.¹¹⁹

I. Ferdinánd híve

Fivére november 7-i halála¹²⁰ újabb fordulópontra jelentett Mátyás életében, aki politikai éleslátásról tanúságot téve, és követve a váradi egyezmény rendelkezését ismételten megtért I. Ferdinánd hűségére. Egyik támogatója feltehetően az 1535-től a Habsburg uralkodót támogató Nadasdy Tamás volt, akit egy 1540 szeptemberében kelt levelében egyetlen segítőjének és gyámolítójának nevez.¹²¹ Nadasdy és Mátyás kapcsolata ekkor már hosszú múltra tekintett vissza, mivel Mátyás már 1532-ben megfordult a Kanizsai Orsolya kezével együtt megszerzett Dráván-túli birtokok révén Szlavóniában is érdekelt főúr¹²² sárvári otthonában.¹²³ Mátyás és Nadasdy között szorosabb kapcsolat lehetett, mivel szomszéd birtokosok is voltak. Mátyás máramarosi birtokai ugyanis a Nadasdy kezében lévő Huszt körül

116 *Kasza*, 2015. 131–138. p.

117 *Molnár*, 2020. 33–42. p.

118 *Epistulae* 594. p.

119 A levél szerint Mátyás egy közelebről nem ismert ügyben személyesen tárgyalt az uralkodóval. Ismeretlen személy Nadasdy Tamásnak. Pápa, 1536. december 16. MNL OL E 185 – a. – N. N. – Nadasdy Tamás No. 31. fol. 42–43.

120 *Kasza*, 2015. 138. p.

121 Brodarics Mátyás Nadasdy Tamásnak. Eger, 1540. szeptember 14. MNL OL E 185 – a. – Brodarich Mátyás – Nadasdy Tamás No. 2. fol. 3.

122 *Varga*, 2010b 795–802., 809–821. p.

123 Brodarics Mátyás Nadasdy Tamásnak. Sárvár, 1532.hh.nn. MNL OL E 185 – a. – Brodarich Mátyás – Nadasdy Tamás No. 1. fol. 1.

terültek el.¹²⁴ A Nádasdy udvarában nevelkedő Brodarics György ráadásul vélelmezhetően Máttyás unokája volt.¹²⁵

A későbbi évek eseményeit figyelembe véve úgy tűnik, hogy Máttyás a megboldogult fivérével szoros kapcsolatot ápoló Frangepán Ferencsel együtt léphetett át I. Ferdinánd szolgálatába. A pártváltás időpontja kérdéses, amelyre Máttyás fentebb említett szeptemberi levele alapján nem sokkal János király 1540. júliusi halálát követően kerülhetett sor. Döntését a fivére halálával az udvarban meggyengült helyzete, a János király elhunytát követő politikai bizonytalanság, valamint a házassága révén az I. Ferdinánd uralma alatt lévő területeken szerzett birtokai megóvásának a szándéka motiválhatta. Pártváltása feltehetően nemcsak a Ferdinánd-párti főurak egy részének (Nádasdy, Thurzó) támogatása miatt talált kedvező fogadtatásra Bécsben, hanem a Szapolyai-párti nemesekkel ápolott kapcsolatai, illetve a budai udvarból származó, a János király halálát követő további katonai és politikai lépések előkészítésében nélkülözhetetlen információi is értékessé tették a személyét.

Pártváltását követően szinte azonnal fontos feladattal bízták meg, mivel 1541-ben Frangepán és Nádasdy oldalán tagja lett¹²⁶ a regensburgi birodalmi gyűlésen részt vevő magyar követségnek.¹²⁷ Ugyanezen év novemberében a Linzben időző uralkodóval is tárgyalásokat folytatott, aki szolgálataira tekintettel birtokait két évre mentesítette az adó megfizetése alól.¹²⁸ 1542-ben I. Ferdinánd udvari familiárisaként (*aulae regiae familiaris*) 40 forint fizetést utalt ki a számára a Magyar Kamara, valamint további 33 forintot kapott egri kiküldetésének költségeire, melynek célja a felső-magyarországi birtokosok, illetve a vármegyék csapatainak megtekintése és számbavétele, továbbá a hatvanad-adó beszedeése volt.¹²⁹ Ugyanezen év decemberben már máramarosi adószedőként tűnik fel,¹³⁰ 1543-ban palotás,¹³¹ míg 1544 júliusában a sajszentpéteri részleges gyűlésen Szőlössy

124 Glück, 2008. 11. p.

125 Kasza, 2015. 36–38. p.

126 RTA RV 1541 Nr. 636. S. 2640. Onlinefassung: <http://reichstagsakten.de/rta1541/nr636> (letöltés ideje: 2022. jún. 20.).

127 Máttyás tekintélyét jelzi, hogy az 1541 elején Pozsonyban tartott országgyűlésen a nemesség megválasztotta a követség tagjának. Károlyi, 1880. 287. p.

128 MNL OL E 148 – a. – Fasc. 1566. – No. 9. vö. EK Coll. Pray. Tom. XVI. p. 206.

129 Ember, 1990. 70., 72., 78., 80. p.

130 Maróthi, 1902. 130. p.

131 Brodarics Máttyás Nádasdy Tamásnak. Bátor, 1543. február 26. MNL OL E 185 – a. – Brodarich Máttyás – Nádasdy Tamás No. 3. fol. 6.

János¹³² társaként mint udvari familiárist bizzák meg az egri vár megerősítésére és védelmére rendelt felső-magyarországi tizedek beszedésével.¹³³ Megállapítható tehát, hogy Mátyás az 1540-es évek elejétől az uralkodó megbízásából elsősorban az ország felső részein járt el különböző ügyekben mint a térséget jól ismerő személy. Feltehetően helyismeretének, valamint birtokigazgatási tapasztalatának köszönhető, hogy I. Ferdinánd megtette Likava vára királyi prefektusává (1544).¹³⁴ Ebbéli tisztségében 1545-ben hosszan tárgyalt a vár korábbi tulajdonosával, Pekry Lajossal birtokai visszaadásának a kérdéséről,¹³⁵ a két fél között Oláh Miklós igyekezett közvetíteni.¹³⁶

Mátyás 1546-ban ért fel karrierje csúcsára, amikor az uralkodó kinevezte huszti várnagynak (*praefectus*),¹³⁷ valamint máramarosi sókamaraispánnak és ispánnak.¹³⁸ A huszti uradalom 1522 óta Mária királyné birtokában volt,¹³⁹ azonban 1530 óta lényegében Nádasdy Tamás tartotta a kezén. A várat Nádasdy a számtalan hatalmaskodást elkövető Kávássy Kristófra¹⁴⁰ bízta, azonban a söügyek intézéséért Nagyváthy Ferenc¹⁴¹ volt a felelős.¹⁴² A hatalmaskodó familiáris ellen Báthori András országos főkapitány I. Ferdinánd parancsára 1545 márciusa és 1546 februárja között hadjáratot vezetett.¹⁴³ A Bécsben tartózkodó és jól infor-

132 Pétervárad Balázs jászói prefektusa, 1543-ban pedig szentmártoni várnagya volt. *Mályusz*, 1929. 243. p.

133 ETE IV. köt. 369. p.

134 1544: *Szendrei*, 1888. 625. p., 1545: MNL OL E 148 – a. – Fasc. 339. – No. 5.

135 Pekry Lajos levele Oláh Miklósnak. Csejte, 1545. május 20. MNL OL E 148 – a. – Fasc. 339. – No. 6.

136 Oláh Miklós levele Pekry Lajosnak. Worms, 1545. április 15. MNL OL E 142 – Fasc. 31. – No. 63. fol. 37.

137 A késő középkori gyakorlatnak megfelelően az 1549 előtt a huszti várnagy egyben sókamaraispán, illetve a vármegye ispánja is volt, vagyis a katonai- és gazdasági irányítás egy kézben összpontosult, ezért a forrásokban Mátyást is a prefektus címmel illetik. *Ember*, 1946. 495. p., *Kenyeres*, 2008. 118–119. p.

138 *Fallenbüchl*, 1994. 85. p., Arch. II. köt. 149. p.

139 Már 1523-ban Ártándi Pálnak adta zálogba. *Kenyeres*, 2008. 64–66. p.

140 Kávássy és Brodarics személyesen is ismerték egymást, előbbi leveleiben többször is felbukkan Mátyás neve. *Maróthi*, 1902. 113–114., 124., 128., 130. p. Egy levele, valamint az elszórt adatok alapján úgy tűnik, hogy Kávássy és Nádasdy között Mátyás egyfajta közvetítői szerepet játszott. MNL OL E 185 – a. – Brodarich Mátyás – Nádasdy Tamás No. 3. fol. 6.

141 Életére l. *Gecsenyi*, 1999. 77–80. p.

142 *Draskóczy*, 2004. 30–34. p.

143 *Glück*, 2008. 11–12. p.

mált Sárkány Antal¹⁴⁴ egy Nadasdy Tamásnak küldött levele alapján már 1546. január 6-án eldőlt, hogy Husztot Brodaricsnak, illetve Bornemissza Pál óbudai prépostnak és királyi titkárnak¹⁴⁵ adják majd át,¹⁴⁶ amelyet az ostrom után készített inventárium alapján február 9-én vettek át.¹⁴⁷ Mátyás első ispáni említése a huszti uradalom¹⁴⁸ és a máramarosi sókamara jövedelmeinek felét a Nadasdy Tamás hűgának, Annának deputáló, március 21-én kelt uralkodói parancslevelből származik.¹⁴⁹ Májustól a társa az egri vár 1552. évi ostromakor vitézül harcoló Mekcsei István volt.¹⁵⁰ Feladatuk elsősorban a máramarosi sóbányászat, valamint a sókereskedelem átszervezése és jövedelmezővé tétele volt, azonban a Máramaros megyével szomszédos, török vazallus Moldvai Fejedelemségben zajló eseményeket is igyekeztek nyomon követni. Ezt bizonyítja hogy egy 1547 májusában kelt, kétes megbízhatóságú híreket tartalmazó levelében Mátyás arról tájékoztatja egyik lánya keresztapját, Kisvárday Mihályt,¹⁵¹ hogy a török szultán meghalt, végrendeletében pedig elengedte a fejedelemség adójának a felét, ráadásul a vajda Portán „vendégeskedő” fia hazatért, fivérét pedig szülei a lengyel király lányával szándékoznak összeházasítani.¹⁵²

Mecseki és Brodarics már a kezdetektől nehezen működött együtt, ezért a Magyar Kamara 1547-ben Werner György sárosi prefektust¹⁵³ és Péterváradai Balázs kamarai tanácsost¹⁵⁴ bizta meg a gazdálkodásuk során számos kisebb pénzügyi szabálytalanságot elkövető két ispán között feszülő ellentét kivizsgálásával.

144 Nadasdy Tamás vezető szervitora volt. *Bilkei*, 1994. 7., 10–11. p.

145 Életére I. MKL I. köt. 937. p., *Fazekas*, 2021. 54. p. és passim.

146 *Komáromy*, 1910. 376–377. p.

147 MNL OL E 156 – a. – Fasc. 99. – No. 2.

148 Az uradalom 1549. évi méretére l. *Kenyeres*, 2008. 91. p.

149 MNL OL A 57 Vol. II. p. 136–137. No. 173.

150 Életére I. *Csiffáry*, 2005. 106–111. p.

151 A Brodarics Istvánnal Padovában egy időben tanulmányokat folytató Várday Ferenc leendő erdélyi püspök (1513–†1524) fivére volt. *Kasza*, 2008. 1195. p. Brodarics Mátyás második feleségének, csébi Pogány Sárának a nagybátyja, Zsigmond Mihály unokatestvérével, Kisvárday Eufrozínával kötött házasságot, így a Brodarics és Kisvárday családok oldalági rokonságban álltak egymással. *Borbély*, 2019. 65., 68–69., 74. p., Epistulae 294. p., *Pálosfalvi*, 2014. 243–247., 462. p.

152 Brodarics Mátyás Kisvárday Mihályhoz. Huszt, 1547. május 14. MNL OL P 707 – XXXII. – No. 11 089.

153 A felső-magyarországi jövedelmek igazgatásáért is felelt. *Kenyeres*, 2002. II. köt. 520–521. p. Működése főbb jellemzőit l. *Póka*, 2011. 330–332. p.

154 *Gecsenyi*, 2003. 103–104. p.

Brodarics és Mekcei 1546. május 17-től 1548. július végéig terjedő időszakról készített számadása alapján a máramarosi sókamara bevételei 21 019 forint és 51 dénárú rúgtak, míg a kiadások összege ugyanebben az időszakban 23 157 forint és 99 dénár volt. Brodarics és Mekcei indoklása szerint a bevétel nagy részét helyben használták fel, elsősorban a sóvágásra, illetve a vár felújítására fordították, a költségek egy részét pedig még így is kölcsönökből és saját pénzükből kellett fedezniük.¹⁵⁵ Brodarics máramarosi működését az I. Ferdinánd és testvére, Mária özvegy királyné között 1548. március 7-én megkötött augsburgi egyezmény pecsételte meg, amelyben Mária lemondott magyarországi királynéi birtokairól, köztük a nem királynéi irányítás alatt lévő Husztról is fivére részére.¹⁵⁶ Az 1548 októberében megnyitott pozsonyi országgyűlés az uralkodó előterjesztésére¹⁵⁷ rendelkezett a máramarosi sóbányászat, illetve sókereskedelem megreformálásáról.¹⁵⁸ A december 12-én utasítást kapó Werner György, valamint Dessewffy János kamarai tanácsos¹⁵⁹ 1549. február 8-án mentette fel a két várnagyot tisztességéből,¹⁶⁰ a várnagyit, illetve a sókamaraispáni tisztség szétválasztásával pedig megszüntették a katonai- és gazdasági irányítást egy kézben összpontosító késő középkori igazgatási gyakorlatot.¹⁶¹

Máramarosi ispánsága komoly anyagi terhet rótt Brodaricsra, mivel fizetését nem kapta meg időben, ráadásul saját vagyonából is hozzá kellett járulnia a kamara működésének a finanszírozásához, ezért 1550 őszén még maga kérvényezte az uralkodótól és a Magyar Kamarától tartozásaik megterítését, amit az I. Ferdinándnak október 30-án küldött levelében a helytartóság is támogatott.¹⁶² Hiába azonban a támogató állásfoglalás, Mátyás özvegye még a következő év április 16-án sem kapta meg a Magyar Kamara néhai férjével szemben fennálló tartozását.¹⁶³

155 *Oborni*, 2002. 83. p.

156 *Kenyeres*, 2008. 76., 88. p.

157 I. Ferdinánd a törökökkel kötött drinápolyi békét (1547), illetve a bátyja, V. Károly német-római császár (1519–1556) által a mühlbergi csatában (1547) a schmalkaldeni szövetség fölött aratott győzelmét követő békésebb időszakot kihasználva igyekezett a Magyar Királyság pénzügyigazgatásának átszervezésével a bevételeit növelni. *Kenyeres*, 2003. 78–81. p.

158 MOE III. köt. 196–206., 225–226. p.

159 Életére I. *Mikó-Pálffy*, 2005. 324–326. p.

160 A Huszt vára átadásakor készített inventáriumot a máramarosi sókamaraispánná kinevezett Makai Tamás szepesi kanonok is aláírta. MNL OL E 156 – a. – Fasc. 75. – No. 39. p. 34–49.

161 *Ember*, 1946. 495–497. p., *Kenyeres*, 2008. 119–120. p.

162 *Rugonfalvi*, 1908. 300. p.

163 MNL OL E 21 – 1551.04.16.

Házasság és birtokok

Mátyas első felesége, Katalin családja ismeretlen, feltehetően ebből a frigyből származtak Ferenc, Elek és Kozma (1537–) nevű fiai. A második feleségével, csébi Pogány János lányával, Sárával kötött házasságából egy Klára, illetve egy Katalin nevű lánya született. Katalin a Somogy, Tolna és Zala megyékben birtokos¹⁶⁴ családból származó Perneszy Andráshoz,¹⁶⁵ míg Klára először András másodunokatestvéréhez,¹⁶⁶ Perneszy Farkashoz,¹⁶⁷ majd Kisserényi Gáborhoz ment feleségül.¹⁶⁸ A Perneszyek és a Brodaricsok kapcsolata már a mohácsi csatát megelőzően is kimutatható, mivel Farkas apja,¹⁶⁹ a Nándorfehérvár 1521. évi ostroma során bátorságával még a szultán elismerését is kivívó Ferenc¹⁷⁰ a Macedóniai Lászlót (1520–1526) a szerémi egyházmegye élén követő István (1526–1535) alatt is a püspöki jövedelmek adminisztrátoraként szolgált (1525–1526).¹⁷¹ A második házasság időpontja kérdéses, azonban 1532-ben Sára már bizonyosan Mátyas felesége volt, mivel férje ebben az évben már a családjával pereskedett.¹⁷² Mátyas egy ideig bizonyosan együtt élt családjával Pécsen, azonban 1535-ben a Mecsek lábánál fekvő városból a biztonságosabbnak vélt Máramarosba szerette volna átköltöztetni feleségét és gyermekeit.¹⁷³

164 Nagy, 1862. 244–245., 521. p., Csánki, 1890–1913. II. köt. 620. p., Uo. III. köt. 473. p.

165 Életére I. Kocsis, 2019. 378–379. p.

166 András Perneszy Pál szlavón vicebán és körösi ispán (1464–1465) Imre nevű fiának volt az unokája, míg Farkas nagyapja Pál Zsigmond nevű gyermeke volt. Perneszy Pál egyik felesége, Szapolyai Orsolya János király apjának, Istvánnak az apai unokatestvére volt. Imre esetében nem lehet kizárni teljesen annak a lehetőségét, hogy Orsolya asszony szülte. Imre felesége, Török Ilona a mohácsi csatát követően a Dél-Dunántúlon kiterjedt birtokokat szerző, és a pártharcokban aktívan részt vevő Török Bálint apjának, Imrének a testvére volt. Simon, 1998. 106. p., Engel, 2001. Török (enyingi)., Neumann, 2011. 125. p., Arch. I. köt. 93. p., Arch. II. köt. 421. p.

167 Babócsai prefektus (1558–1563) volt. Kenyeres, 2002. I. köt. 120. p.

168 A lányok 1549-ben még hajadonok voltak, ami azt erősíti meg, hogy szüleik nem sokkal 1532 előtt köthettek házasságot. Mátyas fentebb említett levele alapján 1535-ben Klára és Katalin már bizonyosan éltek. Kujáni, 1913. 761. p., Kasza, 2008. 1199. p.

169 Szakály, 1995b 114–115. p.

170 Már 1521-ben Macedóniai szolgálatában állt. Szakály, 1978. 486–488., 495–498. p.

171 C. Tóth, 2017. 99–100. p.

172 Epistulae 292–294. p.

173 Uo. 441. p.

A csébi Pogány család¹⁷⁴ törzsbirtokai eredetileg Zala, valamint Vas megyékben feküdtek, azonban Mátyás feleségének a nagyjapja, Imre az Ostfi Borbálával kötött házassága révén megszerezte a Körös megyei Herbortya birtokát.¹⁷⁵ Noha Mátyás apósának, Jánosnak — csébi Pogány Imre fia volt — a királyi udvarban betöltött szerepéről nincsenek ismereteink, a mohácsi csatában elesett fivére, Zsigmond a Jagelló-érában elsősorban mint pénzügyigazgatási szakember futott be karriert. A Jagelló-korban az udvari nemességhez tartozó csébi Pogány családdal kialakított családi kapcsolat egyértelműen jelzi Mátyás és családja emelkedő társadalmi rangját.¹⁷⁶ A csébi Pogányok 1495-ben kaptak királyi adományt a magvaszakadt Úrmezei Tamás máramarosi birtokaira,¹⁷⁷ ezekből pedig a Sárával kötött házassága révén Mátyás is részesült. Az 1549. évi összeírások szerint a szabolcsi Ónteleken¹⁷⁸ 20 porta,¹⁷⁹ míg Máramarosban a (Máramaros)Sziget melletti Felsőapsán,¹⁸⁰ Karácsonyfalván¹⁸¹ és Veresmarton,¹⁸² valamint az attól északnyugatra fekvő Úrmezőn¹⁸³ és Nyágován¹⁸⁴ összesen 70 porta birtokosa volt.¹⁸⁵ Mátyás Máramaros, illetve Szabolcs megyék jómódú középbirtokos (*bene possessionatus*) nemeseiként távozott az élők sorából 1550/1551 fordulóján.

Nincs biztosan tudomásunk arról, hogy Mátyás fainak voltak-e leszármazottjai. Jóllehet a XVII–XVIII. században éltek Baranya és Tolna megyében Brodaricsok, a két hasonló nevű család közötti genealógiai kapcsolat egyelőre nem igazolható.¹⁸⁶

174 A családfát l. *Engel*, 2001. Pogány (csébi, enyerei).

175 A család birtokaira részletesen l. *Baán*, 1936. 1–2. p.

176 *Pálosfalvi*, 2014. 243–247., 464. p.

177 Köztük Felsőapsátra, Karácsonyfalvára, Nyágóvára, Úrmezőre és Veresmartra a csébi Pogány család 1495-ben nyert királyi adományt. *Csánki*, 1890–1913. I. köt. 460–461. p.

178 Kisvárdától nyugatra fekszik, ma Dombrád része. Kisvárda a Brodarics Mátyással is kapcsolatban álló szomszéd birtokos Kisvárdai Mihály birtokában volt. *Borbély*, 2019. 68–69. p.

179 Maksay, 1890. II. köt. 682., 705. p.

180 Ma Felsőapsa (Верхне Водяне, UA).

181 Ma Tiszakarácsonyfalva (Crăciunești, RO).

182 Ma Tiszaveresmart (Tisa, RO).

183 Ma Úrmező (Руське Поле, UA) Técsőtől északnyugatra, 1505-ben országos vásártartási jogot nyert mezőváros volt. *Csánki*, 1890–1913. I. köt. 453. p.

184 Ma Nyágova (Добрянське, UA) Técsőtől északkeletre.

185 Maksay, 1890. I. köt. 463., 466–467., 470. p.

186 *Kujáni*, 1913. 762. p.

Műveltség és vallás

Mátvás tanulmányairól nincsenek ismereteink, azonban életútja — különösen szolgabírói tisztsége¹⁸⁷ — alapján a Magyar Királyság gyakorlatban képzett, jogi- és gazdasági ismeretekkel is rendelkező, tudását feltehetően az egyik szülőhelyéhez közeli iskolában elsajátító nemeseinek a sorába tartozhatott.¹⁸⁸ Nem kizárt, hogy fivéréhez hasonlóan nagybátyja, *Jalsyth* János zágrábi kanonok támogatását élvezve¹⁸⁹ a Száva-parti városban folytatta a tanulmányait. Mátvás levelei, országgyűlési szereplései, illetve követi megbízatása magas fokú latin nyelvismertérről árulkodnak. Bár nem bizonyos, azonban a Körös megyéből származó, élete egy jelentős részét magyar nyelvű közegben töltő Mátvás testvéréhez hasonlóan feltehetően magyarul, illetve horvátul — vagy legalábbis a XV–XVI. században Zágráb környékén használt szláv dialektust — is beszélt.¹⁹⁰ Noha vallási meggyőződéséről sem árulkodnak a források, azonban Mátvás feltehetően Istvánhoz hasonlóan elutasította a XVI. század első felében még elsősorban a királyság német polgárságát megérintő lutheri tanokat,¹⁹¹ és élete végéig kitartott a katolikus egyház tanításai mellett.

Összegzés

Összegzésként megállapítható, hogy a Brodarics fivérek között szoros kapcsolat állt fenn, Mátvás mindvégig István bizalmasa és hűséges társa maradt. A családi munkamegosztásban Mátvás fő feladata a család szlavóniai birtokainak az irányítása volt, az így szerzett ismereteit pedig később a pécsi és a váci püspökség birtokainak kezelésében, illetve máramarosi ispánként is haszonnal tudta kamatoztatni. István támogatásának köszönhetően II. Lajos uralkodása idején már bizonyosan a királyi udvar tagja volt, a mohácsi csatát követően pedig fivére politikai pártváltásait követve fokozatosan egyre magasabbra emelkedett. István, valamint I. János halálát követően Mátvás feltehetően Nádasdy Tamás támogatásával, Frangepán Ferencsel együtt I. Ferdinánd szolgálatába lépett, sőt az udvari nemesség soraiba is bekerült. Feladatai alapján szolgálataira elsősorban a

187 *Szakály*, 1997. 422. p.

188 *Kubinyi*, 1984. 186–188. p.

189 *Kasza*, 2008. 1191–1192. p.

190 *Kasza*, 2017. 236–237. p.

191 *Kasza*, 2015. 222–229. p.

felső-magyarországi ügyekben jártas gazdasági szakemberként tartottak számot, azonban az élete végén járó Mátyás tudása és ereje már kevésnek bizonyult a máramarosi sóbányászat és sókereskedelem felfuttatásához.

Mátyás egész élete egyfajta kettősséget hordoz magában. Szemtanúja volt a Jagelló-kori budai udvar csillogásának, majd a saját bőrén tapasztalta meg a mohácsi csatát követő belharcok, illetve a megállíthatatlannak tűnő török hódítás okozta nehézségeket. Kortársaihoz hasonlóan élete egy szakaszában I. Jánost és I. Ferdinándot is hűségesen szolgálta, és sok más szlavóniai nemeshez hasonlóan a török hódítás miatt ő is kénytelen volt családi birtokairól menekülve a Drávától északra új életet kezdeni. Pályája alapján annak a feltörekvő nemesi rétegnek volt a tagja, amely még nem tekinthető hivatalnoknak, azonban már nemcsak a katonáskodásban és familiárisi szolgálatban, hanem a tanulásban és a tisztségvállalásban is a társadalmi előrelépés útját látta. Habár tudásának, tehetségének és udvari kapcsolatainak köszönhetően sikerült a névtelen kisbirtokos nemesek soraiból kitörnnie, a további társadalmi emelkedésre azonban már nem volt lehetősége.¹⁹²

Felhasznált források és irodalom Levéltári források

MNL	OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
	DL	Diplomatikai Levéltár
	DF	Diplomatikai Fényképgyűjtemény
A 57		Magyar Kancelláriai Levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztratúrája. Libri regii
E 21		Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma. Benignae resolutiones
E 142		Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Jobbiztosító és kiemelt fontosságú iratok. Acta publica
E 148 – a.		Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Jobbiztosító és kiemelt fontosságú iratok. Neo-regestrara Acta, Iratok

192 A szlavóniai köznemesség soraiból való felemelkedésnek a fő útja Sziget 1566. évi elestéig a katonai szolgálat volt. *Varga*, 2014. 249. p. Mátyás életútja ebből a szempontból is különleges, mivel előmenetelében a katonai szolgálat ismereteink szerint nem játszott meghatározó szerepet.

- E 156 – a. Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Összeírások. Urbaria et conscriptiones, Registrata
- E 185 Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Családi és személyi fondok. Archivum familiae Nádasdi, Missiles
- P 707 Magánlevéltárak, Családi fondok, levéltárak. Zichy család zseléyi levéltára
- AMK MMK Archív mesta Košice, Magistrát mesta Košice
Schwartz. Collectio Schwartzenbachiana
- ÖStA HHStA Österreichisches Staatsarchiv Haus-, Hof- und Staatsarchiv
UAAA Ungarische Akten Allgemeine Akten

Kéziratok

- EK Coll. Pray. Egyetemi Könyvtár, Collectio Prayana

Kiadott források

- Adamček–Kampuš*, 1976. *Adamček, Josip – Kampuš, Ivan*: Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV i XVI stoljeću. Zagreb, 1976.
- Ember*, 1990. *Ember Győző*: A magyar királyi pozsonyi kamara zár-számadása 1542-ben. In: Levéltári Közlemények, 61. (1990) 63–143. p.
- Epistulae* *Brodericus, Stephanus*: Epistulae. Ed.: Petrus Kasza. Bp., 2012. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum. Series Nova IV.)
- Erdélyi*, 2005. *Erdélyi Gabriella*: Bethlenfalvi Thurzó Elek levelezése. (Források a Habsburg–magyar kapcsolatok történetéhez). I. köt. 1526–1532. Bp., 2005. (Lymbus Kötetek 1.)
- ETE I. köt. Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából. I. köt. 1520–1529. Szerk.: Bunyitay Vince – Rapaics Rajmund – Karácsonyi János. Bp., 1902.

- ETE IV. köt. Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából. IV. köt. 1542–1547. Szerk.: Karácsonyi János – Kollányi Ferenc. Bp., 1909.
- Fraknoi*, 1877. *Fraknoi Vilmos*: II. Lajos király számadási könyve. 1515. január 12–július 16. In: Magyar Történelmi Tár, 2. sorozat 10. köt. (1877) 45–236. p.
- Kasza*, 2022. *Kasza Péter*: Levelek a múltból: pótlások Brodarics István leveleinek pótlásához. In: Antikvitás & Reneszánsz. Ünnepi különszám Lázár István Dávid 60. születésnapjára. Főszerk.: Vígh Éva. Szeged, 2022. 331–342. p.
- Kocsis*, 2019. *Kocsis Zsuzsanna*: Perneszy András levelei a 16. századból. In: Magyar Nyelv, 115. (2019) 378–384. p.
- Komáromy*, 1910. *Komáromy András*: Magyar levelek a XVI. századból. Hetedik közlemény. Sárkány Antal levelei Nádasdy Tamáshoz. In: Magyar Történelmi Tár, 4. sorozat 11. köt. (1910) 375–404. p.
- Laszowszki*, 1914. *Laszowszki, Emilij*: Monumenta Habsburgica regni Croatiae Dalmatiae Slavoniae. Knjiga I. 1526–1530. Zagreb, 1914. (Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium XXXV.)
- Laszowszki*, 1917. *Laszowszki, Emilij*: Monumenta Habsburgica regni Croatiae Dalmatiae Slavoniae. Knjiga 2. 1531–1540. Zagreb, 1917. (Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium XXXVIII.)
- Mályusz*, 1929. *Mályusz Elemér*: Az Országos Levéltár Nádasdy-levéltárának magyar levelei. (VIII. és utolsó közlemény). In: Levéltári Közlemények, 7. (1929) 3–4. sz. 231–277. p.
- Maróthi*, 1902. *Maróthi Rezső*: Nádasdy Tamáshoz írt levelek. Kávássy Kristóf huszti várnagy és máramarosi kamaraispán levelei. In: Magyar Történelmi Tár, 4. sorozat 3. köt. (1902) 109–130. p.
- Memorabilia *Iványi Béla*: A körmendi levéltár Memorabiliái. Körmend, 1942. (Körmendi Füzetek 2.)

- MOE I. köt. Magyar Országgyűlési Emlékek. I. köt. 1526–1536. Szerk.: Fraknói Vilmos. Bp., 1874.
- MOE III. köt. Magyar Országgyűlési Emlékek. III. köt. 1546–1556. Szerk.: Fraknói Vilmos. Bp., 1876.
- Pótlások *Faragó Dávid – Szovák Márton – Kasza Péter*: Pótlások a Brodarics kiadáshoz. In: Lymbus — Magyarságtudományi Forrásközlemények. Főszerk.: Ujváry Gábor. Bp., 2021. 119–148. p.
- RTA RV 1541 Deutsche Reichstagakten unter Kaiser Karl V. Der Reischstag zu Regensburg 1541. Jüngere Reihe. Bd. XI. Hrs. Albrecht P. Luttenberg. Berlin–München–Boston, 2018.
- Šišić, 1912. *Šišić, Ferdo*: Hrvatski saborski spisi /Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae. Knjiga prva. Od godine 1526. do godine 1536. Zagreb, 1912. (Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium XXXI.)
- Šišić, 1915. *Šišić, Ferdo*: Hrvatski saborski spisi /Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae. Knjiga druga. Od godine 1537. do godine 1556. Zagreb, 1915. (Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium XXXVI.)
- Vet. Mon. II. köt. *Theiner, Augustin*: Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia. Tom. II. 1352–1526. Romae, 1860.

Szakirodalom

- Arch. I. köt. *C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás: Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók. Bp., 2016. (Magyar Történelmi Emlékek, Adattárak).*
- Arch. II. köt. *C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás: Magyarország világi archontológiája 1458–1526. II. köt. Megyék. Bp., 2017. (Magyar Történelmi Emlékek, Adattárak).*
- Baán, 1936. Baán Kálmán: Csebi Pogány Zsigmond. In: Magyar Családtörténeti Szemle, 2. (1936) 5. sz. 1–10. p.*
- Barta, 1977. Barta Gábor: Konzolidációs kísérlet Magyarországon a mohácsi csatavesztés után. (Szapolyai János király kormányzása 1526 november–1527 augusztus). In: Századok, 111. (1977) 635–680. p.*
- Barta, 1995. Barta Gábor: Az elfelejtett hadszíntér 1526–1528. (Megjegyzések a török-magyar szövetség történetéhez). In: Történelmi Szemle, 37. (1995) 1–34. p.*
- Bedy, 1938. Bedy Vince: A győri székeskáptalan története. Győr, 1938. (Győr egyházmegye múltjából 3.)*
- Bessenyei, 2005. Bessenyei József: A Nádasdyak. Bp., 2005.*
- Bilkei, 1994. Bilkei Irén: Okleveles adatok az Ákosházi Sárkány család XVI. századi történetéhez. In: Zalai történeti tanulmányok. Szerk.: Uő. Zalaegerszeg, 1994. (Zalai Gyűjtemény 35.) 3–16. p.*
- Borbély, 2019. Borbély Zoltán: A kisvárdai Várday család. In: Acta Universitatis de Carolo Eszterházy Nominatae. Tom. XLVI. Sectio Historiae. [Tanulmányok dr. Kozári József és dr. Kriston Pál tiszteletére.] Szerk.: Bajnok Dániel. Eger, 2019. 65–74. p.*

- C. Tóth, 2017.* *C. Tóth Norbert: Magyarország késő középkori főpapi archontológiája. Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökeik, vikáriusaik és jövedelemkezelőik az 1440-es évektől 1526-ig.* Győr, 2017. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 27.)
- Csánki, 1890–1913.* *Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I–III., V. köt. Bp., 1890–1913.*
- Csiffáry, 2005.* *Csiffáry Gergely: Mekksey István egri várkapitány életrajzához.* In: *Agria — Az Egri Múzeum Évkönyve.* 41. Szerk.: Petercsák Tivadar – Veres Gábor. Eger, 2005. 99–132. p.
- Dávid, 1995.* *Dávid Géza: Kászim vojvoda, bég és pasa. I. rész.* In: *Keletkutatás, 1995. ősz.* 53–66. p.
- Draskóczy, 2004.* *Draskóczy István: Az erdélyi sókamarák ispánjai 1529–1535. (Az erdélyi sóbányák sorsa a Szapolyai korszakban).* In: *Levéltári Közlemények, 75. (2004) 1. sz.* 27–46. p.
- Ember, 1946.* *Ember Győző: Az újkori magyar közigazgatás története Moháctól a török kiűzéséig.* Bp., 1946. (Magyar Országos Levéltár Kiadványai III. Hatóság- és hivataltörténet 1.)
- Engel, 2001.* *Engel Pál: Középkori magyar genealógia.* In: *Uő: Magyar középkori adattár.* Bp., 2001. (CD-ROM, Arcanum digitéka).
- Fallenbüchl, 1994.* *Fallenbüchl Zoltán: Magyarország főispánjai 1526–1848.* Bp., 1994.
- Fazekas, 2021.* *Fazekas István: A Magyar Udvari Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között.* Bp., 2021. (Magyar Történelmi Emlékek, Értekezések).
- Fedeles, 2005.* *Fedeles Tamás: A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526).* Pécs, 2005. (Tanulmányok Pécs Történetéből 17.)

- Fodor–Oborni, 2020.* *Fodor Pál – Oborni Teréz: Két nagyhatalom között — A Szapolyaiak magyar királysága.* In: Egy elfeledett magyar királyi dinasztia: A Szapolyaiak. Szerk.: Fodor Pál – Varga Szabolcs. Bp., 2020. (Mohács 1526–2026. Rekonstrukció és emlékezet). 113–144. p.
- Gecsényi, 1999.* *Gecsényi Lajos: Egy kamarai tisztviselő a XVI. században.* Nagyváthy Ferenc. In: Turul, 72. (1999) 77–83. p.
- Gecsényi, 2003.* *Gecsényi Lajos: A döntés előkészítő hivatalnoki elit összetételéről. A Magyar Kamara vezetői és magyar tanácsosai a 16. században.* In: Magyar évszázadok. Tanulmányok Kosáry Domokos 90. születésnapjára. Szerk.: Ormos Mária. Bp., 2003. 100–113. p.
- Glück, 2008.* *Glück László: A máramarosi só kereskedelmének útvonalai a 16. század közepén.* In: Történelmi Szemle, 50. (2008) 11–37. p.
- Kádas, 2020.* *Kádas István: A megye emberei. A szolgabírói hivatal és viselői Északkelet-Magyarországon (1329–1545).* Bp., 2020. (Magyar Történelmi Emlékek, Értekezések).
- Károlyi, 1880.* *Károlyi Árpád: A német birodalom nagy hadivállalata Magyarországon 1542. Első közlemény.* In: Századok, 14. (1880) 265–299. p.
- Kasza, 2007.* *Kasza Péter: „Mert látom, hogy [...] néhányan az eseményeket másképp mesélik, mint megtörténtek...”. Megjegyzések Brodarics István *Historia verissimájának* keletkezéstörténetéhez.* In: Irodalomtörténeti Közlemények, 111. (2007) 323–342. p.
- Kasza, 2008.* *Kasza Péter: Egy karrier hajnala. Adalékok Brodarics István tanulmányainak és családi viszonyainak kérdéséhez.* Századok, 142. (2008) 1187–1208. p.
- Kasza, 2009.* *Kasza Péter: Egy magyar diplomata lengyel szolgálatban. (Újabb források Brodarics István római követi működéséhez).* In: Irodalomtörténeti Közlemények, 113. (2009) 593–605. p.

- Kasza*, 2015. *Kasza Péter*: Egy korszakváltás szemtanúja. Brodarics István pályaképe. Pécs–Bp., 2015. (Sziluett. Korszerű történelmi életrajzok).
- Kasza*, 2017. *Kasza Péter*: Pártváltó diplomata és egyházi méltóság két király között. A Brodarics-életrajz módszertani tanulságai. In: Személyiség és történelem. A történelmi személyiség. A történelmi életrajz módszertani kérdései. Szerk.: Vonyó József. Pécs–Bp., 2017. 223–238. p.
- Kasza*, 2020. *Kasza Péter*: Útkeresés kényszerpályán: Szapolyai János diplomáciai törekvései. In: Egy elfeledett magyar királyi dinasztia: A Szapolyaiak. Szerk.: Fodor Pál – Varga Szabolcs. Bp., 2020. (Mohács 1526–2026. Rekonstrukció és emlékezet). 171–182. p.
- Kasza*, 2022. *Kasza Péter*: Levelek a múltból: pótlások Brodarics István leveleinek pótlásához. In: Antikvitás & Reneszánsz. Ünnepi különszám Lázár István Dávid 60. születésnapjára. Főszerk.: Vigh Éva. Szeged, 2022. 331–342. p.
- Kasza–Pálffy*, 2011. *Kasza Péter – Pálffy Géza*: Brodarics-emlékkönyv. Egy különleges pártváltás a mohácsi csata után. Bp., 2011.
- Katona*, 1793. *Katona, Stephanus*: Historia Critica Regum Hungariae stirpis mixtae. Tom. XII. Ord. XIX. 1516–1526. Budaë, 1793.
- Kenyeres*, 2003. *Kenyeres István*: I. Ferdinánd magyarországi pénzügyigazgatási reformjai és bevételei. In: Történelmi Szemle, 45. (2003) 61–92. p.
- Kenyeres*, 2008. *Kenyeres István*: Uradalmak és végvárok. A kamarai birtokok és a törökellenes határvédelem a 16. századi Magyar Királyságban. Bp., 2008. (Habsburg Történelmi Monográfiák 2.)
- Koltai*, 2012. *Koltai András*: Batthyány Ádám. Egy magyar főúr és udvara a XVII. század közepén. Győr, 2012. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 14.)

- Kubinyi*, 1984. *Kubinyi András: Írástudás és értelmiségi foglalkozásúak a Jagelló-korban.* In: Magyar herald. Szerk.: Kállay István. I. köt. Bp., 1984. 186–208. p.
- Kujáni*, 1913. *Kujáni Gábor: A Brodaricsok.* In: Századok, 47. (1913) 753–763. p.
- Laczlavik*, 2011. *Laczlavik György: Brodarics István címereslevele.* In: Turul, 84. (2011) 28–30. p.
- Lakatos*, 2020. *Lakatos Bálint: A király diplomatái. Követek és követségek a Jagelló korban (1490–1526). II. Adattár.* In: Történelmi Szemle, 62. (2020) 281–362. p.
- Maksay*, 1990. I–II. köt. *Maksay Ferenc: Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén.* I–II. köt. Bp., 1990. (Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 16.)
- Méltóságok *A magyar arisztokrácia családi kapcsolatrendszere a 16–17. században. Méltóságok.* Online: <https://archivum2004.piarista.hu/arisztokrata/index.htm>.
- Mikó–Pálffy*, 2005. *Mikó Árpád – Pálffy Géza: A pozsonyi ferences templom késő reneszánsz és korai barokk síremlékei.* In: Művészettörténeti Értesítő, 54. (2005) 319–348. p.
- Mikó*, 2021. *Mikó Árpád: Címereslevelek a Jagelló-kori Magyarországon. Függelékben a II. Ulászló és II. Lajos magyar királyok által adományozott címereslevelek jegyzékével (1490–1526).* In: Művészettörténeti Értesítő, 70. (2021) 257–303. p.
- Molnár*, 2020. *Molnár, Péter: The Coronation of Queen Isabella — March 2, 1539.* In: Isabella Jagiellon, Queen of Hungary (1539–1559). Studies. Ed.: Máté, Ágnes – Oborni, Teréz. Bp., 2020. (Mohács 1526–2026. Reconstruction and Remembrance). 23–42. p.
- Nagy*, 1862. *Nagy Iván: Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* IX. köt. Pest, 1862.

- Nemes*, 2015. *Nemes Gábor*: Magyarország kapcsolatai az apostoli szentszékekkel (1523–1526). In: Századok, 149. (2015) 479–506. p.
- Neumann*, 2011. *Neumann Tibor*: A Szapolyai család legrégebbi címere. In: Turul, 84. (2011) 123–130. p.
- Oborni*, 2002. *Oborni Teréz*: Erdély pénzügyei I. Ferdinánd uralma alatt 1552–1556. Bp., 2002. (Fons Könyvek 1.)
- Oborni*, 2011. *Oborni Teréz*: Szapolyai (I.) János király diplomatája, Brodarics István. In: Turul, 84. (2011) 21–27. p.
- Pálffy*, 1996. *Pálffy Géza*: A török elleni védelmi rendszer szervezetének a története a kezdetektől a 18. század elejéig. (Vázlat egy készülő nagyobb összefoglaláshoz). In: Történelmi Szemle, 38. (1996) 163–217. p.
- Pálffy*, 1997a *Pálffy Géza*: A rabkereskedelem és rabtartás gyakorlata és szokásai a XVI–XVII. századi török–magyar határ mentén. (Az oszmán–magyar végvári szokásjog történetéhez). In: Fons, 4. (1997) 5–78. p.
- Pálffy*, 2002a *Pálffy Géza*: Egy szlavóniai köznemesi família két ország szolgálatában: A budróci Budor család a XV–XVIII. században. In: Hadtörténelmi Közlemények, 115. (2002) 4. sz. 5–18
- Pálffy*, 2002b *Pálffy Géza*: Horvátország és Szlavónia a XVI–XVII. századi Magyar Királyságban. In: Fons, 9. (2002) 107–121. p.
- Pálffy*, 2009a *Pálffy Géza*: A Batthyány család a törökellenes határvédelemben a XVI–XVII. században. In: Hadtörténelmi Közlemények, 122. (2009) 321–356. p.
- Pálffy*, 2009b *Pálffy Géza*: Különleges úton a Magyar Királyság arisztokráciájában: a Révay család a 16. században. In: Történelmi Szemle, 51. (2009) 1–20. p.
- Pálffy*, 2011. *Pálffy Géza*: Egy különleges pártváltás a mohácsi csata után. In: Turul, 84. (2011) 3–6. p.

- Pálffy*, 2015. *Pálffy Géza: A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században.* Bp., 2015. (Magyar Történelmi Emlékek, Értekezések).
- Pálosfalvi*, 2014. *Pálosfalvi, Tamás: The Noble Elite in the County of Körös (Križevci) 1400–1526.* Bp., 2014. (Magyar Történelmi Emlékek, Értekezések).
- Petrić*, 2010. *Petrić, Hrvoje: O pojsedima obitelji Brodarić (s posebnim osvrtom na stariju povijest Jerešina/Herešina) / On Brodarić Family Estates (with Particular Review of Earlier History of Jerešina/Herešina).* In: Podravina: Časopis za multidisciplinarna istraživanja, vol. 9. (2010) broj. 18. 5–16. p.
- Póka*, 2011. *Póka Ágnes: Egy humanista a kormányzatban — Vázlat Werner György (1490?–1556) gazdaságsszervező tevékenységének feltárásához.* In: Fons, 18. (2011) 323–341. p.
- Rugonfalvi*, 1908. *Rugonfalvi Kiss István: A magyar helytartótanács I. Ferdinánd korában és 1549–1551. évi leveleskönyve.* Bp., 1908.
- Söptei*, 1999. *Söptei István: Nádasdy Tamás (1498–1562). Tudományos emlékülés.* Sárvár, 1999.
- Sörös*, 1907. *Sörös Pongrác: Jerosinai Brodarics István (1471–1539).* Bp. 1907.
- Szakály*, 1978. *Szakály Ferenc: Nándorfehérvár 1521-es ostromához. Egy királyi adománylevél köztörténeti tanulságai.* In: Hadtörténelmi Közlemények, 25. (1978) 4. sz. 484–497. p.
- Szakály*, 1995a *Szakály Ferenc: A két „pécsi” Schreiber Farkas.* In: *Uő: Mezőváros és reformáció. Tanulmányok a korai magyar polgárosodás kérdéséhez.* Bp., 1995. (Humanizmus és Reformáció 21.) 33–91. p.

- Szakály, 1995b* *Szakály Ferenc*: Szegedi Kis István és Skaricza Máté működéséhez. In: *Uő*: Mezőváros és reformáció. Tanulmányok a korai magyar polgárosodás kérdéséhez. Bp., 1995. (Humanizmus és Reformáció 21.) 92–171. p.
- Szakály, 1997.* *Szakály Ferenc*: Tolna vármegye középkori szolgabírái. (Esettanulmány). In: *Történelmi Szemle*, 39. (1997) 411–424. p.
- Szakály, 2012.* *Szakály Ferenc*: A dél-dunántúli hadszíntér 1526–1543. In: Pécs a hódoltság korában. Tanulmányok. Szerk.: Szakály Ferenc – Vonyó József. Pécs, 2012. (Pécsi Mozaik 2.) 17–53. p.
- Szendrei, 1888.* *Szendrei János*: Váraink rendszere és fölszerelése a XVI. és XVII. században. Harmadik és befejező közlemény. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1. (1888) 617–631. p.
- Simon, 1998.* *Simon Éva*: Zalalövő története 1566–1690. „Nagy két császár birodalma között”. In: *Zalalövő története. Az ókortól napjainkig*. Szerk.: Molnár András. Zalalövő, 1998. 105–156. p.
- Sz. Simon, 2014.* *Sz. Simon Éva*: A hódoltságon kívüli „hódoltság”. Oszmán terjeszkedés a Délnyugat-Dunántúlon a 16. század második felében. Bp., 2014. (Magyar Történelmi Emlékek, Értekezések).
- Tüskés, 2008.* *Tüskés Anna*: Magyarországi diákok a bécsi egyetemen 1365 és 1526 között. Bp., 2008. (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken 1.)
- Varga, 2008a* *Varga Szabolcs*: Az 1527. évi horvát-szlavón kettős „királyválasztás” története. In: *Századok*, 142. (2008) 1075–1134. p.
- Varga, 2008b* *Varga Szabolcs*: Szlavónia berendezkedése a késő középkor és kora újkor határán (1490–1540). Pécs, 2008. [PhD értekezés]
- Varga, 2010a* *Varga Szabolcs*: Brodarics István pécsi püspök (1532–1537). In: *Pécsi Szemle*, 13. (2010) 1. sz. 18–23. p.

- Varga, 2010b* *Varga Szabolcs*: Nádasdy Tamás horvát-szlavón bánsága (1537–1539). In: Századok, 144. (2010) 793–822. p.
- Varga, 2012a* *Varga Szabolcs*: A Báthoriak Szlavóniában. In: Az ecsedi Báthoriak a XV–XVII. században. Szerk.: Szabó Sarolta – C. Tóth Norbert. Nyírbátor, 2012. (Báthori István Múzeum Kiadványai 34.) 141–168. p.
- Varga, 2012b* *Varga Szabolcs*: Pécs kapcsolata a Dráván túli területekkel a 16. század első felében. In: Pécs a hódoltság korában. Tanulmányok. Szerk.: Szakály Ferenc – Vonyó József. Pécs, 2012. (Pécsi Mozaik 2.) 54–73. p.
- Varga, 2014.* *Varga Szabolcs*: Erdődyek, Kerecsényiek, Ráttkayak. A szlavóniai arisztokrácia felemelkedése és bukása a 16. században. (Vázlat). In: Műveltség és társadalmi szerepek: arisztokraták Magyarországon és Európában. Szerk.: Bárány Attila – Orosz István – Papp Klára – Vinkler Bálint. Debrecen, 2014. (Speculum Historiae Debreceniense 18.) 237–252. p.
- Varga, 2015.* *Varga Szabolcs*: A püspökség városa vagy az oszmán birodalom előretolt helyőrsége? 1526–1543. In: Pécs története. II. köt. A püspökség alapításától a török hódoltságig. Szerk.: Font Márta. Pécs, 2015. 289–303. p.
- Varjú, 1896.* *Varjú Elemér*: Czímertani és sphragistikai emlékek az ezredéves országos kiállításon. In: Turul, 14. (1896) 145–157. p.

B. HALÁSZ ÉVA – PITI FERENC

ZSÁMBOKI (GILÉTFI) MIKLÓS NÁDOR (1342–1356) KÖZGYŰLÉSEI

A középkori Magyarország nádori intézményéről (így a közgyűlések kialakulásáról és szerepéről is) a közelmúltban alapvető monográfiák jelentek meg,¹ ezért jelen dolgozat csak a címben jelzett időszakban² zajlott nádori közgyűlések listájának³ minél teljesebb és alaposabb összeállítását, térképekkel⁴ történő illusztrálását, illetve egyes korábbi vonatkozó listák⁵ pontosítását, korrigálását tűzte ki célul az Anjou-kori Oklevéltár-sorozat⁶ kötetei segítségével. Ugyanakkor nem tekintettük célunknak a nádor személyes hollétének meghatározását, mivel

-
- 1 *Szőcs Tibor: A nádori intézmény korai története 1000–1342.* Bp., 2014. (A továbbiakban: *Szőcs*, 2014.); *C. Tóth Norbert: A Magyar Királyság nádora. A nádori és helytartói intézmény története (1342–1562).* Bp., 2020. (A továbbiakban: *C. Tóth*, 2020.) A korábbi vonatkozó szakirodalmakat lásd ezekben. — Az tanulmány szerzői az ELKH–MNL–SZTE Magyar Medievisztikai Kutatócsoport tudományos főmunkatársai.
 - 2 Miklós 1342 őszén lett nádor és 1356 elején hunyt el, ez idő alatt még az alábbi tisztségeket is viselte: bihari és trencsényi (1342–1356), honti (1346–1350), nyitrai (1350–1356), nógrádi (1350–1354), fejéri és tolnai (1354–1356) ispán. *Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457.* I–II. Bp., 1996. II. 265. p.
 - 3 Hasonló ilyen munka Druget Vilmos nádor időszakára *Kruták Anita: A nádori congregatio intézménye Druget Vilmos náadorsága alatt.* In: *Középkortörténeti tanulmányok 7.* Szeged, 2011. 425–438. p.
 - 4 A térképeket *Kruták Anita* készítette. Csak azon évekről készültek térképek, melyekben legalább három közgyűlésről van tudásunk. A térképeken a közgyűlések helyét, a kezdetének napját, illetve a párhuzamos közgyűlések esetében a pecsét típusát tüntettük fel. A dőlt, illetve félkövér szedések a cikkben alkalmazott jelöléseket követik.
 - 5 *Gábor Gyula: A megyei intézmény alakulása és működése Nagy Lajos alatt.* Bp., 1908. (A továbbiakban: *Gábor*, 1908.) 127–131. p.; *Havassy Péter: Hont és Nógrád vármegye nádori közgyűlései a XIV–XV. században.* In: *Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve 15 (1989)* (A továbbiakban: *Havassy*, 1989.) 45–57. p., *Uő: Gömör és Torna vármegyék nádori közgyűlései a 14–15. században.* In: *A miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve 39 (2000)* 141–150. p.
 - 6 Anjou-kori oklevéltár. *Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia.* I–XV. (1301–1331), XVII–XXXVIII. (1333–1354), XL. (1356), XLII. (1358), XLIV. (1360), XLVI–LI. (1362–1367). Szerk. Almási Tibor, Blazovich László, Géczi Lajos, B. Halász Éva, Kófalvi Tamás, Kristó Gyula, Makk Ferenc, Papp Róbert, Piti Ferenc, Rábai Krisztina, Sebők Ferenc, Teiszler Éva, Tóth Ildikó. Bp.–Szeged, 1990–2022. (A továbbiakban: AOKlt.)

a közgyűlés működését jelenléte ekkor már nem befolyásolta.⁷ A jelen adattárban közöltek elemzése további tanulmányok tárgyát fogja képezni.

dátum ⁸	mely megyé(k)nek	helyszín
1342		
okt. 31. (f. V. an. OO. SS.) – nov. 3. ⁹	Nyitra és Trencsén	Tapolcsány
nov. 10. (domin. an. Martini) előtt ¹⁰	[Pozsony]	Pozsony
1343		
máj. 12. (f. II. p. quind. Georgii) – máj. 16. ¹¹	Fejér	Fehérvár
máj. 19. (f. II. an. Asc. d.) ¹²	Somogy	Somogyvár
máj. 26. (f. II. p. Asc. d.) ¹³	Tolna	Kazsok
jún. 9. (f. II. p. Trinit.) – jún. 14. ¹⁴	Bodrog	Bodrog

7 Szőcs, 2014. 179–180. p.

8 A gyűlés első napja (latinul is, AOkt. szokásos rövidítéseivel) — a gyűlésről fennmaradt utolsó oklevél dátumának napja.

9 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár és Fényképgyűjtemény (továbbiakban: DL vagy DF) DL 3525. (AOkt. XXVI. 567.), DL 761. (AOkt. XXVI. 569.), DF 282941. (AOkt. XXVI. 570.), DF 271959. (AOkt. XXVI. 571.), DF 271959. (AOkt. XXXI. 448.) – Talán erre (esetleg egy 1343 október végi, a honti és a pozsonyi közötti?) közgyűlésre vonatkoznak az alábbi év nélküli adatok: DF 271959. (AOkt. XXVIII. 818., AOkt. XXXI. 448.), DF 282945. (csak Trencsént említve; AOkt. XXIX. 889.) — *Gábor*, 1908. 127. p. listáz egy 1342. máj. 13-i veszprémi közgyűlést Miklós neve alatt, azonban ekkor még Druget Vilmos volt a nádor.

10 DL 3526. (AOkt. XXVI. 576.) Nov. 10. az oklevél keltének dátuma, a forrás a közgyűlés kezdőnapját nem adja meg, miként a megyére is a közgyűlés helyszínéből lehet következtetni.

11 DF 274038. (AOkt. XXVII. 307.), DL 640. (AOkt. XXVII. 310.), DL 40961. (csak évvel; AOkt. XXVIII. 598.)

12 DL 90920. (AOkt. XXVIII. 319., AOkt. XXIX. 283., AOkt. XLII. 752.)

13 DF 238328. (AOkt. XXVII. 350.), DL 90920. (AOkt. XXVII. 351., AOkt. XLII. 752.), DL 90920. (AOkt. XXIX. 283.)

14 DL 63723. (AOkt. XXVII. 398.)

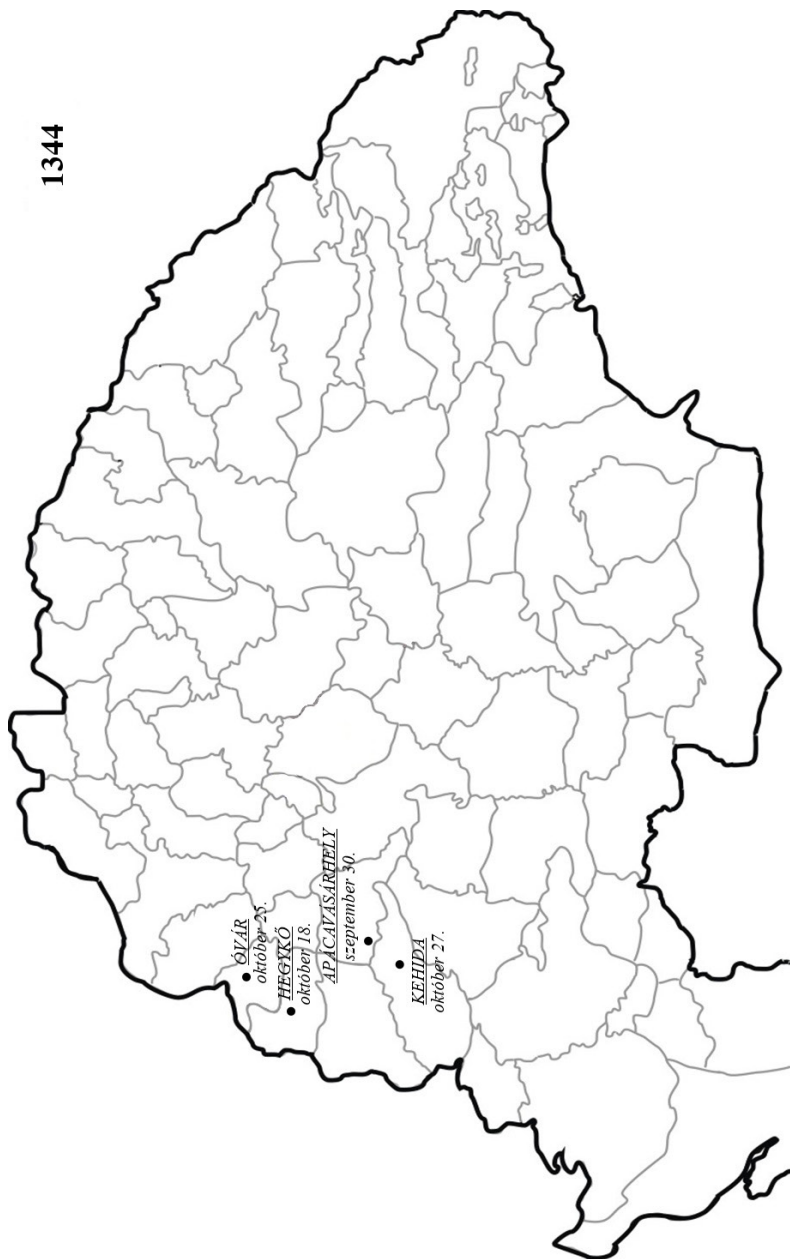
jún. 30. (f. II. an. oct. Nat. Johannis Bapt.) – júl. 6. ¹⁶	Valkó	Szabadi ¹⁵
szept. 1. (f. II. p. oct. regis Stephani) ¹⁷	Bihar és Kraszna	Várad
[szept. 8.] ¹⁸	Szatmár	– ¹⁹
szept. 8. (f. II., in fe. Nat. virg. glor.)	Szabolcs	Karász (KP)
– szept. 13. ²⁰	és Bereg	
szept. 15. (oct. Nat. B. virg.) – szept. 19. ²¹	Borsod	Muhi (NP)
szept. 15. (f. II. p. Exalt. Crucis)	Zemplén	Patak (KP)
– szept. 20. ²²	és Ung	

- 15 A települést sem Csánki Dezső, sem pedig Engel Pál nem tudta lokalizálni, vö. *Csánki Dezső: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában I–III., V. Bp., 1890–1913.; Engel Pál: Valkó megye történeti földrajza az Árpád-kortól a XVI. századig. (Kézirat). Bp., 2001.; Uő: Magyarország a középkor végén. CD-ROM. 2001. Felmerülhet a Nevna melletti Szabadfalvával való azonosítása, de a kérdés megnyugtató megválaszolása források hiányában jelenleg nem lehetséges.*
- 16 DL 3600. (AOkt. XXVII. 453.), DL 91340 (AOkt. XXVII. 454.), DL 3601. (AOkt. XXVII. 459.)
- 17 DF 247981. (AOkt. XXVII. 707.), DL 107376. (csak évvel; AOkt. XXVIII. 574.); *B. Halász Éva–Piti Ferenc: Az Erdődy család bécsi levéltárának középkori oklevélregesztái 1001–1387. Bp.–Szeged, 2019. (A továbbiakban: Erdődy) 324. és 325.*
- 18 DL 40929. (dátum nélkül; AOkt. XXVII. 767.) Az oklevél nov. 16-án kelt, a közgyűlés tehát az előtt volt. — Az 1343 szept. előtti, nem párhuzamosan tartott közgyűléseken kelt okleveleket a nádor nagyobb pecsétjével erősítették meg. Mivel a szept. 8-án kezdődött, Szabolcs és Bereg megyék részére tartott közgyűlésen kelt okleveleket a nádor kisebb pecsétjével látták el, ezért, és a földrajzi haladás okán is feltételezhető, hogy a Szatmár megye részére tartott közgyűlést is szept. 8-án kezdték. A továbbiakban a párhuzamosan tartott közgyűléseket vastagítjuk, és ezek esetében, amennyiben tudjuk, megadjuk, hogy a nádor melyik pecsétjével erősítették meg az ott kelt okleveleket. (NP = nagypecsét, KP = kispecsét.) — A vonatkozó pecsétek áttanulmányozása B. Halász Éva munkája.
- 19 A továbbiakban így jelöljük, ha a források nem adták meg a helyszínt.
- 20 DL 51248. (AOkt. XXVII. 605.), DL 40929. (dátum nélkül; AOkt. XVII. 767.); DF 285816. (AOkt. XXVIII. 44.), DL 51291. (csak évvel; AOkt. XXVIII. 426.)
- 21 DF 210465. (AOkt. XXVII. 620.), DL 70163. (AOkt. XXVII. 621.), DL 107376. (AOkt. XXVII. 574.)
- 22 DL 87152. (AOkt. XXVII. 614.), DF 268349. (Zemplén megye hatóságának oklevelében és pecsétjeivel; AOkt. XXVII. 623.), DF 219455. (AOkt. XXVII. 730.), DF 264180. (AOkt. XXVII. 813.), DL 69670. (AOkt. XXVIII. 384.)

szept. 22. (f. II. an. Michaelis) – szept. 27. ²³	Abaújvár és Sáros	Kassa (NP) ²⁴
szept. 22. (quind. Nat. B. virg.) – szept. 25. ²⁵	Gömör és Torna	Gömör (KP)
szept. 29. (f. II., in fe. Michaelis) – okt. 5.	Heves	Kompolt (KP)
okt. 2. (f. V. an. oct. Michaelis) ²⁷	Szepes	Szepesváralja
okt. 13. (quind. Michaelis) – okt. 16.	Nógrád	Gyarmat
okt. 17. (f. VI. an. Luce) ²⁹	Hont	Hídvég
[okt. 17. – nov. 3. között] ³⁰	Bars	–
nov. 3. (f. II. p. Simonis et Jude) – nov. 7.	Pozsony	Pozsony (KP)
nov. 14. (f. VI. p. Martini) – nov. 19.	Komárom	Ókomárom (KP)

- 23 DF 269295. (AOkt. XXVII. 636.), DF 266197. (Sáros megye hatóságának oklevelében és pecsétjeivel; AOkt. XXVII. 819.), DL 76789. (AOkt. XXX. 141.), DL 85271. (AOkt. XXXI. 178., szept. 27-re keltezve), DL 70169. (év nélküli, említi mint a nádor első itteni közgyűlését; AOkt. XXXIII. 583., kihagyva az 'első' szót, épp amiből az 1343-as év kikövetkeztethető)
- 24 1343-ban okt. 4-én, Kassán kelt az utolsó ismert nádori oklevél, melyet Zsámboki Miklós nagyobb, a forrásokban autentikusnak nevezett pecsétjével erősítettek meg és kapcsolatba hozható a közgyűlésekkel (DL 13470.; AOkt. XXVII. 663.). November elején a nagypecsét alatt Miklós nádor Pankotán keltezett (DL 40929. és 99569.; AOkt. XXVII. 767. és 768.), míg a Pozsony és Komárom megyék részére tartott közgyűléseken kiadott okleveleket a kisebb pecsétjével erősítették meg. A Nógrád, Hont és Bars megyék részére tartott közgyűléseket csak említésből ismerjük.
- 25 DL 98296. (csak évvel; AOkt. XXVII. 626.), DL 56856. (AOkt. XXVII. 631.), DL 3614. (AOkt. XXVII. 655.), DL 56857. (csak Gömört említve; AOkt. XXVII. 736.)
- 26 DF 260320. (AOkt. XXVII. 654.), DL 3614. (AOkt. XXVII. 655.), DL 62496. (AOkt. XXVIII. 264.), DL 107376. (AOkt. XXVIII. 574.), DL 2013. (AOkt. XXX. 134.)
- 27 DL 13470. (AOkt. XXVII. 663.), DL 63674. és 40944. (AOkt. XXVIII. 377.) DL 40984. (AOkt. XXIX. 436.)
- 28 DL 40925. (a megye hatóságának oklevelét datálják a nádori közgyűlés napjai szerint; AOkt. XXVII. 689.)
- 29 DL 69230. és 41024. (AOkt. XXVII. 696.), DL 785. és 3445. (f. VI. p. Luce dátummal; AOkt. XXVII. 728.), DL 69230. (AOkt. XXX. 121.), DL 41024. (AOkt. XXX. 863.) AOkt. XXVI. 562. téves évű kiadás — *Georgius Fejér*: Codex diplomaticus ac civilis. I–XI. Budae, 1829–1844. (A továbbiakban: *Fejér*) VIII/4. 639–641. p. — alapján készült 1342-es évű regesztája semmis, mivel a forrás azonos DL 785.-tel és 3445.-tel, és így nem adatértékű egy 1342 őszi honti közgyűlésre, ld. *C. Tóth*, 2020. 43/153. (Ue. kiadás alapján listázott *Havassy*, 1989. 51. p. is 1342. okt. 24.–29. közé egy honti közgyűlést.)
- 30 DF 271959. (AOkt. XVIII. 847., AOkt. XXXI. 448.)
- 31 DF 261280. (AOkt. XXVII. 739.)
- 32 DF 208925. (AOkt. XXVII. 776.)

1344



	1344		
<i>szept. 30.</i> ³³ (<i>f. V. p. Mychaelis</i>) ³⁴		<i>Veszprém</i>	<i>Apácavásárhely</i>
<i>okt. 18.</i> (<i>f. II. p. Galli</i>) – <i>okt. 21.</i> ³⁵		<i>Sopron</i>	<i>Hegykő</i>
<i>okt. 25.</i> (<i>f. II. an. Symonis et Jude</i>) ³⁶		<i>Moson</i>	<i>Óvár</i>
<i>okt. 27.</i> (<i>f. IV. an. Symonis et Jude</i>) ³⁷		<i>Zala</i>	<i>Kehida</i>
	1345		
	–		
	1346		
aug. 28. (<i>f. II. p. oct. regis Stephani</i>) ³⁸		Fejér	Fehérvár
	1347		
ápr. 30. (<i>f. II. p. Georgii</i>) – máj. 5. ³⁹		Győr és Komárom	Győr
máj. 7. (<i>f. II. an. Asc. d.</i>) – máj. 11. ⁴⁰		Pozsony és Moson	Pozsony
máj. 14. (<i>f. II. p. Asc. d.</i>) ⁴¹		Nyitra és Trencsén	Tapolcsány

33 A bizonyosan az alnádorok által tartott közgyűléseket a listán kurziváltuk. 1344-ben valamilyen közgyűlést László alnádor tartotta saját pecsétje alatt.

34 DL 40958. (napi dátum nélkül; AOkt. XXVIII. 685.), DL 40966. (a keltezésnél hiányos; AOkt. XXIX. 63.; *Gábor*, 1908. 128. ezen forrás alapján okt. 4-re datálta a közgyűlést, f. II. napi kiegészítéssel, de nádori gyűlésnek tartva); DF 266600. (a pontos napi dátum ebben található)

35 DL 3657. (AOkt. XXVIII. 709.); AOkt. XXVIII. 710.

36 AOkt. XXIX. 41.

37 DF 200900. (AOkt. XXVIII. 722.)

38 DL 3857. (AOkt. XXX. 620.), DL 100414. (AOkt. XXX. 621.), DL 108006. (AOkt. XXX. 622.)

39 DL 10754. (AOkt. XXXI. 347.), DF 207188. (AOkt. XXXI. 348.), DL 41040. (AOkt. XXXI. 371.), DL 10750. (1367-es évvel; AOkt. LI. 716–717. között)

40 DL 68614. (AOkt. XXXI. 379., AOkt. XXXIII. 245.), DL 76850. (AOkt. XXXI. 380. és 664.), DL 25048. (AOkt. XXXI. 381. és 1030.), DL 3430. (AOkt. XXXI. 395.), DL 48370. (AOkt. XXXI. 396.), DF 251811. (AOkt. XXXI. 397.), DL 48559. és 48560. (AOkt. XXXI. 407.), DL 3878. (f. II. *post Asc. d.* dátummal; emiatt AOkt. XXXI. 432. és 975. számok dátumai is tévesek), AOkt. XXXVI. 631.

41 DL 98174. (napi dátum nélkül; AOkt. XXXI. 475., hibás trencsényi keletellyel, továbbá tévesen egybevonva a barsi közgyűléssel, emiatt máj. 21-i dátumot adva), DF 273508. (napi dátum nélkül; AOkt. XXXI. 833., tévesen egybevonva a barsi közgyűléssel), DL 68092. (a napi dátumot ez tartalmazza; AOkt. XXXVII. 554., téves máj. 16-i dátummal)

máj. 21. (f. II. p. Penth.) – máj. 24. ⁴²	Bars	Bars
máj. 28. (f. II. p. Trinit.) – jún. 2. ⁴³	Nógrád és Hont	Gyarmat
jún. 4. (f. II. p. oct. Trinit.) – jún. 7. ⁴⁴	Heves és Borsod	Szihalom
jún. 11. (in fe. Barnabe) – jún. 15.⁴⁵	Gömör és Torna	Gömör (NP)
<i>jún. 11. (f. II., in fe. Barnabe) – jún. 15.⁴⁶</i>	<i>Tolna</i>	<i>Tolnavár</i>
jún. 18. (f. II. an. Nat. Johannis Bapt.)⁴⁷	Abaújvár és Sáros	Kassa (NP)
<i>jún. 18. (f. II. an. [Nat.] Johannis Bapt.)⁴⁸</i>	<i>Veszprém</i>	<i>Apácavásárhely</i>
jún. 25. (f. II. p. Nat. Johannis Bapt.) – jún. 28. ⁴⁹	Szepes	Szepesváralja (NP)
júl. 2. (f. II. p. oct. Nat. Johannis Bapt.) – júl. 6.⁵⁰	Zemplén és Ung	Patak (NP)
júl. 2. (f. II. p. oct. Nat. Johannis Bapt.) – júl. 8.⁵¹	<i>Somogy</i>	<i>Somogyvár</i>

-
- 42 DL 87211. (AOkt. XXXI. 463.), DL 72528. (AOkt. XXXI. 464.), DF 273508. (napi dátum nélkül; AOkt. XXXI. 833.)
- 43 DL 785. (AOkt. XXXI. 498.), DF 248197. (AOkt. XXXI. 501.), DF 248195. (AOkt. XXXI. 568.), DL 67545. (AOkt. XXXI. 795.)
- 44 DF 210792. (AOkt. XXXI. 517.), DL 3911. (AOkt. XXXI. 526.), DF 210792. (AOkt. XXXII. 433.), DL 76988. (AOkt. XXXV. 263.)
- 45 DL 3914. (AOkt. XXXI. 548.), DF 282680. (AOkt. XXXI. 549.), DL 11616. (AOkt. XXXI. 550.), DL 98296. (AOkt. XXXI. 556.), DF 251717. (a közgyűlés kezdetének jún. 12-t, f. III. p. Barnabe írva; AOkt. XXXI. 635.), DF 263367. (AOkt. XXXIV. 410.)
- 46 DL 51425. (AOkt. XXXI. 551.), DL 51426. (AOkt. XXXI. 557.), DL 51444. (AOkt. XXXI. 785.) — A kurzivált közgyűléseket 1347-ben is László alnádor tartotta.
- 47 DL 3916. (AOkt. XXXI. 572.), DL 3917. (AOkt. XXXI. 573.), DL 103163. (AOkt. XXXI. 580.), DL 29139. (AOkt. XXXI. 587.), DF 270048. (AOkt. XXXI. 588.), DF 269780. (AOkt. XXXI. 594.), DL 4593. (AOkt. XL. 52.)
- 48 DL 41056. (AOkt. XXXI. 853., tévesen Apátvásárhely helyszínt írva)
- 49 DL 64660. (AOkt. XXXI. 609.)
- 50 DL 99418. (AOkt. XXXI. 639.), DL 66805. (AOkt. XXXI. 643.), DL 66830. (AOkt. XXXI. 644.), DF 268703. (AOkt. XXXI. 656.), DL 95088. (csak évvel; AOkt. XXXI. 690.), DL 4593. (AOkt. XL. 52.)
- 51 DL 41043. (AOkt. XXXI. 646.), DL 49256. (AOkt. XXXI. 660.), DF 254709. (AOkt. XXXII. 33.)

júl. 9. (f. II. p. quind. Nat. Johannis Bapt.) – júl. 13. ⁵²	Szabolcs és Bereg	Karász
júl. 16. (f. II. p. Margarete) – júl. 21. ⁵³	Szatmár és Ugocsa	Gelénes
[júl. 23.] ^{–54}	Bihar	–
júl. 23. (f. II. an. Jacobi) – júl. 26. ⁵⁵	Bács	Bács
júl. 30. (f. II. p. Jacobi/ f. II. an. oct. Jacobi) – aug. 11. ⁵⁶	Zaránd és Békés	Nadab
aug. 13. (f. II. an. Ass. virg. glor.) – aug. 16. ⁵⁷	Csongrád	Szeged
aug. 20. (f. II., in fe. regis Stephani) – aug. 26. ⁵⁸	Krassó	Mezősomlyó
aug. 27. (f. II. an. Decoll. Johannis Bapt.) – aug. 30. ⁵⁹	Keve és Torontál	Olnas

-
- 52 DL 51431. (a dátumban quind. helyett tévesen oct. szerepel; AOklt. XXXI. 645.), DL 76852. (AOklt. XXXI. 671.), DL 76851. (AOklt. XXXI. 672.), DL 51432. (AOklt. XXXI. 673.), DL 51433. (AOklt. XXXI. 674.), DL 64028. (AOklt. XXXI. 675.), DL 96284. (AOklt. XXXI. 676.), DF 275891. (AOklt. XXXI. 677.), DL 51434. (AOklt. XXXI. 683.), DL 51435. (AOklt. XXXI. 684.), DL 96285. (AOklt. XXXI. 685.), DL 51439. (AOklt. XXXI. 714.), DL 51446. (AOklt. XXXI. 882.), DL 51483. (AOklt. XXXII. 412.), DL 76911. (AOklt. XXXII. 924.), DL 76926 (AOklt. XXXIII. 323.), DL 51608. (AOklt. XXXVI. 54.), DL 96423. (AOklt. LI. 51.) — *Gábor*; 1908. p. 1348. júl. 14-re listáz szabolcsi és beregi közgyűlést, ez azonban azonos az 1347. évvel.
- 53 DL 41045. (AOklt. XXXI. 707.), DL 76853. (AOklt. XXXI. 708.), DL 85272. (AOklt. XXXI. 710.), DL 51737. (AOklt. XXXI. 711.) DL 51439. (AOklt. XXXI. 714.), DL 51438. (dátum nélküli említés Szatmár megye oklevelében; AOklt. XXXI. 715.), DL 96292. (AOklt. XXXII. 20.), DL 3011. (AOklt. XXXII. 306.), DL 96298. (AOklt. XXXII. 805.)
- 54 DL 76911. (AOklt. XXXII. 924.) Földrajzi haladási okokból valószínűleg a szatmári (júl. 16.) és a békési (júl. 30.) gyűlések között volt.
- 55 DF 251726. (AOklt. XXXI. 730.), DL 4162. (AOklt. XXXIV. 694.)
- 56 DL 30645. (AOklt. XXXI. 757.), DL 63117. (AOklt. XXXI. 759.), DF 260634. (aug. 6-i, f. II. an. Laurentii dátummal; AOklt. XXXI. 781., téves Nadas helyszín-olvasattal)
- 57 DF 251726. (AOklt. XXXI. 796.), AOklt. XXXII. 319., AOklt. XXXII. 527. — *Gábor*; 1908. 129. p. listáz egy 1348. aug. 11-i csongrádi gyűlést is (*Fejér* IX/1. 625. p. alapján.), de ez inkább azonos lehet az 1347. aug. közepi csongrádi gyűléssel.
- 58 DL 41053. (AOklt. XXXI. 817.)
- 59 DF 251726. (AOklt. XXXI. 825.)

1348

–

1349

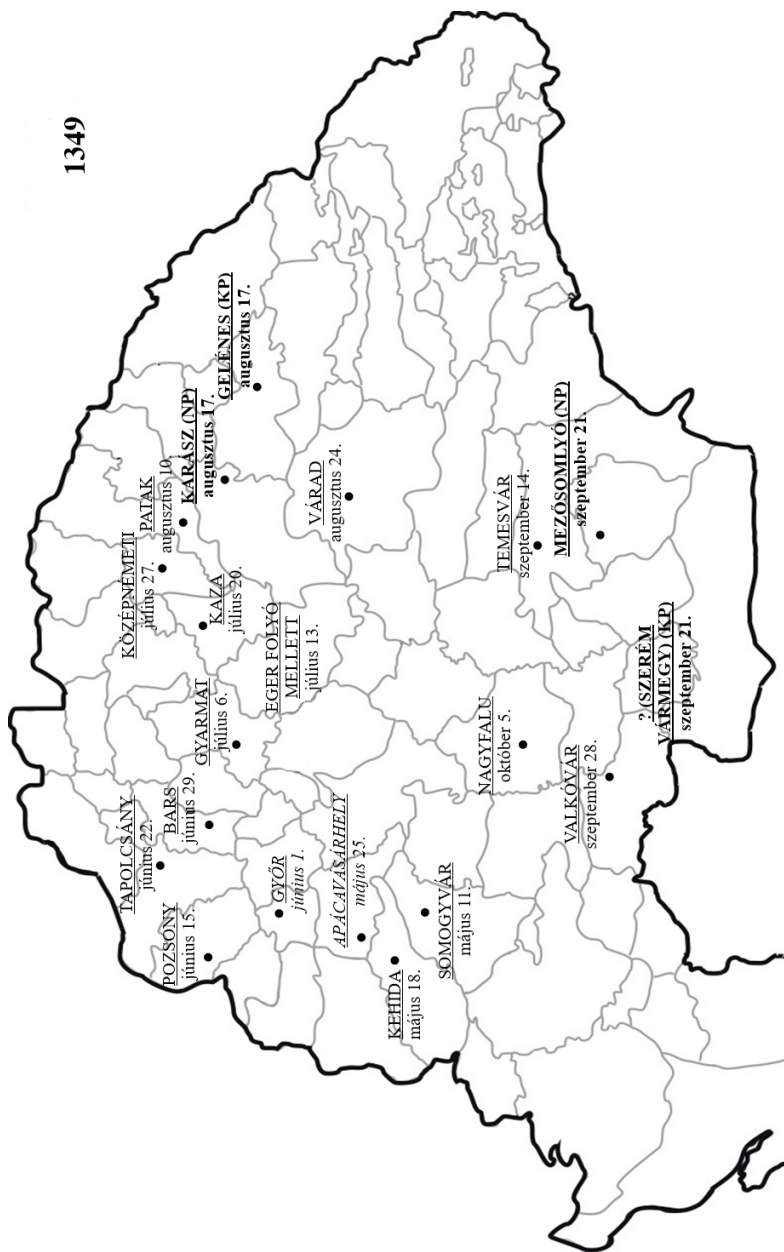
máj. 11. (f. II. p. quind. Georgii) – máj. 15. ⁶⁰	Somogy	Somogyvár
máj. 18. (f. II. an. Asc. d.) – máj. 23. ⁶¹	Zala	Kehida
máj. 25. (f. II. an. Penth.) – máj. 30. ⁶²	Veszprém	Apácsvásárhely
jún. 1. (f. II. p. Penth.) ⁶³	Győr és Komárom	Győr
jún. 15. (f. II. p. Corporis Christi) – jún. 21. ⁶⁴	Pozsony	Pozsony
jún. 22. (f. II. an. Nat. Johannis Bapt.) – jún. 25. ⁶⁵	Nyitra és Trencsén	Tapolcsány
jún. 29. (f. II. p. Nat. Johannis Bapt.) – júl. 4. ⁶⁶	Bars	Bars
júl. 6. (f. II. p. oct. Nat. Johannis Bapt.) – júl. 11. ⁶⁷	Nógrád és Hont	Gyarmat
júl. 13. (f. II. an. Div. ap.) – júl. 18. ⁶⁸	Heves	Eger folyó mel- lett

-
- 60 DL 4040. (AOKlt. XXXIII. 331.), AOKlt. XXXIII. 334., DL 441. (AOKlt. XXXIII. 337.), DL 67721. (AOKlt. XXXVII. 682.), DL 859. (f. II. p. Georgii dátummal, a *quind.* tehát kimaradt belőle, emiatt mind a gyűlés ápr. 27-i, mind az oklevél ápr. 30-i keltezése téves, AOKlt. XXXIII. 280.)
- 61 DF 209282. (AOKlt. XXXIII. 350.), DL 4039. (AOKlt. XXXIII. 361.), DL 4046. (AOKlt. XXXIII. 370.), DF 200201. (AOKlt. XXXIII. 541.), DL 41236 (AOKlt. XXXVIII. 85.)
- 62 DL 41108. (AOKlt. XXXIII. 389.), DL 66136. (AOKlt. XXXIII. 870., téves máj. 26-i dátummal és Apátvásárhely helyszínnel) — Az 1349. évi, kurzivált gyűléseket Dezső alnádor tartotta.
- 63 DF 207206. (AOKlt. XXXIV. 656.), DF 207414. (AOKlt. XXXVIII. 38.), DL 41236. (AOKlt. XXXVIII. 85.)
- 64 DL 76118. (AOKlt. XXXIII. 461.), DF 243824. (AOKlt. XXXIII. 464.), DL 3965. (AOKlt. XXXIII. 465.), DF 266381. (AOKlt. XXXIII. 468.), DL 6867. (év nélküli, de 1349-re vonatkozatható említés; AOKlt. XXXIV. 400.), DF 243824. (AOKlt. XLII. 1028.)
- 65 DL 95255. (AOKlt. XXXIII. 472.)
- 66 DL 76942. (AOKlt. XXXI. 493.), DL 58525. (kiadása: Anjoukori okmánytár. V. Bp., 1887. 103–104. p., de az 1347. évi oklevelek között; AOKlt. XXXIII. 494.), DF 237063. (AOKlt. XXXIII. 497.), DF 235834. (AOKlt. XXXIII. 500.), DF 235999. (AOKlt. XXXIII. 501.)
- 67 DF 266395. (AOKlt. XXXIII. 487. és 530.), DL 26558. (AOKlt. XXXIII. 534.), DL 57155. (AOKlt. XXXIII. 535.), DF 248199. (AOKlt. XXXIII. 536.), DL 3445. (AOKlt. XXXIII. 537.)
- 68 DL 4060. (AOKlt. XXXIII. 545.), DF 275678. (AOKlt. XXXIII. 546.), DL 38829. (AOKlt. XXXIII. 547.), AOKlt. XXXIII. 549., DL 3258. (AOKlt. XXXIII. 550.), DL 4158. (csak évvel; AOKlt. XXXIV. 541.), DF 283677. (AOKlt. XXXV. 351., téves „1348. júl. 14. Eger mellett”

júl. 20. (f. II. an. Jacobi) – júl. 25. ⁶⁹	Borsod	Kaza
júl. 27. (f. II. p. Jacobi) – aug. 1. ⁷⁰	Abaújvár	Középnémeti
aug. 10. (f. II. an. Ass. virg. glor.)	Zemplén	Patak
– aug. 15. ⁷¹	és Ung	
aug. 17. (f. II. p. Ass. virg. glor.)	Szabolcs	Karász (NP)
– aug. 22.⁷²	és Bereg	
aug. 17. (f. II. p. Ass. virg. glor.)	Szatmár	Gelénes (KP)
– aug. 22.⁷³	és Ugocsa	
aug. 24. (f. II. p. oct. Ass. virg. glor.)	Bihar	Várad
– aug. 29. ⁷⁴	és Kraszna	
szept. 14. (f. II. p. Nat. virg. glor.)	Temes	Temesvár
– szept. 19. ⁷⁵		

adatokkal) — DL 38829., 3962. és 8003. (AOkt. XXXII. 683.): az ezekben szereplő, általános-ságban Heves megyének tartandó közgyűlésről szóló adat is ide vonható. *Havassy Péter*: Heves vármegye középkori tisztségviselői. Eger, 1986. 63. p. listáz DL 4059. alapján egy szihalmi nádori közgyűlést, ez azonban Heves megye hatóságának oklevele.

- 69 DL 85282. (AOkt. XXXIII. 565.)
- 70 DL 4065. (AOkt. XXXIII. 578.), DF 282886. (AOkt. XXXIII. 582.), DL 70169. (AOkt. XXXIII. 583.), DL 104920. (AOkt. XXXV. 237.)
- 71 DL 31265. (AOkt. XXXIII. 604.), DL 4069. (AOkt. XXXIII. 605.), DL 76944. (AOkt. XXXIII. 606.), DF 251731. (AOkt. XXXIV. 592.), DL 99422. (AOkt. XXXV. 532.), DL 67400. (AOkt. XXXVII. 74.)
- 72 DL 51527. és 51528. (AOkt. XXXIII. 619.), DL 51526. (AOkt. XXXIII. 620.), DL 62184. (AOkt. XXXIII. 629.), DL 90821. (AOkt. XXXIII. 630.), DL 76943. (AOkt. XXXIII. 631.), DL 51530. (AOkt. XXXIII. 632.), DL 51547. (csak évvel; AOkt. XXXIII. 938.), DL 51524. (AOkt. XXXIII. 612.), DL 51525. (AOkt. XXXIII. 613.) — Az utolsó kettő Szabolcs megye hatóságának a közgyűlésen kiadott oklevele, de aug. 18-i, keddi, f. III. nappal. Ez azonban nem dátumtűvésztés, mivel a megye hatósága 1349-ben mindig keddenként ülésezett, ld. *Piti Ferenc*: Szabolcs megye hatóságának oklevelei I. (1284–1386). Szeged–Nyíregyháza, 2003. passim, ezért ezen oklevelek adatai a már elkezdődött nádori közgyűlés idején is üléselő *sedria* napját jelentik (*Gábor*, 1908. 130. p. aug. 17-re korrigálta e dátumokat, mivel akkori nádori gyűlésnek vélte) – DL 51529. (AOkt. XXXIII. 653.): halasztás a szatmári közgyűlésre (in comitatu de Zathmar in congregatione nostra tunc proxime per nos celebranda).
- 73 DL 41115. (AOkt. XXXIII. 621.), DL 85824. (AOkt. XXXIII. 633.), DL 51529. (AOkt. XXXIII. 653.) — *Gábor*, 1908. aug. 24-re listázta DL 85824. dátumának emendálásával, mivel nem tudott az aug. 24-i bihari/krasznai adatról, ill. ismeretei szerint aug. 17-én csak a szabolcsi gyűlés volt.
- 74 DL 51529. (AOkt. XXXIII. 653.), Erdődy 358.
- 75 DL 4076. (AOkt. XXXIII. 705.)



szept. 21. (f. II. p. oct. Nat. virg. glor.) – szept. 26. ⁷⁶	Krassó	Mezősomlyó (NP)
szept. 21. (f. II. p. oct. Nat. virg. glor.) – szept. 24. ⁷⁷	Szerém	– (KP)
szept. 28. (f. II. an. Michaelis) ⁷⁸	Valkó	Valkóvár
okt. 5. (f. II. p. Michaelis) – okt. 9. ⁷⁹	Baranya	Nagyfalu

1350

nov. 30. (in fe. Andree) – dec. 4. ⁸⁰	Pest és Pilis	Szenterzsébet
--	---------------	---------------

1351

máj. 9. (f. II. p. quind. Georgii) – máj. 14. ⁸¹	Győr és Komárom	Győr
máj. 16. (f. II. an. dies Rogationum) – máj. 21. ⁸²	Veszprém	Apácavásárhely
máj. 23. (f. II. an. Asc. d.) – máj. 26. ⁸³	Pozsony	Pozsony
jún. 6. (f. II. p. Penth.) – jún. 10. ⁸⁴	Bars	Bars
jún. 13. (f. II. p. S. Trinit.) – jún. 18. ⁸⁵	Hont és Nógrád	Gyarmat
jún. 27. (f. II. p. Nat. Johannis Bapt.) – júl. 2. ⁸⁶	Gömör és Torna	Gömör (KP)

76 DL 91402. (AOkl. XXXIII. 720.), DL 91403. (AOkl. XXXIII. 721.)

77 DF 259511. (AOkl. XXXIII. 716.)

78 DF 265824. (AOkl. XXXVIII. 88.)

79 DL 87238. (AOkl. XXXIII. 756.)

80 DL 35855. (AOkl. XXXIV. 744.)

81 DF 207211. (AOkl. XXXV. 246.), DL 4241. (AOkl. XXXV. 790.)

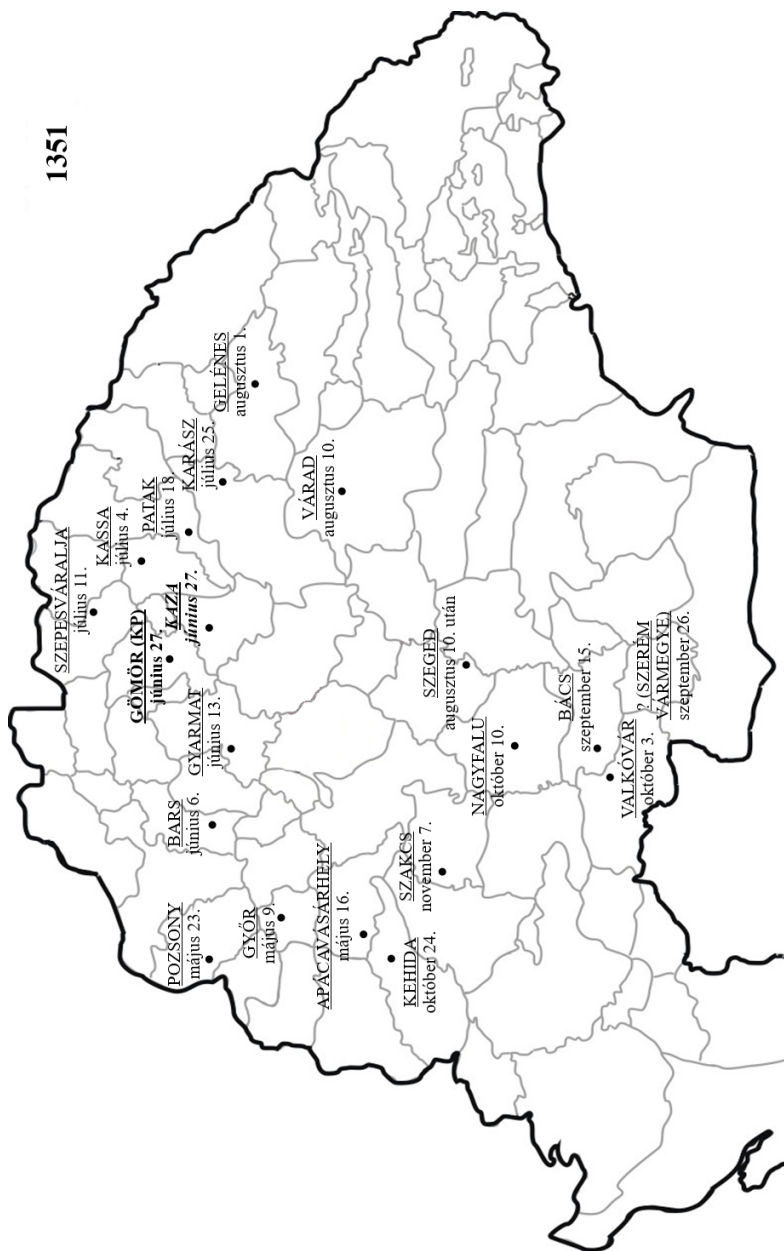
82 DL 42458. (AOkl. XXXV. 259.), DL 41157. (AOkl. XXXV. 264.), DL. 41159. (AOkl. XXXV. 267.), DL 41158. (AOkl. XXV. 268.), DL 41160. (AOkl. XXV. 269.), DL 41236. (AOkl. XXXVIII. 85.)

83 DL 4245. (AOkl. XXXV. 279. és XXXVI. 678.), DF 261257. (AOkl. XXXV. 587.)

84 DF 238564. (AOkl. XXXV. 322.)

85 DL 4206. (AOkl. XXXV. 339.), DF 248268. (AOkl. XXXV. 344.), DF 243846. (AOkl. XXXVII. 151.), DF 208786. (AOkl. XLIV. 565.), DL 77371. (AOkl. L. 671.), AOkl. XXXV. 581.

86 DF 251721. (AOkl. XXXV. 378.), DL 4222. (év és nap nélküli utalás, mint a nádor legutóbbi gömöri gyűlésére; AOkl. XXXV. 619.)



jún. 27. (f. II. p. Nat. Johannis Bapt.) – júl. 2. ⁸⁷	Borsod	Kaza
júl. 4. (f. II. p. oct. Nat. Johannis Bapt.) – júl. 9. ⁸⁸	Abaújvár és Sáros	Kassa
júl. 11. (f. II. p. quind. Nat. Johannis Bapt.) – júl. 15. ⁸⁹	Szepes	Szepesváralja
júl. 18. (f. II. an. Jacobi) – júl. 23. ⁹⁰	Zemplén és Ung	Patak
júl. 25. (in fe. Jacobi) – júl. 30. ⁹¹	Szabolcs és Bereg	Karász
aug. 1. (oct. Jacobi) – aug. 4. ⁹²	Szatmár és Ugocsa	Gelénes
aug. 10. (in fe. Laurentii) – aug. 14. ⁹³	Bihar és Kraszna	Várad

-
- 87 DL 96322. (AOkt. XXXV. 379.), DF 247982. (AOkt. XXXV. 692.) — Az alnádori közgyűléseket 1351-ben is Dezső tartotta.
- 88 DL 85325. (AOkt. XXXV. 390.), DL 41166. (AOkt. XXXV. 394.), DF 269476. (AOkt. XXXV. 395.), DL 10007 (AOkt. XXXV. 396.), AOkt. XXXV. 823. (csak évvel) — Ezzel összefüggő királyi oklevél a nádor által a sárosi gyűlésen szedhető *virtualia* összegéről: DF 263096. (AOkt. XXXV. 535.)
- 89 DL 68899. (AOkt. XXXV. 448.), DL 60267. (AOkt. XXXV. 455.), DL 68902. (AOkt. XXXVI. 260.)
- 90 DF 283677. (AOkt. XXXV. 351., téves jún. 23-i dátummal), DL 85303. (AOkt. XXXV. 462. és XXXVII. 528.), DL 85292. (királyi parancsra a szatmári gyűlés Gelénesről való áthelyezéséről, de az idő rövidege miatt még nem azon évi hatállyal; AOkt. XXXV. 467.), DF 260627. (AOkt. XXXV. 468., téves DF-jelzettel), DL 4210. (Zemplén megye oklevele, f. III. dátummal, vagyis ez is közgyűlésen belüli *sedria*-nap lehetett; AOkt. XXXV. 474.), DF 233672. (AOkt. XXXV. 553.), DF 233673. (AOkt. XXXV. 554.), DF 233678. (AOkt. XXXV. 555.), DF 233675. (AOkt. XXXV. 556.), DF 233676. (AOkt. XXXV. 557.), DF 233674. (AOkt. XXXV. 558.), DL 1108. (AOkt. XXXVI. 647.), DL 4459. (AOkt. XXXVIII. 457., téves 1350. júl. 19-i dátummal)
- 91 DL 51591. (AOkt. XXXV. 486.), DL 51592. (AOkt. XXXV. 487.), DL 51593. (AOkt. XXXV. 488.), DL 77003. (AOkt. XXXV. 489.), DL 38160. (AOkt. XXXV. 490.), DL 96325. (AOkt. XXXV. 537.), DL 4459. (AOkt. XXXVIII. 173.), DL 4459. (AOkt. XXXVIII. 457.)
- 92 DL 51595. (AOkt. XXXV. 513.), DL 51596. (AOkt. XXXV. 514.), DL 98566. (AOkt. XXXV. 515.), DF 253442. (AOkt. XXXV. 516.), DL 77004. (AOkt. XXXV. 524.), DL 38161. (AOkt. XXXV. 525.)
- 93 DL 107383. (AOkt. XXXV. 529.) — Aug. 14-én a nádor még Váradon ad ki oklevelet: DL 96325. (AOkt. XXXV. 537.)

[aug. 10. után] – ⁹⁴	Csongrád	Szeged
szept. 15. (f. II. p. oct. Nat. virg. glor.) ⁹⁵	Bács	Bács
szept. 26. (f. II. an. Michaelis) – okt. 1. ⁹⁶	Szerém	–
okt. 3. (f. II. p. Michaelis) – okt. 9. ⁹⁷	Valkó	Valkóvár
okt. 10. (f. II. p. oct. Michaelis) ⁹⁸	Baranya	Nagyfalu
okt. 24. (f. II. an. Simonis et Jude) – okt. 27. ⁹⁹	Zala	Kehida
nov. 7. (f. II. an. Martini) – nov. 12. ¹⁰⁰	Tolna	Szakcs

1352

–

1353

ápr. 16. (f. III. p. 22. diem Pasce) – ápr. 20. ¹⁰¹	Pest és Pilis	Szenterzsébet
--	---------------	---------------

94 DL 4709. (AOkt. XLII. 488.)

95 DL 4221. (AOkt. XXXV. 622.)

96 DL 4221. (AOkt. XXXV. 622.)

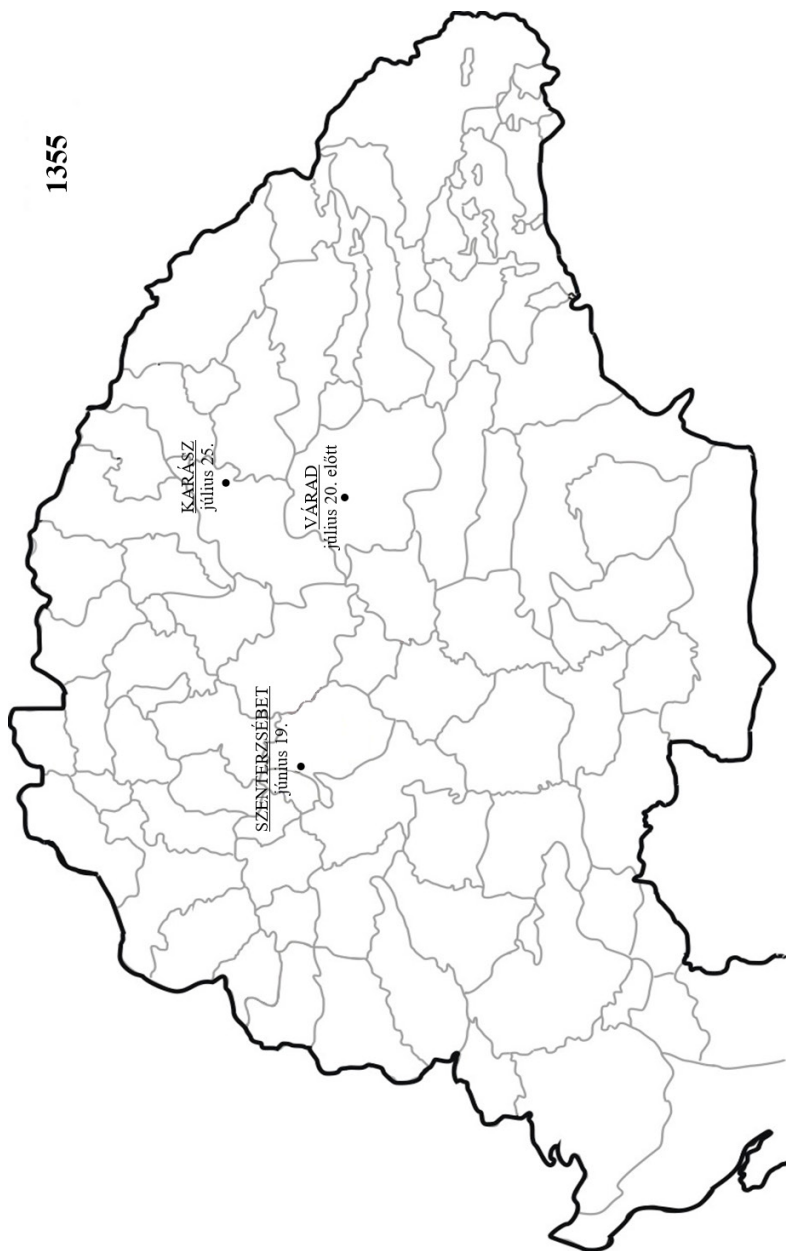
97 DL 87956. (AOkt. XXXV. 629., helyes dátuma: okt. 7.), DF 285250. (AOkt. XXXV. 646.), DL 91439. (AOkt. XXXVI. 42.), DL 2197. (AOkt. XXXVI. 376.)

98 DF 209194. (AOkt. XXXV. 652. és XXXVI. 753.)

99 DL 73. (AOkt. XXXV. 688., téves helyszínt írva), DL 91550. (AOkt. XXXV. 698.), DL 91550. (AOkt. XLIV. 507.)

100 DF 238329. (AOkt. XXXV. 710.), DL 51602. (AOkt. XXXV. 711.), DL 87262. (AOkt. XXXV. 712.), DL 51603. (AOkt. XXXV. 715.)

101 DL 96338. (AOkt. XXXVII. 246., helyes dátuma: ápr. 20.) – *Gábor*, 1908. 131. p. 1353. okt. 25-i nógrádi és honti közgyűlésről ír az alábbi téves évi kiadások alapján: *Fejér* IX/7. 124–126. p., 1353-as évvel, holott ez valójában 1343. évi oklevél (DL 785. és 3445., AOkt. XXVII. 728.), az abban szereplő közgyűlés (hibás, f. VI. p. Luce dátummal f. II. an. Luce helyett) pedig az 1343. okt. 17-i honti gyűléssel azonos; *Fejér* IX/2. 624–627., ami az előző oklevél 1357-es téves évi átírású közlése (az előbbivel azonos hibás adatokkal), mivel ez valójában a nádor 1347. jún. 1-jei oklevele (ue. jelzetek, AOkt. XXXI. 498.), az ebben szereplő nógrádi és honti közgyűlés pedig azonos az 1347. máj. 28-ival. (Ezen kiadások alapján listázott *Havassy*, 1989. 52. p. 1353. okt. 25–29. közötti honti gyűlést.) Emiatt mind *Gábor*, mind *Havassy* listáján a Kont Miklósnak tulajdonított 1357 júniusi nógrádi és honti gyűlés is semmis.



1354¹⁰²

–

1355

jún. 19. (f. III. p. quind. Penth.) – jún. 13. ¹⁰³	Pest és Pilis	Szenterzsébet
[júl. 20. előtt] – ¹⁰⁴	Bihar	Várad
júl. 25. (in fe. Jacobi) – júl. 29. ¹⁰⁵	Szabolcs és Bereg	Karász

1356

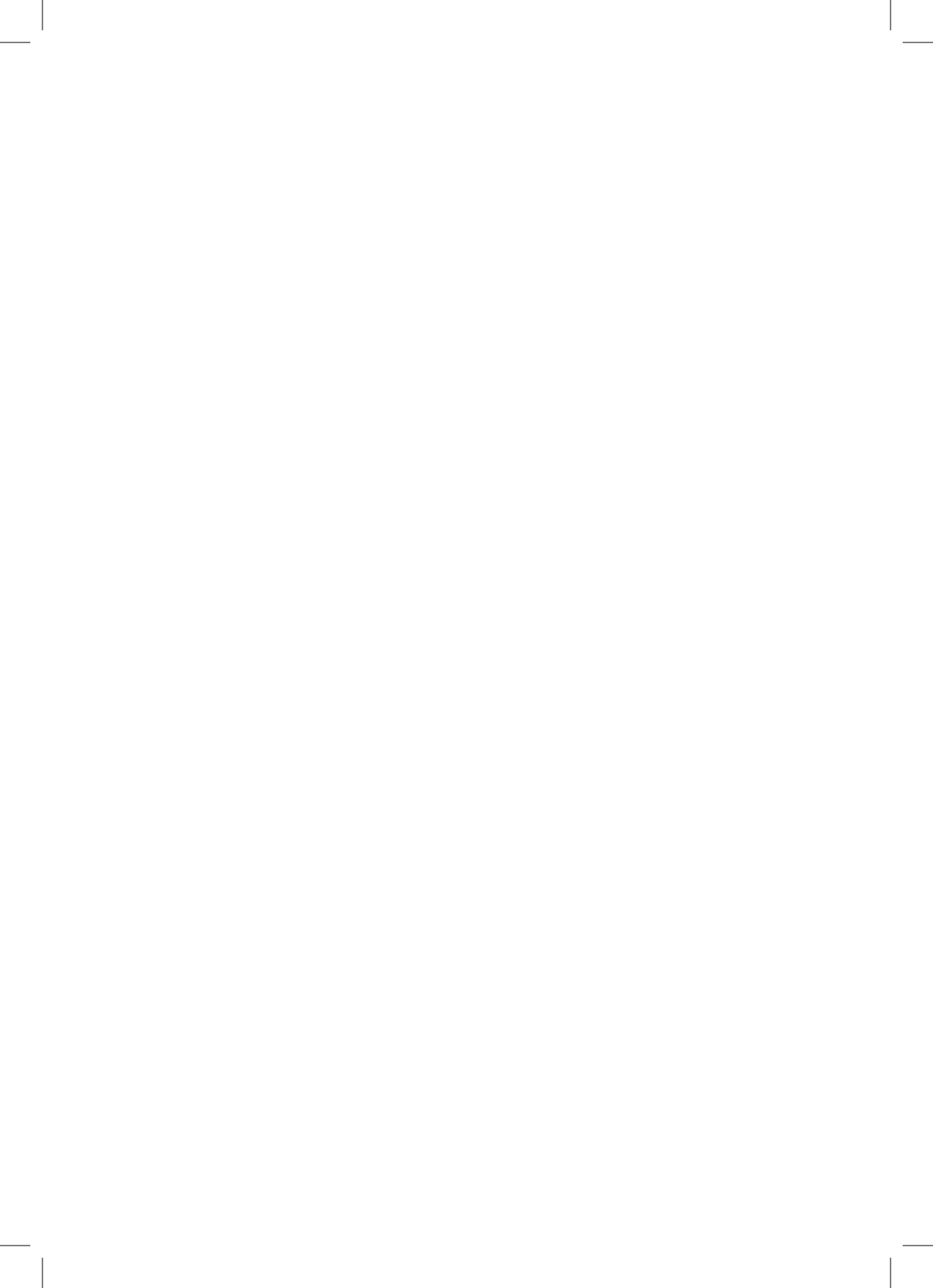
–

102 DL 4456. alapján AOklt. XXXVIII. 478. 1354. nov. 3.–nov. 10. közötti abaújvári és sárosi közgyűlésről ír, azonban ez valójában Kont Miklós nádor 1360. nov. 9-i oklevele és annak 1360. nov. 2-i ottani közgyűlésére (ld. még AOklt. XLVI. 1072., 1073. és 1074.) adat. Minderre ld. AOklt. L. 166. megjegyzését.

103 DL 41264.

104 DL 75368. (AOklt. XL. 45.) Az oklevél júl. 20-án kelt. A helyszínrre lásd DL 4540.

105 DL 1749.



HURSÁN SZABOLCS

A KISBÉRI BATTHYÁNY-KÖNYVTÁR

*Az 1838-ban a Magyar Tudós Társaságnak adományozott állomány
rekonstrukciója és bemutatása*

Bevezetés

1838-ban Batthyány Gusztáv és Batthyány Kázmér két könyvtárat adományoztak a Magyar Tudós Társaságnak, mégpedig a család rohonci, valamint kisbéri könyvtárát. A könyvtárak átvételében eljáró Toldy Ferenc a rohonci könyvtár gyarapítójaként elsősorban Batthyány Tódort (az adományozók atyai nagyapját), a kisbéri könyvtár gyarapítójaként pedig az ő testvérét, Batthyány József érseket említi.¹ A két könyvtárról meglehetősen eltérő véleményt fogalmazott meg Toldy és a Batthyány-családdal szoros kapcsolatban álló természettudós, Nagy Károly.² Míg a rohonci könyvtárról inkább alapvetően negatív volt a megfogalmazott vélemény, addig a kisbéri könyvtárról mindketten pozitívan nyilatkoztak. Az adományozáskor nagyságrendileg 25–30 ezer kötetes rohonci könyvtár példányainak egy jelentős része azonosítható a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában Batthyány Tódor possessorbejegyzéseiről (persze ezek száma messze elmarad az egykori állomány egészétől). Problematikusabb kérdés, hogy melyek voltak azok a művek, amelyek a Batthyány József nevéhez fűződő jóval kisebb, 2660 kötetet számláló kisbéri könyvállományhoz tartoztak — mindenekelőtt azért, mert nem ismert az érsekhez köthető possessorbejegyzés. Továbbá a kisbéri könyvtárról nem maradt fenn tételes összeírás az átadás idejéből. A következőkben ezen 1838-ban adományozott kisbéri könyvtár meghatározását mutatom be, a kapcsolódó forrásanyag és a könyvállomány autopsziája alapján.

A kisbéri könyvtárba az MTA Könyvtárában lévő katalógusok engednek elsődleges betekintést. Öt, 1813-ban felvett katalógus ad tájékoztatást a kisbéri könyvtár állományrészéről. Ezek közül három az úgynevezett nagykönyvtár köteteit nyelvek szerint csoportosítva sorolja fel.³ A hátralévő két katalógus közül az egyik az úgynevezett Secretaires Zimmer, azaz a titkári szoba könyveit tartalmaz-

1 *Hursán*, 2020.

2 *Hursán* (2), 2019.

3 MTAKK 2-rét 2. XIII.: német; MTAKK 2-rét 2. XIV.: latin; MTAKK 2-rét 2. XVI.: francia

za,⁴ míg a másik egy sajátos, három nagyobb részre osztott anyagot.⁵ Egy kétkötetnyi, 1817-ben készített katalógus a kisébri könyvanyagból Rohoncra szállított kötetek jegyzékét adja,⁶ amely az 1813. évi katalógusokkal együtt képes megvilágítani az 1838–39-ben a Tudós Társaság Könyvtárába kerülő állomány összetételét. Továbbá létezik még két, Batthyány József érsekhez fűződő, a primási palota könyvtárának könyveit felsoroló 1795-ben felvett katalógus is,⁷ amelyek kapcsolódása a kisébri könyvanyaghoz nehezebben körvonalazható. A katalógusok áttekintésével párhuzamosan zajlott az Akadémiai Könyvtár állományában levő kötetek autopsziája, tehát a kisébri könyvtárhoz köthető azonosítójegyek meghatározása, csoportosítása, és ezek alapján a kisébri könyvtárhoz tartozó kötetek azonosítása.

Az azonosítás révén meg tudjuk határozni az egykori Batthyány-könyvadáomány rohonci és kisébri eredetű köteteinek egymáshoz való viszonyát. Megtudhatjuk, milyen volt az az állomány, amely elnyerte a Tudós Társaság vezető személyiségeinek tetszését. Az állomány összetételét elemezve és kialakulását megértve megismerhetjük a könyvtár gyarapítóit és a gyűjtés feltehető motivációira és szempontjaira rámutatva általánosabb igényű kultúrtörténeti megállapításokat is tehetünk.

Azonosítás

„A kisébri könyvtárt egy hónappal utóbb [a rohonci után — megjegyzés tőlem, H. Sz.] vettem által. Ez összesen 2660 kötet, nagyobb részt Batthyány Józsefé, a bíbornoké, volt, ’s különösen gazdag a ’classica és francia literatúrában, a ’historiában, utazásokban, ’s encyclopaediában. Többnyire sok kötetű ’s jól fentartott munkák. Kéziratai Magyarország’ történeteire, jogtudományára és államisméjére becsesek: egy primás szerezte azokat.”⁸

Fontos leszögezni, hogy Toldy Ferenc a csak nagyságrendileg meghatározott rohonci könyvtárral ellentétben a kisébri könyvtárról pontos számot közöl, tehát biztos, hogy az adományozott kisébri könyvtárról szólva egy 2660 kötetes gyűj-

4 MTAKK 2-rét 2. XV.

5 MTAKK 2-rét 2. XII.

6 MTA AK 2-rét 1. VII.; MTA AK 2-rét 1. VIII.

7 Közülük az egyik két részre oszlik: MTAKK 2-rét 7. A) és MTAKK 2-rét 7. B); MTAKK 2-rét 20.

8 *Toldy*, 1846. 88. p.

teményről beszélünk.⁹ Az Akadémiai Könyvtár állományában a kisbéri könyvanyagról — mint már korábban volt róla szó — öt, 1813-ban készített katalógus is található. Az Akadémiai Könyvtár állományában az ezekben a kisbéri katalógusokban levő kötetekről bizonyossággal árulkodik egy sajátos, jellegzetesen beragasztott fül. Adódna a feltételezés, hogy ezzel meg is találtuk az adományozott kisbéri adomány anyagát, azonban ezt már az cáfolja, hogy csak a katalógusokon levő kötetek együttes száma 3729, tehát több, mint a Toldy által 1838-ban meghatározott kisbéri állomány. 1817-ben vették fel azt a katalógust, amely a Kisberről Batthyány Antal József (1762–1828) rendelkezésére Rohoncra szállítandó művek jegyzékét adja. Ebben a katalógusban az öt, 1813. évi katalógus közül négynek az anyaga is azonosítható — az úgynevezett kisbéri nagykönyvtár (Bibliotheca Major) latin, német és francia nyelvű állománya, továbbá részben feltűnik a XII. katalógus¹⁰ anyaga.¹¹ Első látásra úgy tűnhet, hogy az 1817. évi katalógusban felsorolt művek egészében megegyeznek a nagykönyvtár három 1813. évi katalógusának anyagával, tehát a nagykönyvtár valamennyi könyvének Rohoncra szállításáról rendelkeztek. Azonban a három korábbi katalógust pontosan követő, a műveket ábécérendben, a Foliók, Quartók, Octavók és hiányos művek szerint felsoroló katalógusokat tételesen szemügyre véve láthatjuk, hogy voltak könyvek, amelyek lemaradtak a listáról.

Toldy Ferenc a kisbéri könyvtár művei közül egyet említ meg név szerint. A Tudós Társaság elnökének, gróf Teleki Józsefnek írt tudósításában külön figyelmébe ajánlja Claude Fleury abbé (1640–1723) nagy egyháztörténetét.¹² Bizonyára ismeretes volt előtte, hogy a középkori magyar történelemmel foglalkozó elnöknek szüksége lehet a munkára. Az MTA könyvtárában megtalálható ez a mű,¹³ mégpedig annak a már említett — ez esetben már leszakadt — fültípusnak

9 „A kisbéri gyűjtemény, gróf Batthyányi József szerzeménye 2660 kötetből áll, melyek között 132 folio, 255 nyolcdarab, 480 kisebb rétvű, s 21. kéziratú kötet.” MTAKK RAL 61/1839. május 20.

10 Az MTAKK 2-rét 2. XII. katalógus harmadik része.

11 Ezek után más katalógusokon nem említett olasz és spanyol könyvek szerepelnek, majd három ladányi nem részletezett, vegyes anyag 453 kötetben. Az első ladáznál külön említi a kötetek hiányos, gyengébb kiadású, duplikátum vagy triplikátum voltát. „Theil Miscellanien, verschiedenen Gegenstände und Sprachen, Theils Dupli und TriPLICATE, schlechtere Auflagen, unkomplete Werke und [kiolvashatatlan szó — megjegyzés tőlem H. Sz.] Abhandlungen zusammen enthält ebenfalls an Miscellanien”.

12 MTAKK K. 801. 1839/2. 1839. máj. 12.

13 Tört.O.780/1-71. *Historia Ecclesiastica*. Az eredetileg franciául írt mű latin nyelvű fordításában.

a helyével, amely a kisbéri nagykönyvtár latin, német és francia kötetének sajátja.¹⁴ Bár a fül sérült, hiányos, és ezért nem található rajta a rendszerint a katalógus anyagára utaló „Majoris Latini” felirat, a kisbéri nagykönyvtár latin könyveinek katalógusában megtalálható a leírás (a 690-es szám alatt), amelyben az impozáns, több mint 70 kötetben szereplő műnek éppen az a hat kötet van megjelölve hiányzóként (13., 25., 59., 72., 73., 74.), amely a raktárban fellelhető sorozatból is hiányzik. Fleury abbé művének az is sajátossága, hogy nem szerepel a kisbéri nagykönyvtár 1817-ben Rohoncra szállított kötetének jegyzékében, és ez Toldy beszámolójával együtt bizonyítja, hogy a kisbéri nagykönyvtárnak az 1817. évi katalógusból hiányzó művei máskor sem kerültek Rohoncra, tehát részét képezhették az 1838-ban adományozott kisbéri könyvtárnak. Kézai Simon műve, a *Chronicon* (vagy *Gesta Hunnorum et Hungarorum*) egyik kéziratos másolatának a rohonci katalógushoz tartozóként említése Toldy Ferentől¹⁵ ugyanakkor éppen arra bizonyíték, hogy a könyvek 1817. évi Kisberről Rohoncra szállításával kapcsolatban sem kell, hogy kétségünk legyen, hiszen a mű 1813-ban még a kisbéri nagykönyvtár latin művei között szerepel.¹⁶ Az is kiderül, hogy a kisbéri könyvtárból történő átszállítását követően Kopernikusz *De revolutionibus orbium coelestium* című műve (1566. évi kiadásban) a rohonci könyvtárból került az Akadémiai Könyvtárba.¹⁷ Összességében a nagykönyvtár 1063 latin műve közül 1007, az 508 németből 407, a 300 francia közül 161 kerül Rohoncra 1817-ben. A nagykönyvtár latin, német, francia anyagából mindössze 288 mű maradt Kisbéren, tehát meglehetősen nagymértékű átcsoportosítás történt. A képet árnyalja, hogy a művek között jó pár többkötetes kiadvány is szerepel.

Az 1817-ben Rohoncra szállított könyvek jegyzékében olyan címeket is találunk, amelyek nem szerepelnek egyetlen kapcsolódó katalógusban sem. Ezek tarcsafürdői, pozsonyi eredetű, valamint az úgynevezett Extra Sammlung csoportban szereplő művek. A kétkötetes katalógus címadása alapján egyértelmű, hogy a tarcsafürdői és pozsonyi eredetű anyagokat is Kisberről szállították Rohoncra, és nem pusztán a szállítások végeztével írták együtt össze azokat. A nagykönyvtár kötetéhez hasonlóan ezeket az anyagokat sem teljes egészében szállították át. Bár ezekről az állományokról nem maradt fenn katalógus, ezt a könyvtári állomány autopsziája alapján vehetjük biztosra. A tarcsafürdői, pozso-

14 A fül megléte esetén legtöbbször a nagykönyvtár adott nyelvű anyagának rövidítése szerepel: ML: latin; MD: német; MF: francia.

15 *Toldy*, 1846, 88. p.

16 ML 212, *Chronicon Hung. Simonis de Keza MS I.*

17 A kötetről: *Farkas*, 2010.

nyi és az Extra Sammlung kötetei is a nagykönyvtár köteteinél megfigyelhető füllel lettek ellátva, amelyek alapján következtethetünk a művek teljes számára. A tarcsafürdői állományból 275 mű került a katalógusra, azonban a könyvtárban azonosított *Taz. Div*¹⁸ füllel ellátott művek legnagyobb sorszáma a 452. Az egyszerűen csak pozsonyiként említett művek közül 68 szerepel a katalóguson és a *Pressb. Div*¹⁹ jelzettel fellelhető könyvek legnagyobb sorszáma a 151. Az Extra Sammlungból 443 művet sorol fel a katalógus, ennek az állománynak a könyvtárban található legnagyobb sorszáma (*Ext. Saml.* füllel) az 575. Ez azt jelenti, hogy a tarcsafürdői eredetű könyveknél 177, a pozsonyiaknál 83, az Extra Sammlung esetén 132 azoknak a műveknek a száma, amelyek esetében a Kiséren maradásal számolhatunk. Az átszállított könyvek jegyzékén még a negyedik, 1813. évi katalógus egy részéről (a XII-es katalógus c) részéről) szerepel 58 mű. Az ötödik katalógus, a titkári szoba anyaga (375 mű, 592 kötet) az egyetlen, amely nem található az 1817. évi átszállítás jegyzékében.²⁰

Azt lehet mondani, hogy a nagykönyvtár 288 latin, francia és német, a tarcsafürdői, pozsonyi és az Extra Sammlung összesen legalább 392 a Rohoncra szállítást elkerülő művéből, és az előbb említett két katalógus anyagából és a számos többkötetes művel nagy vonalakban kirajzolódik a kiséri könyvtár 1838-ban felvett, 2660 kötetes állománya.

A kötettszámot tekintve azonban nagyon valószínű, hogy lennie kell még a kiséri állomány más összetevőjének is. Az Akadémiai Könyvtárban egyetlen katalógus van, amely kimondottan a Toldy Ferenc által a kiséri könyvtár gyűjtőjeként említett Batthyány József érsek nevéhez kötődik. Az 1795-ben a pozsonyi primási rezidencia könyveit számba vevő katalógusban az érsek neve alatt 917 mű szerepel²¹ — József érsek legfiatalabb fiútestvére, az ugyanebben az évben elhunyt Batthyány Fülöp (1735–1795) könyvei mellett.²² (Batthyány Fülöp könyveinek egy másik, különálló, a művek számát tekintve szintén ezres nagyságrendű katalógusa szintén megtalálható az MTA Könyvtárban).²³ A Batthyány József érsekhez köthető pozsonyi katalógusok és a kiséri könyvtár közötti kapcsolat kérdéséről — a gyűjtőkről szólva — a tanulmány során még lesz szó. Úgy tűnik

18 A katalóguson szereplő címek alapján — „Hierzu aus der Tazmannsdorfer Section” — egyértelmű a rövidítések jelentése.

19 „Hirzu von der Pressburger Bibliothek”.

20 MTAKK 2-rét 2. XV.

21 MTAKK 2-rét 7. A)

22 MTAKK 2-rét 7. B)

23 MTAKK 2-rét 20.

azonban, hogy ezen katalógusok kötetei teljes számban semmiképpen nem kerültek sem Kisbérre, sem Rohoncra, és ezáltal az Akadémia Könyvtárába. Szinte biztosra vehető ugyanakkor, hogy a kisbéri könyvtár bizonyos köteteinek eredete ide vezethető vissza.

A kisbéri könyvtár tartalma

„Francia, német literatura, közöns. és magyar historia (Fleury nagy egyháztörténete is), útleírások és encyclopaediai munkák teszik a gyűjtemény fő részét melylyeket, a hazánkat illető nem épen számos, de érdekes kéziratok becsesen egészítenek ki.”²⁴

Titkári szoba

A kisbéri könyvtár tartalmának bemutatását érdemes a Secretairs Zimmer — hát a titkári szoba — katalógusán szereplő anyaggal kezdeni.²⁵ Ez az egyetlen katalógus, amelynek anyaga nem szerepel az 1817. évi átszállítási listán, továbbá anyaga alapvetően összhangban áll Toldy előbb idézett bemutatásával. A katalógus 200 latin, javarészt magyar vonatkozású művel kezdődik, közte a XVII. és XVIII. század legjelentősebb magyar, elsősorban történelmi műveivel. Szerzői között szerepelnek a jezsuita történetírók, a legtöbb, hat művel Pray György, Kátóna István *Historia Criticájának* 34 kötetével, Timon Sámuel, Kaprinai István, Kazy Ferenc, Schönvisner István, heraldikai munkájával Pálma Károly, mellette az elsősorban genealógiában jártas Wagner Károly. Szintén egy jezsuita, Szklenár György a Batthyány család genealógiájáról írt mű szerzője.²⁶ A protestánsok közül szerepel természetesen Bél Mátyás, Cornides Dániel, Wallaszky Pál, a régebb-

24 MTAKK. K. 801. 1839/2. május 12.

25 Mialkovszky Mária szakdolgozatában ennek a katalógusnak az állománya alapján beszél a kisbéri könyvtár összetételéről. Bemutatásában szintén a felvilágosodás legismertebb szerzőit és a nagy számú magyarországi irodalmat emeli ki. *Mialkovszky*, 1972. 94–95. p. Kutatása idején nem volt olyan állapotban az Akadémiai Könyvtár raktárának anyaga, hogy részletekbe menő megállapításokba bocsátkozhasson a kisbéri könyvtár tágabb vonatkozásait illetően. A kisbéri könyvtár Batthyány József érsekhez való szorosabb kapcsolódása nem kerül említésre nála.

26 A külön hivatkozott műveket javított címmel, ugyanakkor a katalóguson szereplő évszámmal, kiadási hellyel és kötetszámmal említem. *Origo et Genealogia Illustris Battyianorum Gentis*. Posonii. 1778.

bi történetírók közül pedig Bethlen Farkas. Szintén a historia litteraria jelentős alakja a katolikus Schwandtner János György és a három művel is jelen lévő Horányi Elek. Az anyag a korabeli magyar történelmi irodalom keresztmetszetét adja, amit jól példáz, hogy Werbőczy István Tripartituma mellett Kollár Ádám Ferenc négy munkája is szerepel, köztük az 1764–1765. évi pozsonyi országgyűlésen nagy felháborodást kiváltó könyve. A 12, magyar nyelvű mű közül Vályi András első magyar nyelvű helységnévtára emelhető ki (egy másik statisztikus, Schwartner Márton német nyelvű művével szerepel).²⁷

A nem magyar vonatkozású latin művek szerzői közül a XVI. századból Johannes Sleidanus és Machiavelli, a XVII. századból pedig Hugo Grotius, Giovanni Paolo Oliva, a jezsuita rend generálisa, valamint a különleges képességű, polihistor ciszterci szerzetes, Juan Caramuel Lobkowitz a legjelentősebbek. A katalógus további része egy vegyes, elsősorban irodalmi-történeti tematikájú anyag, benne a XVIII. század számos irodalmi és filozófiai slágerével. A három folio között szerepel a francia nagy Enciklopédia (Encyclopédie) 17 kötete 1758-ból és további nyolc kötete 1765-től. Francia nyelven található Voltaire valláskritikus filozófiai lexikona,²⁸ Lucretius *Rerum Naturája*, Fénelon *Télemakhosza*. Sok mű német nyelvű, vagy német fordításban található meg: például Fontenelle, Rousseau és Montesquieu írásai. A legtöbb német nyelvű mű szerzője a felvilágosult abszolútizmus jogász-politikus teoretikusa, Joseph Sonnenfels. Négy műve közt egy kilenc- és egy tízkötetes sorozat is található. Az anyag naprakész voltát Kant három művének, köztük a *Tiszta ész kritikájának* előfordulása is mutatja. Kevés angol és olasz nyelvű mű is található. Ezek is valódi slágermunkák, a két olasz könyv közül az egyik Tasso *Felszabadított Jeruzsáleme*. A hét angol mű között szerepel Edward Young nagyhatású költeménye, a *Night-Thoughts*, Alexander Pope *Iliász*-fordítása, illetve a skót történész William Robertson munkája Amerika történetéről. Érdekes és jellemző a katalógus anyagának jellegére, hogy szintén Pope-tól az *Abélard és Héloïse levelei* nemcsak angolul, hanem magyar fordításban is megtalálható.²⁹

27 *Statistik des Königreichs Hungarn*. Pest. 1798.

28 *Dictionnaire philosophique*. Londres, 1770. 2.

29 Ábelárd és Heloise Frantziából Magyarra fordított. Bétsb. 1785.

Nagykönyvtár — latin

A kiséri könyvtár összetételéről és kialakulásáról az úgynevezett nagykönyvtár művei kapcsán lehet nyilatkozni a legbiztosabban, ugyanis az ehhez kapcsolódó 1813. évi katalógusok összevethetők az 1817-ben Rohoncra szállított könyvek jegyzékével. Az átszállított és a Kiséren maradt könyvek számba vételéből egyértelműen látszik, hogy a kiséri könyvtár összetételét tudatos válogatás alakította, mégpedig minden bizonnyal Batthyány Antal József szándékának megfelelően. A Rohoncra szállított művek katalógusa alapján a kiséri könyvtár szelekciójában a következő tendenciát lehet megfigyelni. A kiséri könyvtár anyagából szinte kivétel nélkül átszállították a hagyományos teológiai és filozófiai műveket, a politikai, jogi, orvosi, természettudományos, technológiai, gazdasági irodalmat, Kiséren pedig elsősorban a magyar vonatkozású, történelmi tárgyú, szépirodalmi vagy a művészet körébe tartozó kötetek maradtak. A válogatás kapcsán említhető még a reprezentáció szempontja is, amely például a sokkötetes és jórészt hiánytalan, teljes sorozatok kiválasztásában érhető tetten.

A leginkább megrostált latin nyelvű anyagból a legtöbb kiválasztott, Kiséren maradó mű magyar történelmi vonatkozású munka. Így a XVI. században élt váradi püspök Forgách Ferenc és a XVII. századi erdélyi kancellár Bethlen János történelmi munkáinak modern, 1788., valamint 1779. évi kiadása. Bél Mátyástól a *Hungaria Antiqua*, a piarista Desericzky Imrétől magyar őstörténelmi műve tartozott az állományba.³⁰ Megvolt a jezsuita Hávor János (1708–1773) Bizánc történelméről írt műve³¹ és Papánek György (vagy Juraj Papánek) szlovák származású katolikus plébános szláv őstörténete.³² Azt lehet mondani, hogy a nagykönyvtár latin állománya kiegészíti egymást a titkári szoba anyagával, az egyes szerzőktől más-más művek voltak meg (például Kazytól). Ez arra enged következtetni, hogy a gyűjtés egy személyhez fűződik. A kevés átfedés közül az egyik Timon Sámuel *Imago antiquája*, ugyanakkor más kiadásban.

A külföldi írók történelmi munkái közül külön említhető Marin Barleti albán származású történetíró Szkander bég harcairól írt, 1537-ben megjelent műve, a jezsuita Juan Marianától (1536–1624) Spanyolország története és egy világtörténet Johannes Clüver (1593–1633) német evangélikus lelkészétől.³³ Az azonosításban kulcsszerepet játszó Fleury művéhez kapcsolódik egy bizonyos

30 *De Initiis ac Majoribus Ungarorum*. Budaë, 1748. 3.

31 *Epitome Historiæ Byzantiæ* Havor Tyrnaviæ 1741.

32 *Historia Gentis Slavæ* a Papanek Quinque Ecclesiis 1780.

33 *Historia totius mundi* a Cluvero 1662. Vratislaviæ.

exjezsuita rendtag, Maximus Mangold munkája, amelyben a nevezetes egyháztörténettel vitatkozik.³⁴ Velence történelméről három mű is helyet kapott, köztük a neves humanista Pietro Bemboól.

Szerepel néhány nem kimondottan történelmi vonatkozású mű is. Figyelemreméltó a német származású humanista, a Batthyány III. Boldizsárral szoros kapcsolatban lévő Elias Corvinus (1530–1602) költeményeinek kortárs, 1568-ban kiadott műve,³⁵ valamint Fenelon *Télemakhos*ának latin nyelvű kiadása. Úgy tűnik, mindössze kettő, kimondottan vallási témájú munka maradt Kisbéren. Az egyik a Dél-Amerikában működő jezsuita misztikus, Álvarez de Paz (1560–1620) erkölcsstani műve.³⁶ Egyértelműnek tűnik, hogy a másik, a rézmetsző Christoph Weigel (1654–1725) az Ó- és Újszövetség történeteit ábrázoló, szépen kimunkált képeket tartalmazó műve³⁷ nem tartalma miatt kerülte el a Rohoncra szállítást, hanem kiválasztásában az esztétikai szempont fontos mivoltát fedezhetjük fel. A reprezentáció igényét feltételezhetjük abban is, hogy a latin nagykönyvtárból arányaiban a legtöbb a folio méretű könyvek közül maradt Kisbéren (157 műből 22), míg a quarto és octavo méretűek közül együtt 34, az összesen 903 műből (elismert szavai közepette Toldy is kiemeli a kisbéri könyvtár „számos nagy rétű” munkáit). A képet persze árnyalja, hogy a tematikai vizsgálat szerint főszerepet játszó magyar történelmi művek közül a legtöbb éppen folio méretű. Az antikvitást egyetlen, Hyginus Gromaticus és Polübiosz írásait tartalmazó hadtudományi munka képviseli.³⁸ Ezenkívül a számos latin nyelvű klasszikus mű egyike sem kerülte el a Rohoncra szállítást — elég egyetlen példaként említeni Cicero összes műveit. Toldy Ferenc szavait a kisbéri gazdag klasszikus anyagáról ugyanakkor mégsem cáfolják a források, ugyanis, ahogy a továbbiakban látni fogjuk, az antikvitás irodalmi alkotásai modern fordításban Kisbéren maradtak és hangsúlyos részét képezték a kisbéri könyvtárnak. A 41 darab 1800 utáni, döntően jogi és gazdasági munka bizonyára átszállításra került.

Az első olyan katalógus szemrevétele után, amelynek anyagát az 1817. évi átszállítás fényében is láthattuk, térjünk vissza a titkári szoba anyagához. Bár az

34 *Maximi Mangold Reflexiones in R.P. Alexandri a S. Joanne de Cruce carmelitae excalceati Continuationem Historiae ecclesiasticae Claudii Fleurii abbatis*. 1783. 2. A munka a jezsuita rend 1773. évi feloszlata után jelent meg, ezért használok az exjezsuita kifejezést a szerző kapcsán.

35 *Poemata Eliae Corvini*, Lipsiae 1568.

36 *Opusculum de virtutibus*. Graecii. 1750.

37 *Historiae Celebriores V. et N. Testamenti iconibus representatae*. Norimb. 1712.

38 *De Castris Romanis a Hygino et Polybio*. Amsterdam, 1660.

1817-ben felvett katalóguson ennek nincs nyoma, ebből az anyagból is szállítottak át műveket. Ezt döntően bizonyítja a csaknem teljesen magyar vonatkozású kéziratok áttekintése is. Toldy 21, a kisbéri könyvtárból származó kéziratról beszél. Márpedig, ha a titkári szoba 42 és a latin nagykönyvtár néhány kéziratát tematikailag elkülönítjük, a szűkebb értelemben vett jogi munkák leválasztásával nagy valószínűséggel megmondható, hogy mi volt az a 21, történelmi tematikájú kézirat, amelyeket Toldy mint „*Magyarország’ történeteire, jogtudományára és államisméjére becsek*ek” említett. A latin nagykönyvtárból egyetlen ilyen kézirat van, a piarista Kolinovics Gábor (1698–1770) *Historia Hungariae* című műve. A titkári szoba nagy valószínűséggel kiválasztott 20 kéziratnak szerzői között szintén szerepel Kolinovics. Kiemelhető Bajtay Antal (1717–1775) piarista, erdélyi püspök, valamint az evangélikus jogtörténész Benczur József (1728–1784). A szepességi Johann Christian Engeltől (1770–1814) két mű is található. A XVII. és XVIII. század nagy eseményeiről tudósító kortársakként említhető a XVII. századi lengyel történétíró, Samuel Gronszky, az 1687-es eperjesi vértörvényszék történetét evangélikus nézőpontból megíró Rezik János (–1710)³⁹ és a Rákóczi-szabadságharc fontos forrásának számító Ráday Pál (1677–1733).⁴⁰

Nagykönyvtár — német

A nagykönyvtár 508 német nyelvű könyve közül 101 maradt Kisbéren, tehát itt is nagyarányú átcsoportosításról beszélhetünk, ha nem is akkoráról, mint a latin nyelvű művek esetében. A főszerepet ezek között a történelem játssza, a 407 átszállított mű javarészt jogi, teológiai, gazdasági, valamint politikai kérdéseket tárgyal (ebben a legjellegzetesebb csoport a XVIII. században a szerzetesrendek létjogosultságáról folyó vita irodalma). Ahogy említettem, az antik szerzők fordításainak megléte, a Kisbéren maradt könyvek között Josephus Flavius zsidó háborújának és zsidó történelmének, valamint Livius és Florus XVI. századi német kiadásai szerepelnek. Xenophón görög története és Horatius ódái már XVIII. századi fordítások. Ezekhez kapcsolódóan említhetjük Amelot de la Houssaye (1634–1706) francia történétíró Tacitust alapul vevő művét Tiberius uralkodásáról,⁴¹ amelyből egyébként a napkirály uralmának kritikája is kiolvasható volt.

39 *Theatrum Eperjesiense Anno 1687 die 5a Martii erectum.*

40 *Rada hist. arcana Belli Rakoziani.*

41 *Der Kaiser Tiber ein Staats Abhandlung nach Tacitus 1762.*

Magyar vonatkozással is bíró művek a XVIII. század török háborúit bemutató munkák,⁴² Windisch Károly Gottlieb (1725–1793)⁴³ és Korabinszky János Mátyás (1740–1811) országleírásai,⁴⁴ a német történétíró Ludwig Albrecht Gebhardi (1735–1802) négykötetes Magyarország-története,⁴⁵ egy kevésbé ismert, szerző nélkül feltüntetett kortárs mű a Rákóczi-szabadságharcról (érdekesség, hogy az 1711-ben megjelent mű a katalógusban elírt, 100 évvel korábbi évszámmal szerepel).⁴⁶ Megtalálható Eberhard Werner Happel (1647–1690) német írónak az 1683-ban kezdődő magyarországi felszabadító háború első éveiről szóló regényes elbeszélése két kötetben.⁴⁷ Blaskovich József (1771–1849) selyemtenyészési biztos szakkönyvét valószínűleg általánosabb országleírásnak gondolták (a mű címének a katalóguson szereplő változata is erre utal),⁴⁸ és ekként maradt Kisbéren, hiszen ezen kívül a nagykönyvtár valamennyi gazdasági-technológiai műve Rohoncra került. Szintén sorolhatjuk akár a magyar vonatkozású munkákhoz is Raimondo Montecuccoli hadtudományi művét.⁴⁹ A történelmi munkák közül kiemelendő a Siegmund Jacob Baumgarten (1706–1757) és Johann Salomo Semler (1725–1791) protestáns teológusokhoz kötődő világtörténet 45 kötetben. Ugyancsak sokkötetes, a korban nagy hatású mű a skót származású, majd Rómából a Brit-szigetekre visszatérő, a jezsuita rendből kilépett Archibald Bower (1686–1766) munkája a katolikus egyház történetéről. Két jelentős, szintén angolszász szerző is Amerika történelméről írt művel szerepel: William Robertson (1721–1793) skót történétíró és az angol politikus, nagyhatású gondolkodó Edmund Burke (1729–1797), akinek az észak-amerikai gyarmatokról írt korai történelmi műve 1757-ben jelent meg.

A nagykönyvtár német műveinek vizsgálata közben mutatkozott meg legjobban a kisbéri könyvtár szelektálásában a vallásos tematikájú irodalommal

42 *Russlands und Pohlands Krieg mit der Ottomanischen Porte* — Frankfurt und Leipziger Auflage 35 Thl 7. Bänder 7. *Kriege in Ungarn v. Anno 1737 bis 1739*. Leipzig 1772. 1.

43 *Beschreibung geographisch, historisch, politische Ungarns*. Pressb. 1772.

44 *Geographisch historisches und Producten Lexicon Ungarns v. Korabinsky*. Pressburg 1786.

45 *Geschichte v. Ungarn und den damit verbundenen Länder*. Leipzig 1778. 4.

46 *RebellionsKrieg in Hungarn sub Principe Rákotzy*. Köln 1611 [1711].

47 *Kriegs Roman Ungarns v. Happel*, Ulm 1685 2. A másik mű tőle: *Historische Beschreibung des heutigen Europa*. 1672.

48 *Vollständiger Unterricht vom Ungarns v. Blaskovits*, Pest und Ofen 1802. A cím eredeti változata: *Vollständiger Unterricht über die vortheilhafteste und leichteste Art des Seidenbaues für das Königreich Ungarn*.

49 *Besondere Kriegsnachrichten des General Montecucoli*. Leipzig 1736.

szembeni attitűd. A katalógus 13, egymást követő „*Leben*” címkezetű művéből kettőt Rohoncra szállítottak: Jacob Böhme (1575–1624) evangélikus misztikus teológus műve,⁵⁰ valamint Kalazanci Szent József életrajza. A Kisbéren maradó művek például a Habsburg-császárok, valamint II. Nagy Katalin és III. Péter cár életrajzai vagy XII. Károly svéd királyé Voltaire-től. A jezsuita Claude-Adrien Nonnotte-nak (1711–1793) Voltaire-t cáfoló műve német fordítású, pozsonyi kiadásban ugyancsak Kisbéren maradt.⁵¹ Nemcsak uralkodók életrajzai szerepelnek, hanem a XVIII. század hírhedt kalandoráé, Alessandro Cagliostroé (1743–1795) is. Az életrajzok között található még Erasmus és Kálvin, valamint Bellarmino Szent Róbert életrajza a kálvinista, valláskritikájáról elhíresült Pierre Bayle-től (1647–1706), illetve az evangélikus teológus Johann Jacob Vogel (1660–1729) által írt, a búcsúcédulák árusításáról ismert Johann Tetzl dominikánus szerzetes életéről szóló műve. Az itt megnevezett kötetek azt mutatják, hogy a teológiai irodalommal szembeni elhatárolódás nem terjedt ki az egyház- és vallástörténetre — amelynek megközelítése azonban inkább protestáns szemléletű volt. Itt említhető Johannes Mathesius (1504–1565) evangélikus lelkésznek Martin Luther életéről írt műve. Figyelemre méltó a szintén evangélikus szerző, Ludwig Rabus (1523–1592) protestáns mártírológiai munkájának megléte.⁵² A kevés számú szépirodalmi mű között találjuk Daniel Casper von Lohenstein (1635–1683) barokk eposzát, a német nacionalizmus kedvelt témájául szolgáló germán hősről, a rómaiakat legyőző Arminiusról.⁵³ Kapcsolódóan említhető a svájci Johann Georg Zimmermann (1728–1795) eszmetörténetileg jelentős műve, amely a svájci konföderáció sajátos szempontjából elemzi és értékeli fel — a felvilágosodásra jellemző nemzetekfelettséggel szemben — a nemzeti büszkeség fogalmát.⁵⁴

A történelem mellett a német nyelvű anyag igazi erőssége az utazási irodalom, amit Toldy külön kiemel az adományozott kisbéri könyvtárról szólva. Szerepelnek leírások II. József utazásairól, VI. Pius pápa (1775–1799) 1782. évi bécsi látogatásáról, Johann Jacob Volkman (1732–1803) művei angliai és hollandiai útjáról. Megvolt egy berlini kiadású útleírás-sorozat 22 kötete, valamint a jezsuita Joseph de La Porte (1714–1779) által készített irodalmi útleírás-sorozat 34 kötetéből 26 kötet. A távoli világok iránti érdeklődést történelmi világtérképek,

50 *Leben dreyfachen des Menchen*. 1730.

51 *Die Irrthümer des H. v. Voltaire*. 1781.

52 *Historien der Martirer* v. Lud. Rabuss. 2ter Theil Strassburg 1572.

53 *Arminius Hermann, und Thusnelda v. Lohnstein*. Leipzig 1689. 2.

54 *Nationalstolz*. Zürich, 1768. Zimmer, 2003. 71–72.

Johannes Praetorius (1630–1680) fantázialényekről szóló könyve,⁵⁵ valamint olyan egzotikus országok történelméről írt művek is példázják, mint Japán,⁵⁶ Etiópia⁵⁷ vagy az ókori Egyiptom, ez utóbbiról éppen a német kameralista gazdaságpolitikus, Johann Heinrich Gottlob Justi (1717–1771) tollából.⁵⁸ Az érdekes művek között említhető még a jogász Georg Paul Hönn (1662–1747) lexikona a történelem csalóiról és csalásairól, Jákob és Ézsautól kezdve, szinte valamennyi foglalkozási ágra kiterjedően.⁵⁹

Nagykönyvtár — francia

Toldy a francia irodalom „különös gazdagságáról” beszél és a nagykönyvtár nyelvi állományai közül a francia nyelvűekből maradt a legtöbb Kisbéren, a 300 mű csaknem fele, 139, a kötetszámot tekintve pedig több mint a fele, 504-ből 261. Az állományrészt a szépirodalom határozza meg. Jelentős a francia fordításban meglevő antik irodalom, Catullus és Tibullus versei három kötetben, Cornelius Nepos életrajzai, Suetonius császárelétrajzai négy, Lucretius két kötetben, Petronius *Satyriconja*, Marcus Aurelius *Elmélkedései*; a görögök közül Thuküdidész, Démoszthenész *Philippikái* és Plutarkhosz⁶⁰ (akinek latin nyelven meglevő művei Rohoncra kerültek).

Itt is szerepel magyar vonatkozású mű, mégpedig nagyon érdekes, Antoine Bechet francia pap (1649–1722) Fráter Györgyről írt munkája, melyet nem másnak, mint az akkor Franciaországban tartózkodó II. Rákóczi Ferencnek dedikált.⁶¹ A másik magyar vonatkozású munka a porosz generális, térképész Friedrich Wilhelm Karl Schmettau (1743–1806) műve az 1736–1739. évi török háború eseményeiről. A francia nyelven, folio méretben meglevő két mű közül nem az

55 *Weltbeschreibung von allerley wunderbahren Menschen*. Magdeburg, 1666.

56 Engelbert Kaempfer (1651–1716): *Geschichte Japans*, Lemgo 1777.

57 *Sehr herzliche schöne wahrhaffige Beschreibung aller gründlichen Erfarnus von den Landen des mechtigen Königs inn Ethiopien , den wir Priester Johan nennen , auch von Geistlichen und Weltlichen Regiment*. Frankf. am Main, 1573. Szerzője Francisco Alvares (1465–1536/41?) portugál misszionárius.

58 *Geschichte des Psammitichus Königs*. Frankfurt und Leipzig 1759. 2.

59 *Betrugs-Lexicon, worinnen die meisten Betrügereyen in allen Ständen nebst denen darwieder guten Theils dienenden Mitteln entdeckt werden*. Koburg, 1721.

60 *Vies des hommes illustres Grecs et Romains*, Paris 1576. 1.

61 *Histoire du ministere du cardinal Martinusius*. Paris 1715.

Újszövetség, hanem Louis Moréri (1643–1680), aki különben maga is pap volt, hatkötetes történelmi enciklopédiája maradt Kisbéren. A történelmi anyagban szerepelnek a kora újkori, elsősorban francia vonatkozású történelem jelentős hadvezéreinek életrajzai, mint Turenne marsall, Savoyai Eugén, Szász Móric. Itt említhetők a francia vallásháború két oldaláról Blaise de Monluc (1502–1577) Franciaország marsalljának és Rohan hercegének (1579–1638), hugenotta vezetőnek, hadvezérnek emlékiratai. Emlékiratok szerepelnek orániai Frigyes Henrikől (1584–1647), a Holland Köztársaság kormányzójától is. A XVII. század egyik legtermékenyebb írójától és egyúttal hírhedten pontatlan Gregorio Letitől volt meg V. Károly német-római császár élete. Szerepelnek továbbá Gusztáv Adolf vagy éppen Richelieu levelezései. Michel Le Vaseur (1648–1718) a janzenizmus kezdeti hatása után protestáns hitre térő és Angliában letelepedő egykori katolikus pap öt kötetben meglevő műve erősen katolikusellenes nézőpontból mutatja be XIII. Lajos idejének Franciaországát.⁶² Elgondolkodtató, hogy a két egyháztörténeti szerző a janzenizmussal kapcsolatba hozható, Voltaire által is méltányolt Augustin Calmet (1672–1757), akitől egy világtörténet szerepel, valamint az evangélikus hitről írt könyvvel Louis Maimbourg (1610–1688), aki ugyan jezsuita, mégis a gallikán egyházi vonal pártfogója volt, amiért a pápa ki is zárta a rendből. A filozófiai tematikájú anyagból a XVIII. század népszerű és ismert szerzőinek francia nyelvű művei elkerülték a Rohoncra szállítást. Így találjuk ezek közt Fontenelle műveit nyolc kötetben, két „filozófuskirály”, II. Frigyes és a lengyel trónon ülő Leszczyński I. Szaniszló művét, valamint Alexandre Savérien (1720–1805) könyvét a modern filozófusokról. A radikális felvilágosodás körébe sorolható mű egy bizonyos Louis Pierre de Longue allegóriába burkolt szatírája a katolikus egyházzal és a vallás elnyomó voltáról, amelyet felforgató volta miatt 1734-ben elégetésre ítélték.⁶³

A szépirodalom felsorolását érdemes Fénelon *Télemakhoszával* kezdeni, amelyből a szóban forgó francia kiadáson kívül egy latin nyelvű változat is Kisbéren maradt, valamint a titkári szoba már szintén bemutatott anyagában is szerepel egy francia-latin nyelvű példány. Tassótól a *Felszabadított Jeruzsálem* szintén olyan mű, amely a francia anyag mellett máshol is feltűnik, a titkári szoba anyagában négykötetes olasz-német nyelvű kiadásban. A legismertebb szerzők és művek közül feltűnik Moliere nyolc kötetben, Marmontel *Erkölcsei meséi* három kötetben⁶⁴ és *Bélisaire*-ja, a *Robinson Crusoe*, Paul Scarron, a

62 *Histoire de regne Louis 13.* a Paris 1716.

63 *Princesses malabares ou le celibat Philosophique.* Bosmajian, 2006. 192. p.

64 Magyar fordítója Báróczi Sándor: *Báróczi*, 1775.

XVII. század népszerű írójának — aki nem melleleg XIV. Lajos leghíresebb szeretőjének, Françoise d’Aubigné, ismertebb nevén Madame de Maintenonnak első férje volt — vaskos humorú fő műve a *Komikus regény*. A 12 kötetben meglevő *Ezeregyéjszaka meséi* arab mesegyűjtemény Antoine Galland (1646–1715) orientalista révén vált hozzáférhetővé az európai olvasók számára, akitől indiai mesék fordítása is szerepel. A Kelet iránti korabeli irodalmi érdeklődésre Thomas-Simon Gueullette (1683–1766) két műve, kínai és mogul tárgyú meséje is például szolgál az anyagból. A korokban ismert és népszerű írók és műveik közül való még Antoine François Prévost (1697–1763).⁶⁵ Megvolt Alain René Lesage (1668–1747) *Sánta ördöge*.⁶⁶ Az erotikus történeteket is író⁶⁷ François-Antoine Chevrier-től (1721–1762) egy férje hűtlenségétől szenvedő nő története található a gyűjteményben.⁶⁸ Nem található mű Voltaire-től, viszont szerepel *Candide*-jának egy adaptációja, amelynek szerzője Jean-Louis Castillon (1720–1782).

Számos mű középpontjában áll nő és a női nézőpontból fakadóan sajátosan női, magánéleti jellegű probléma. Több kötet esetében nem csak a főszereplő nő, hanem a szerzők között is számos nőíró található. A XVIII. század tipikus műfaját képviseli Samuel Richardson (1689–1761) monumentális levélregénye (az egyik leghosszabb angol prózai mű), a *Clarissa*. Megvolt az angol szerző másik fő művének, a szintén egy erényes hősnővel a főszerepben íródott, ám nem annak halálával, hanem happy enddel végződő *Pamelának* egyik adaptációja is, Edward Kimbertől (1719–1769). Françoise de Graffigny (1695–1758) írónő a korban népszerű, később elfeledett művében, egy Franciaországba kerülő perui hercegnő otthoni jegyesének írott levelei sajátos nézőpontból tartanak tükröt a francia társadalomnak, elsősorban a nők helyzetéről.⁶⁹ A művek jó részében kiemelt hangsúllyal szerepel a nő társadalmi pozíciója. Pierre-Antoine de La Place (1707–1793) műve két lánytestvér sorsán keresztül mutatja be a szépség és csúnyaság nyilvánvaló hozadékait, előbbi buktatóit és utóbbi esetén is az egyéni kibontakozás lehetőségét.⁷⁰ A Voltaire unokahúga, egyben szeretője, Marie Louise Mignot által (1712–1790) írt vígjáték középpontjában a flört áll.⁷¹ Geneviève Thiroux d’Arconville (1720–1805) írónő a szenvedélyekről értekezik filozófiai esszéjében, amelyben

65 Kőrös, 2003.

66 Le Sage és a mű hazai recepciójáról. *Labádi*, 2016, 182, 188–189. p.

67 *Zanobi-Valenti*, 2007. 81. p.

68 *Mémoires d’un honette femme*. 1766.

69 *Lettres d’une peruvienne*. Amsterdam, 1748. 1.

70 *La Laideur Aimable; ou Les Dangers de la Beauté*. Londres 1752. *Nussbaum*, 1997. 169. p.

71 *Le Coquette punie*, a la Haye 1740. *Nemeth*, 2008. 251. p.

a barátság érzelmének fontosságát hangsúlyozza,⁷² egy másik munkájában pedig két anonim nő levelezésében a házasság intézményét védelmezi.⁷³ Pierre-Joseph Boudier de Villemert (1716–1801) katolikus apologéta műve egy nők számára — a „filozófusokkal” szemben — írt kézikönyv, házastársi szerepük megélésének mikéntjéről.⁷⁴ Marguerite de Lussan (1682–1758) romantikus történelmi regényével már a gáláns történetek köréhez érkeztünk.⁷⁵ Ide tartozik az ókori nők szerelmi történeteit tartalmazó hatkötetes mű egy kevésbé ismert szerzőtől, bizonyos François Nicolas Dubois-tól (?–1750)⁷⁶ és Eustache Le Noble (1643–1711) műve.⁷⁷

Az anyagban három francia király szerelmi krónikáját bemutató mű is szerepel. IV. Henrik viselt dolgainak ismerője feltehetőleg Louise-Marguerite de Lorraine (1588–1631) hercegnő volt,⁷⁸ XIV. Lajos udvarának pikáns részleteit pedig Roger Rabutin de Bussy (1618–1693) teregette ki.⁷⁹ Nem áll messze ezektől a III. Henrik uralkodásáról szóló mű és Ninon de Lenclos (1620–1705) az udvar befolyásos kurtizánjának levelezése sem.⁸⁰ Nem marad ki a sorból XV. Lajos és udvarának története sem, mégpedig Robert Darnton által az egyik legrosszindulatúbbnak és legrombolóbb hatásúnak tartott botránykönyvben szerepeltetve. Casanova barátja, Ange Goudar (1708–1791) a szerzője a szerencsejáték történetéről írt műnek.⁸¹ Az anyagban az antik görög irodalomnak az erotikus tartalmak tolmácsolásában való sajátos szerepét mutatják a következő művek. Megvolt a Kr. u. II. századi Alkiphron és a későantik Ariszténéosz fiktív leveleinek kiadása.⁸² Az előbbiek témája a társadalomkritika, utóbbiaké az érzéki szerelem. Jean-Jacques Barthélemy (1716–1795) műve egy antik Görögországban játszódó szerelemről szól.⁸³ Jellemző, hogy Montesquieu, akitől már említhettük a XV. katalógusban meglevő fő művének, a Törvények szellemének nyolc kötetét német nyelven, a

72 *Des Passions*. London, 1764. Shapiro, 2019. 175. p.

73 *Lettres sur le Mariage*. London, 1752.

74 *L'ami des femmes*. Paris, 1758. Roulston, 2016. 39. p.; Offen, 2000. 46. p.

75 *Anecdotes de cour de Childeric Roi de France*. Paris, 1786.

76 *Histoire secrète des Femmes Galantes de antiquite Amsterdam*. 1745. 6.

77 *Le Gage Touche. Histoires Galantes*. Amsterdam 1700.

78 *Amours Henri 4 Roy de France*. Cologne 1695.

79 *La France galante, ou Histoires amoureuses de la Cour Louis 14*. Cologne, 2.

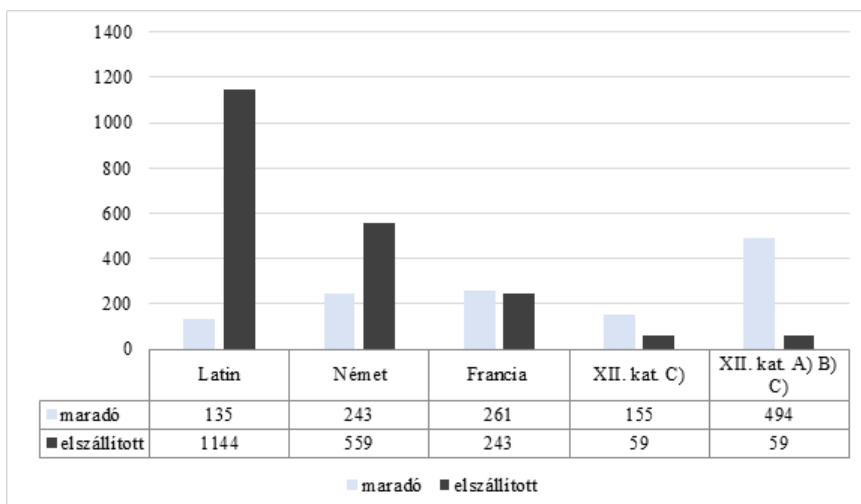
80 *Lettres de Ninon de Lenclos*. 1782. 1. (2 kötet hiányzik).

81 *Histoire des grecs*. A la Haye 1757.

82 *Lettres d'Aristenete, auxquelles on a ajouti Lettres choisies d'Alciphron*. 1739.

83 *Amours de Charite, et de Polydore Paris* 1760.

francia könyvek között egy antik görög környezetbe helyezett, olyan frivol költeményével szerepel, amelynek szerzőségét is tagadta. Már kimondottan szabados mű Nicolas Jouin (1684–1757) és Claude-François Lambert (1705–1765) három kötetben meglévő önéletrajzi vonatkozású regénye, amelynek középpontjában a szerzetesi hivatását és szexuális késztetéseit összeegyeztetni nem tudó férfi szerepel.⁸⁴ A mű teljes címéből kiderül, hogy azt a szerzők Jean-Baptiste de Grécourt (1684–1743) jezsuitaellenes költeménye, a *Philotanus* új változatának szánták.⁸⁵ A katalógus alapján két pornográf könyv is található, amelyből az egyik ráadásul még durván egyházellenes is.⁸⁶ Amíg a szóban forgó katalógusok anyaga csaknem teljes egészében fellelhető és azonosítható, ezek példányai, nem találhatók az MTA Könyvtárában.⁸⁷



1. diagram. Az 1817. évi szelekció során elszállított és Kiséren maradó kötetek aránya a saját katalógusról is ismert állományrészekben

84 Rubiés, 2018. 16. p.

85 *Anecdotes Jesuitiques, Ou Le Philotanus Moderne*. A la Haye 1740. 3.

86 Az egyházellenes mű — *Le Capucin demasqué*. Cologne, 1714. — szerzője a francia Louis de Chavigny de La Bretonnière (1652–1705) Birn, 1992. A másik kétkötetes mű szerzője ismeretlen: *La Blondine ou aventures nocturnes entre les hommes et le femmes*, Amsterdam, 1762. 2.

87 A XVIII. századi francia szép-, és nőirodalom kiválóan hasznos hazai összefoglalása: *Granasztói*, 2009. Az erotikus- és pornográf irodalom kapcsán kiemelendő. *Granasztói*, 2007.

XII. katalógus

A XII. katalógus anyaga sajátosan elkülönül az eddig bemutatott állományrészek-től. A jegyzéket három a), b), és c) részre osztották. Ezek közül csak a harmadik c) részből szerepelnek címek a Rohoncra szállított művek katalógusában, ezért érdemes a bemutatást ezzel az anyaggal indítani.

c) Zuverschliessende Fache

A katalógus anyagáról mindössze ezeken található a már megismert fül, ez esetben a *Verschl. Fach.* rövidítéssel.⁸⁸ Az összesen 113 műből 59 kerül Rohoncra, tehát 54 maradt Kisbéren, 155 kötetben. Az átszállított munkák közül háromnak is Joseph Max Freiherr von Liechtenstern báró (1765–1828) a szerzője, aki munkatársa és nevezetes önjáró hajója, a Bucentaurus bécsi és pozsonyi útján (1797) segédje is volt Batthyány Tódornak. Egy egészen friss, 1811. évi munka is az általa is vezetett bécsi Kozmográfiai Intézet kiadványa. Szintén Batthyány Tódorra és vállalkozására utalnak a pamut, a festékanyagok, a ló- és háziállattartás témájában található művek. A Kisbéren maradt munkák között még egyértelműbb nyom utal Batthyány Tódorra, ugyanis itt tűnik fel nevezetes politikai műve.⁸⁹ Hogy a munka Kisbéren maradásában a Batthyány Antal József apjának személyét tekintve vevő tudatos döntés nyomát feltételezhetjük, mutatja, hogy ugyanúgy az 1790–1791. évi országgyűlés idején nagy vihart kavaráó politikai röpiratot, az *Ad utramque Aurem* Batthyány Alajostól (a család egy másik ágáról)⁹⁰ ezzel szemben Rohoncra szállították. A Kisbéren maradó művek között számos kapcsolódik a közelmúlt nagy történelmi eseményeihez, a francia forradalomhoz, XVI. Lajos király kivégzéséhez, a napóleoni háborúkhöz. A balti német evangélikus lelkész August Wilhelm Hupel (1737–1819) már 1791-ben a francia események szörnyűségeit taglalja és nem véletlenül szerepel egy szerencsétlen királyok sorsát bemutató mű mellett az 1794-es évszám. Megvan az austerlitz csata (1805. december 2.) leírása, valamint Heinrich Joseph von Collin (1771–1811) osztrák ha-

88 A katalógusrész bevezető leírása valamilyen elzárandó/zárható szekrényekben található könyvekről beszél: „*Uiber die in der Herrschaft Kisbér in zuverschließenden Secretairs Fache befindlichen Büchern.*”

89 Teljes címe: *Widerlegung des falsch genannten unpartheiischen Worts an die Bürger von Ungarn zur Beherrigung vor der Krönung ihres Königs. Zugleich mit wichtigen anderweitigen Erinnerungen. Auch von einem ungarischen Edelmann.*

90 Batthyány Alajos két év után lépett ki 1769-ben a jezsuita rendből és tért katonai pályára. A szóban forgó durván antiklerikális mű a Szaitz Leó (1746–1792) szervita szerzetessel folytatott közéleti polémia keretében látott napvilágot.

zafias költeményei 1809-ből.⁹¹ Akadnak művek a Napóleon seregeit 1809-ben lelkesedéssel fogadó ausztriai szerzőktől is, ugyanakkor megvolt a Code Napoléon 1808-ban megjelent kiadása is.⁹² Az érdeklődés nem véletlen, Batthyány Tódor maga is írt verset 1796-ben a franciák elleni háborúra biztatásul,⁹³ valamint 1809-ben éppen Kispér volt a franciák ellen hadba vonuló nemesi felkelők egyik főhadiszállása. Érdemes említeni a nápolyi szabadkőművesség történetéről szóló művet, feltételezhető ugyanis, hogy Batthyány Antal József szabadkőműves volt.⁹⁴

A közelmúlt történelmi eseményei mellett főleg Európa híres helyeit bemutató leírások találhatók. A városok közül elsősorban a három műben is szereplő Drezda emelhető ki, amely II. Erős Ágost lengyel király, szász választófejedelemisége idején (1694–1733) vált Európa egyik legpompásabb barokk fővárosává. Ausztria és Csehország fürdőinek leírásai jelentenek sajátos csoportot, a legtöbbször Karlsbad szerepel. A tematika nagyobb súlyú jelenléte nyilván összefüggésben áll Tarcsafürdő birtoklásával, amit Batthyány Antal József fejlesztett jelentős fürdőhellyé. A turisztikai szempontú bemutatásokkal szemben a fürdők kémiai összetételére vonatkozó munkák mind Rohoncra kerültek. A Rohoncra szállított művek közül még érdemes említeni az arisztokrácia és leggazdagabb rétegek életviteléhez kapcsolódó, kertépítési, luxusberendezési tárgyakat, bútorokat tartalmazó műveket is, amelyek szintén Batthyány Antal József grófra mutatnak.⁹⁵

a) Könyvszekrények anyaga

A katalógus első részének — a címe szerint könyvszekrényben őrzött anyagnak — összetétele tartalmilag összhangban áll a Kispéren maradt, eddig áttekintett művek sorával. Így, mivel nem szerepelnek az átszállított könyvek jegyzékén, valamint egységes tematikai összetételük miatt, valószínű, hogy ezek csakugyan mind Kispéren maradtak. A történelem terén itt is a közelmúlt politikai eseményeiről szóló művek dominálnak. Jean-Charles Pichegru (1761–1804) Napóleon

91 *Blicke auf Frankreichs jetzige Greuel*. 1791.: *Gallerie unglücklicher Könige und Fürsten*. Eisenach, 1794.; *Die Schlacht bei Austerlitz am 2ten December 1805.*, Hamburg 1806.; *Lieder Österreichischer Wehrmannen*. Wien 1809.

92 Az egyik szerzője Franz Joseph von Reilly (1766–1820). *Sinn und Herzman oder wer herrscht nun in Österreich*. 1809. *Dörflinger*, 2003. 334. p. A másiké a fanatikus „napóleonthívő“ Johan Christoph von Aretin (1772–1824). *Lang*, 2011. 141. p. *Das bedrängte und befreite Österreich im Jahr 1809*. 2.

93 *Szöcs*, 2015. 35. p. Außerung eines Ungarischen Patrioten. Pozsony, 1796.

94 *Inquisition's Geschichte der Freymaurer zu Neapel*. Leipzig, 1792. *Abafi*, 1900. 469. p.

95 *Pl. Magazin des Luxus und des neusten Geschmacks der Vornehmen und seinen Welt*. Paris und Leipzig. 2.

ellen királpárti puccsra készülő, elítélt és cellájában gyanús körülmények között felakasztott tábornok pere,⁹⁶ vagy éppen XVI. Lajos és II. Nagy Frigyes levelei. Itt is megtalálható a Code Napoléon, egy 1804. évi kiadása.

A legnagyobb részt természetesen a szépirodalom teszi ki, amelynek legjellegzetesebb képviselője a századforduló két népszerű írója. Pigault-Lebruntól (1753–1835) három mű is szerepel, köztük a kereszténységgel szembeni idézeteket tartalmazó gyűjteménye.⁹⁷ Madame de Staël (1766–1817) író nő két műve közül első regényét, a *Delphine*-t érdemes kiemelni. A műben, amelyben egy konvenciók és érzelmei közt felőrlődő, végül öngyilkosságot elkövető nő a főszereplő, rendkívül erős katolikusellenes nézőpont fogalmazódik meg. A vallásellenesnek tekinthető tematika itt kiolvasható tendenciájába illeszkedik, hogy felbukkan Rotterdami Erasmustól a teológusokat, papokat, szerzeteseket is pellengérré állító *Balgaság dicsérete* francia fordításban (1728). Érdemes említeni a francia forradalom után menekülő arisztokraták sorsát bemutató úgynevezett „emigráns regények” egyik példányát.⁹⁸ A pályája kezdetén Helvétius által pártfogolt, de a felvilágosodás elveitől fokozatosan elforduló Antoine Sabatier de Castres (1742–1817) művében Rousseau-nak a vallást és a királyság intézményét pozitív színben bemutató idézetei vannak összegyűjtve.⁹⁹ Említhető még a Robinson Crusoe, valamint Polübiosz és Cornelius Nepos művei modern francia kiadásban (1806, 1803). A Festetics Mária Anna könyvei kapcsán már említett Caroline Félicité de Genlis író nő két többkötetes művével is szerepel. Charlotte Lennox (1729–1804) szatirikus Don Quixote parafrázisa — női főszereplővel — a női írók és olvasók sajátos irányultságának példáját adja.¹⁰⁰

Vitathatatlanul női olvasó jelenlétére utal, hogy a *Journal des dames et des modes* női divatmagazin 1798-tól 1806-ig terjedő számai 32 példányban voltak meg. Nagyon valószínű, hogy ez a női olvasó Roggendorf Cecília (1775–1814), Batthyány Antal József második felesége lehetett. Cecília életéről talán a legfigyelemreméltóbb ismeretünk az, hogy egy időben nem más, mint Giacomo Casanova levelezőpartnere volt.¹⁰¹ Ez a kapcsolat — harminchárom levelét ismerjük az élete végén járó, már egyfajta mentor szerepben mutatkozó egykori kalandor

96 *Process de Georges Pichegru et Autres*. Paris, 1804. mit 33 Portraits in einen besonders dazu gehörigen Hefte. 8.

97 *Le Citateur*. Hamburg, 1803. 2.

98 *Le Retour d'un Emigré ou Memoires de M. d'Olban*. Paris, 1803. Kahan, 2019.

99 *Le Veritable esprit de M. Rousseau*. Metz 1804.

100 *Arabella ou le don Quichotte Femelle* Paris 1801. 2.

101 *Kányádi*, 2017. És a levelezés teljeskörű áttekintés: *Grazioli*, 2021.

nőcsábászhoz, valamennyit 1798-ból — sajátos megvilágításba helyezi a katalóguson található anyagot. Bizonyára nem véletlenül szerepelnek Casanova barátja, Charles Joseph de Ligne (1735–1814) tábornok, diplomata, szabadkőműves, felvilágosult gondolkodó válogatott írásai is,¹⁰² akihez a levelek tanúsága alapján Cecíliát is személyes ismeretség fűzte. Ehhez kapcsolódóan említhetjük, hogy ebben az anyagban találjuk Sophie Caroline von Camas (1686–1766) levelezését II. Nagy Friggyessel is.¹⁰³ Cecília kíváncsi érdeklődéssel fordulhatott a nőket különben nehezen viselő porosz királlyal bensőséges viszonyt ápoló von Camas, mint olyan nő személye felé, aki kora egyik legkiemelkedőbb férjének lehetett szellemi társa. A katalógus Roggendorf Cecíliához való tartozását különben nyomatékositja egy Párizsról írt költemény kézírata is, amelynek szerzője egy bizonyos Hans Leopold Roggendorf.¹⁰⁴

b) Színházi anyag

A katalógusban külön részben szerepelnek a színházzal kapcsolatos művek. A Toldy által a kisbéri könyvtárral elsősorban azonosított Batthyány József érseket is jellemezte a művészetek és az irodalom szeretete, akiről ismert, hogy többször rendezett színelőadást Rohonc, Körmend, Németújvár kastélyaiban, vagy a Pószony melletti Püspökiben.¹⁰⁵ Ugyanakkor az itt szereplő művek nagyobb hányada 1799, tehát az érsek halála utáni, így szinte biztosra vehetjük, hogy azok a Kisbéren színházat is építtető Batthyány Antal Józsefhez kötődnek. A színházi anyag kiemelt fontosságát jelzi, hogy az nem csak elkülönítve, hanem hét részcsoportba is osztva szerepel a katalóguson. 198 itt szereplő kötetből, 28 opera, oratórium és zenei szöveg, kettő balett és pantomim, 33 színdarab, 16 szomorújáték vagy tragédia, 13 különböző darabok kolligátuma, 98 vígjáték és 10 különböző színházzal kapcsolatos mű, (kosztümös könyv, színházi évkönyvek). Az anyag egyértelmű főszereplője August von Kotzebue (1761–1819), akinek csaknem összes színdarabja és vígjátéka szerepel. A korában rendkívül népszerű és termékeny író kétszeresen is a nacionalizmus áldozata volt, ugyanis nemcsak képletesen helyezte műveit alacsonyabb polcra az új idők ízlése, hanem egy német diákszövetség tagjának töre oltotta ki a liberális elvekkkel műveiben és politikai működésében

102 *Oeuvres choisies du Marechall Prince de Ligne*. Paris 1809.; *Lettres, et Pensees du Prince de Ligne*. Paris 1809.

103 *Lettres inédites ou Correspondence de Frederick 2 Roi de Prusse avec Monsieur et Madame de Carnas a Berlin* 1802. 1.

104 *Paris. Ein Gedicht in 9. gesungen* v. Hanß Leopold Reichs Grafen zu Roggendorf. M. S.

105 *Kosáry*, 1996. 679. p.

egyaránt szembehelyezkedő író életét. Jellegzetes művei közül egyaránt szerepel az *Embergyűlölet és bűnbánat* című szentimentális játék egy házasságtörő asszonyról, aki a bűnbánatban megtisztulva nyeri el férje bocsánatát, valamint a *Német kisvárosok* című szatíra, amely a kisvárosi polgárság ostobaságát figurázza ki. Politikai jellegű darabjaira jó példa egy női jakobinusklubról szóló vígjátéka 1792-ből.

A drámák terén Schiller a legtöbb mű szerzője, tőle szerepel a *Don Carlos*, a *Stuart Mária*, az *Ármány és szerelem*, a *Genovai Fiesco összeesküvése*, valamint a színművek között található a *Haramiák*. A zenés darabok közül kiemelhető egy bizonyos Ritter von Sorz a Verseghy Ferenc (1757–1822) által németből fordított daljátéka, *A magyaroknak hűsége és nemzeti lelke* az 1809. évi háborús készülődés idejéből. A drámák közt is van magyar vonatkozása, a nagyszebeni származású Weber Simon Peter német nyelvű műve Hunyadi Lászlóról. Az említettek közül több mű is Pesten vagy Budán jelent meg.

Erről a katalógusrészről is elmondható, hogy a rajta levő összes kötet Kisbérren való maradásával számolhatunk, amit még inkább valószínűsít, hogy az MTA Könyvtár raktárában fellelhető kötetek nagyon gyakran a katalóguson szereplő sorrendben is szerepelnek egymás mellett.

Önálló katalógus nélküli állományok

Ha folytatjuk az 1817-ben átszállított könyvek katalógusának áttekintését, három olyan állományrészt is találunk, amelyekhez nem kapcsolódik másik, különálló katalógus. Ezek tarcsafürdői, pozsonyi könyvek, valamint egy bizonyos Extra Sammlung állomány kötetei. Az átszállítási jegyzék címadása alapján egyértelmű, hogy a tarcsafürdői és pozsonyi eredetű anyagok is Kisbérrel lettek Rohoncra szállítva és nem pusztán a szállítások végeztével írták össze azokat. Ahogy a nagykönyvtár kötetei esetében láttuk, ezek az anyagok sem teljes egészében kerültek átszállításra. Bár ezekről az állományokról nem maradt fenn katalógus, ezt a könyvtári állomány autopsziája alapján vehetjük biztosra. A tarcsafürdői,¹⁰⁶ pozsonyi¹⁰⁷ és az Extra Sammlung kötetei, a nagykönyvtár (Bibliotheca Major) köteteinél is megfigyelhető füllel lettek ellátva, amelyek alapján következtethetünk a művek teljes számára. Az azonosítást a szóban forgó három, saját katalógusból nem ismert könyvanyag esetében behatárolja, hogy az eredetet mutató

106 „Hierzu aus der Tazmannsdorfer Section”

107 „Hirzu von der Pressburger Bibliothek”

fül az esetek túlnyomó részében leszakadt, ugyanakkor ennek egykori megléte legtöbbször felismerhető. Az tehát megállapítható, hogy mely művek voltak 1817 előtt bizonyosan Kiséren, viszont egyéb jel híján pontosan nem tudni, hogy ezek a szóban forgó három állományrész melyikéhez tartoztak.

Tarcsafürdő

A tarcsafürdői állományból 275 mű került a katalógusra; az Akadémiai Könyvtár állományában azonosított *Taz.Div* füllel ellátott művek legnagyobb sorszáma pedig a 452. Ez azt jelenti, hogy a tarcsafürdői állomány esetében legalább 177 mű Kiséren maradásával számolhatunk. A Rohoncra szállított művek sora, ahogy a másik két katalógus esetében is az eddig megismert tendenciába illeszkedik: főleg gazdasági, jogi, politikai, orvosi munkák, számos nyelvtanulást szolgáló mű, főleg szótárak. A kevés ép, Tarcsafürdőre utaló jelzéssel bíró mű közül, sem a d'Alembert vegyes, irodalmi, matematikai, filozófiai írásait tartalmazó kötetek, sem a német evangélikus Johann Christoph Stockhausen (1725–1784) lelkész francia írók leveleit tartalmazó gyűjteménye nem került el a Rohoncra szállítást. Bár a fő indikátor gyakori sérülése folytán nem tudunk rámutatni több teljes bizonyossággal Kiséren maradó tarcsafürdői műre, bizonyos kötetek egy nagyon érdekes jelzéssel szolgálnak. Az „*Ex Bibliotheca Comitis Antonii Batthany*” possessorbejegyzés lelhető fel ezekben, amely egyértelműen Batthyány Antal Józsefre utal. Ezek mellett az 1782-es, vagy 1783-es évszám is szerepel, tehát Batthyány József 21 éves kora körül, nagykorúvá válása idején írták be őket. Ez a bejegyzés más állományrészhez kapcsolódóan nem fordul elő, így nagyon valószínű, hogy Fénelon *Télemakhosának* egyik olasz nyelvű kiadása¹⁰⁸ és a XV. Lajos felesége, Leszczyńska Mária francia királyné életéről szóló mű¹⁰⁹ a tarcsafürdői állományból képezte részét 1817 után is a kiséri könyvtárnak. Batthyány Antal József a Vas megyei Tarcsafürdőt feltehetőleg 1791 körül¹¹⁰ vette át apjától saját igazgatásra, ahol folytatta a Batthyány Tódor által felépített fürdő fejlesztését és például 1795-ben klasszicista stílusban emelte a *Tempel der Genesung* (Gyógyulás Temploma) nevű csarnokot annak forrása fölé. A francia királynőről szóló, előbb említett kötet sajátossága, hogy abban Batthyány Antal Józsefé mellett atyja possessorbejegyzése is megtalálható. A vállalkozásairól ismert Batthyány Tódornak szövetgyára is volt Tarcsafürdön. Úgy tűnik, hogy — elsősorban a gaz-

108 MTAK Fr.Ir.O.h.227. *Le Avventure di Telemaco Figliuolo d'Ulisse*. Tomo II. Venezia. 1768.

109 MTAK Életírás.O.560. *Vie du Maria Leczinska Princeße de Pologne Reinde de France et Navarre*. par Mr. Aublet de Maubuy. 1773.

110 *Polster*, 2001b. 52. p.

dasági, politikai és természettudományos irodalom vonatkozásában — Batthyány Tódor is az egykori tarcsafürdői könyvtár gyarapítója volt. Feltehető, hogy Batthyány Antal József nagykorúsága idejéről való könyvek összetételében az atyai iránymutatás is szerepet játszott.

Pozsony

Az egyszerűen csak pozsonyiként említett művek közül 68 szerepel a katalóguson, a címkéjükön a Pressb.Div rövidítést viselő könyvek legnagyobb sorszáma a 151, tehát legalább 83 pozsonyi eredetű mű maradt Kisbéren. A jellegzetes fül sérülése miatt is nagyon kevés kötet azonosítható bizonyosan, ugyanakkor itt is található egy árulkodó jel. Batthyány Antal József első felesége, a fiatalon elhunyt Festetics Mária Anna (1775–1800) volt és a pozsonyi könyvanyagban előforduló bejegyzés, „*Marie Festetics*” vagy „*Mimi Festetics*” minden bizonnyal összekapcsolható az ő személyével. A pozsonyi könyvanyagból a legtöbb azonosítható mű szinte mindegyike vallásos irodalom és természetesen mind szerepel is a Rohoncra szállított könyvek jegyzékén, mint Kempis Tamástól a *Krisztus követése* vagy a jezsuita Jean Crasset (1618–1692) elmélkedései.¹¹¹ Az átszállított könyvanyag döntő részét is a személyes vallásossághoz kötődő művek teszik ki, felbukkan egy kimondottan nőknek szóló háztartási könyv (bár a szótárak, nyelvkönyvek mellett elvétve itt is akadnak gazdasági és jogi munkák), azonban nem csak ez mutatja, hogy alapvetően a tarcsafürdőitől eltérő, női olvasóra utaló könyvanyagról beszélhetünk. A pozsonyi a titkári szoba és a nagykönyvtár francia anyaga mellett az egyik olyan állomány, amelynek több mint a fele Kisbéren maradt. A válogatás már megismert szempontjaiból kiindulva egy szépirodalmat olvasó nő, tehát Festetics Mária Anna képét fedezhetjük fel azon információ mögött, hogy a pozsonyi eredetű könyvek közül 83 is elkerülte a Rohoncra szállítást. Hogy ezek között milyen művekre gondolhatunk az ő olvasmányaiként, szerencsére a kevés egyértelműen azonosítható kötet jellegzetes példával szolgál. Bejegyzése a 18. és 19. század fordulójának egyik legnépszerűbb íróője, Caroline Félicité de Genlis (1746–1830) egyik regényében fordul elő.¹¹² Oliver Goldsmith (1728–1774) regénye, a *Wakefieldi lelkész* címe mellett az átszállítás jegyzékén a duplikátum árulkodó jelzése áll. Ezt tehát kettőspéldány volta miatt szállították Rohoncra, így ez a mű szintén Festetics Mária Anna olvasmánya és a

111 *Considerations Chretiennes Pour Tous Les Jours de L'Annee Avec Les Evangiles de Tous Les Dimanches.*

112 MTAK Fr.Ir.O.h536/1-2. Les Veillées du Chateau, ou Cours de Morale a l'Usage des Enfants. 1784–1785.

pozsonyi könyvtár Kisbéren maradt részének egyike lehetett (az MTA Könyvtár állományában is két számításba vehető mű szerepel).

Extra Sammlung

Az úgynevezett Extra Sammlungból 443 kötetet sorol fel a katalógus, amely állománynak a könyvtárban található legnagyobb sorszáma (Ext. Saml. füllel) az 575., tehát ebből 132 mű alkotta továbbra is a kisbéri könyvtár anyagát. Az előző két állománnyal összehasonlítva ennek egyik fő sajátossága, hogy köteteknek jó részén megtalálható a már ismertetett nagykönyvtár (latin, német, francia) eredetileg bizonyára valamennyi példányán is előforduló jellegzetes számozás a könyvek oldalán, így az Extra Sammlung a korábbi kisbéri könyvanyag szerves része volt. Az állomány jellegzetességeként egy néhány kötetten fellelhető rombusz alakú címke nevezhető meg. Az ezeken rendszerint előforduló Fe. szótag alapján, feltehető, hogy azok a kötetek, amelyeken ez a jelzés szerepel, a Festetics család egykorú tulajdonaként azonosíthatók. Az átszállított anyag tematikailag meglehetősen változatos, teológiai, politikai, kereskedelmi-gazdasági, földrajzi művek, elsősorban francia, latin és német nyelven. Leginkább a német nyelvű szakmunkák mutatják — például papír- és tapétagyártás, viaszöntés, bőrfeldolgozás, tetőfedés, selyemfestés, cukorfőzés témájában — hogy a Kisbéren is vállalkozó Batthyány Tódornak is köze lehetett az állomány létrejöttéhez. Az átszállított könyvek között szerepel Hell József Károly (1713–1789) bányagépesítésben úttörő találmányának leírása¹¹³ vagy a Habsburg Monarchia seregében, Franciaországban Bercsényi-huszárként és a porosz hadseregben egyaránt szolgáló Jeney Mihály Lajos (1723–1797) őrnagy, térképész műve a kisháborús taktikáról.¹¹⁴ Az Extra Sammlung fül alapján egyetlen Kisbéren maradó példányt tudunk említeni, Jacques-Bénigne Bossuet (1627–1704) művét a bűnbocsánatról.¹¹⁵ A francia püspök minden idők egyik legjelentősebb ígehirdetője volt, stilsztaként nemcsak a kortársak körében, hanem a XVIII. század közvetlen utókora számára is nagy becsben állt (még Voltaire is elismerte). A rombusz címke alapján ugyanakkor néhány Kisbéren maradó mű is azonosítható, a legtöbb a francia irodalom szakjáról. Érdekes módon egy kivételével ezek mind XVII. századiak, amelyek közül egyetlen emelnék ki, Michel de Pure (1620–1680) XIV. Lajos udvari káplán-

113 *Berechnung der Holleschen Luftmaschine.*

114 *Le Partisan ou l'art de faire la petite-guerre avec succès selon le génie de nos jours.*

115 MTAK Theol.O.1037. *Meditations sur la Remission des Péchés, pour le Tems du Jubilé et des Indulgences.* 1759.

jának alternatív történelmet prezentáló művét, amit akár az egyik első science-fiction alkotásnak is lehet értelmezni.¹¹⁶

Itt lehet említeni, hogy az 1817-ben végrehajtott átszállítás során felvett katalógusokban a nagykönyvtárból olasz és spanyol, az Extra Sammlungból pedig (itt számuk szerint csökkenő sorrendben) magyar, olasz, szláv (szlovák), angol és spanyol nyelvű művek is szerepelnek.

Egy sajátos nyom és a gyűjtők

A könyvanyag szemrevétele során egy sajátos jelre lehetett figyelni. Ez a jel a könyvek oldalán levő papírcsikon szereplő betű és szám együtteséből áll, ahol a betű a kötetben szereplő mű vagy szerzőjének kezdőbetűje. A jelzésnek (T/10) egy 1814-ben kiadott művön való felbukkanása (Charles Jean Rougemaitre Napoléonról írt, nem éppen barátságos verseinek kötetén),¹¹⁷ azt bizonyítja, hogy a jelzés már mindenképpen a kisbéri könyvtár Batthyány Antal Józsefhez köthető korszakához kötődik. Az eddig bemutatott állományrészek kötetein gyakran előfordul ez a jelzés és csak olyan köteteknél, amelyek Kisbéren maradtak. A jel tehát a kisbéri könyvtár kötetének biztos indikátorát jelenti. Fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy nem minden Kisbéren maradó művet láttak el a jelzéssel.

Az így megismert művek alátámasztják és megerősítik az eddigi megállapításokat a kisbéri könyvtár összetételéről.¹¹⁸ Így ezek között természetesen elsősorban szépirodalmi műveket találunk. A bécsi irodalom fontos szerzőjeként említhető a jozefinista elkötelezettségéről ismert Alois Blumauer (1755–1798). Itt is nagy súllyal van jelen a nőirodalom. Említhető a svájci író nő Isabelle de Montolieu (1751–1832), Jane Austen (1775–1817) *Értelem és érzelem* című regényének első francia fordítója családtörténeti bestsellerével. Françoise-Albine Benoist (1724–1808) francia írónőtől pedig egy libertinus regény található.¹¹⁹ Az 1783. júliusi példányával itt szereplő *Pomona* női folyóiratot pedig Maria Sophie

116 Fr.Ir.O.h.205. *Epigone, Histoire du Siecle Futur*. Paris, Pierre Lamy, 1659.

117 MTAK Fr.Ir.O.h.123. *Trois Épitres sur Nicolas Buonaparte, et quelques Chansons sur les derniers Événemens*. 1814.

118 Mivel ez a csoport átfedésben van az eddig megismert állományrészekkel, most csak azokra a művekre terelődött a figyelem, amelyek csak a csoporthoz való tartozásuk alapján azonosíthatók a kisbéri könyvtárhoz tartozóként. A csoport teljes számbavétele sem célja a bemutatásnak.

119 Montonen, 2014. Fr.Ir.O.h.248. 1-2 *La Vertu persecutée, ou Lettres du Colonel Talbert*, a Dresde, George Conrad Walther. 1767.

von La Roche (1730–1807) adta ki, aki Németország első kizárólag irodalmi műveivel független egzisztenciát teremtő szerzője volt. Az eddig bemutatott anyag áttekintése során felfigyelhettünk rá, hogy Batthyány Antal József első feleségének halála, tehát 1800 sem jelent határvonalat a „női” olvasmányok terén. Johann Jacob Dusch (1725–1787) magyarra is lefordított,¹²⁰ *Erkölcsei levelek* című művének francia nyelvű példányában tűnik fel a „*Rogendorf General*” possessor bejegyzés. Batthyány Antal József második felesége 1802-től volt Roggendorf Cecília, akitől négy felnőttkort megélt leszármazottja is született, köztük két fiú, a rohonci és kisbéri könyvtárakat majd a Magyar Tudós Társaságnak adományozó Batthyány Gusztáv és Kázmér. A bejegyzés tehát megintcsak egy egyértelmű nyom Roggendorf Cecília szerepére a kisbéri könyvtár formálódásában és elképzelhető, hogy a könyvtár műveinek a szóban forgó címkével való jelölése is valamiképpen hozzá kötődik, hiszen 1814, tehát halála utáni művet már nem láttak el ezzel a jelzéssel.

A jelzés alapján a történelem és irodalom határvidékének eddig megismert, jellegzetes köre olyan munkákkal bővíthető, mint Gatien de Courtilz de Sandras (1644–1712) műve a híres muskétáskapitányról, D’Artagnanról, Madame de Pompadour levelei, vagy a XVI. Lajosról szóló anekdoták 1778-ban kiadott példánya, amelynek szerzője Pierre-Jean-Baptiste Nougaret (1742–1823) megint csak szabados, libertinus műveiről ismert.¹²¹ Ez utóbbi kötet sajátossága, hogy megfigyelhető rajta Batthyány Tódor könyveinek egyik jellegzetes ismertetőjele. Felbukkan Voltaire egy vegyes irodalmi munkáit tartalmazó műben, és Rousseau is Madame de La Tourral (1730–1789) való levelezésében,¹²² és egy róla írt műben, amelyben éppen női levelezőpartnere veszi védelmébe a genfi író. A jelzés a modern filozófia iránti érdeklődést példázva tűnik fel Kantnak, a titkári szoba bemutatása során már említett művein. Ahogy a filozófia esetében láttuk, hogy a modern anyag bizonyos része kivételt képezett a szelekció terén és Kisbéren maradhatott, ugyanezt mondhatjuk el a jogról, hiszen két Code Napoléon kötetet is elláttak a jelzéssel.

120 Német.Ir.O.1825. *Lettres Morales pour former le Coeur*, traduites de l’Alemand par Mademoiselle Elisabeth, Chatlotte Benigne de Hahn. Königsberg, 1765. Marmontel művéhez hasonlóan ennek fordítója is Báróczi Sándor. *Béres*, 2018. 23. p.

121 MTAK Tört.O.6150 *Anecdotes du Regne de Louis XVI*, Recueillies et publiés par M. Nougaret. A Paris, chez Jean-Françis Bastien. *Pasco*, 2009. 85. p.; *Wyngaard*, 2015.

122 MTAK Fr.Ir.O.h.168. 1-3 *Correspondance originale et inédite de J. J. Rousseau*, A Paris, Chez Giguët et Michaud; Neuchatel, Chez L. Fauche-Borel, 1803.

Beszédes, hogy míg az Akadémiai Könyvtárban áttekintett állomány francia-, vagy német irodalmi szakjában számos ezzel a jelöléssel ellátott mű található, a teológia szakban csak négy ilyen mű fordul elő. Az egyik szerzője evangélikus lelkész, a szentimentális, moralizáló szempontú vallásos elbeszéléseket, családregényeket, novellákat író Christian Friedrich Sintenis (1750–1820).¹²³ Az ateista filozófus Holbach báró műve a *Théologie Portative*, melyben gúnnyal és erőszakos kritikával egyszerre támadja a Katolikus Egyházat. A másik két mű, a maga módján egyaránt megtevesztő és ekképp is a kisbéri könyvtár kialakult anyagának jellegzetes példája. Az egyik a *La Vraie Religion Démontrée par l'Écriture-Sainte* című mű,¹²⁴ amely teljes címe szerint Gilbert Burnet (1643–1715) skót anglikán püspök munkájának fordítása lenne. A valóságban azonban nem ő a szerző, hanem egy de La Serre nevű francia katonatiszt. Az álnév szerepeltetése nem véletlen, a racionalista és valláskritikus mű és valódi szerzője egyaránt szerepelt a tiltott könyvek pápai jegyzékén.¹²⁵ A másik említendő munka a *Kritik über die Abhandlung von dem Eide der Bischöfe*.¹²⁶ Azt lehet mondani, hogy a kánonjogi könyv, amelynek szerzője Jacob Anton Zallinger zum Thurn (1735–1813) egykori jezsuita szerzetes, pap, és amely az ortodox katolikus irányvonalat képviselve a febronianista nézetek cáfolatát adja, tartalmilag igencsak eltér a szóban forgó jelzéssel ellátott kötetek és az 1817 utáni kisbéri könyvtár eddig megismert irányvonalától. Feltételezhető, hogy a cím tévesztette meg a könyv kiválasztóját, amelyet a „Kritik” kezdőszót látva úgy értelmezett, hogy a mű az egyházi hierarchia kritikáját adja. Érdekes, hogy történt hasonló, sajátos eszmei behatásról árulkodó eset a család könyvtárainak történetében. Ekkor nagy valószínűséggel a névazonosság téveszthette meg a könyvek gyűjtőjét. Batthyány Lajos 1743. évi könyvkatalógusának janzenista műveket jellemzően tartalmazó teológiai részében a mozgalom névadója, Cornelius Jansen (1585–1635) helyett, névrokona a XVI. században élt genti püspök (1510–1576) műve szerepel.¹²⁷

A kisbéri könyvtárat Batthyány József esztergomi érsek nevével kötjük egybe, de az áttekintés során szemünkbe ötlő valláskritikus filozófiai művekről, szentimentális, szabados regényirodalomról talán legutoljára jutna egy érsek az

123 MTAK Theol.O.2042 *Noch eine Handvoll Menschenfreuden*. Hinten dran meine Predigten. Wittenberg und Zerbst, 1780.

124 MTAK Theol.O.502. *La Vraie Religion Démontrée par l'Écriture-Sainte*. Traduite de l'Anglois de Gilbert Burnet, Londres, 1767.

125 *Bujanda*, 2002, 511. p.

126 MTAK Theol.O.1674. *Kritik über die Abhandlung von dem Eide der Bischöfe*. 1781.

127 *Hursán* (1), 2019. 157. p.

esünkbe. Valóban, láhattuk, hogy a könyvanyag egy része nem is hozzá, hanem unokaöcséhez, Batthyány Antal Józsefhez és annak két feleségéhez, Festetics Mária Annához és Roggendorf Cecíliához kötődik. Mint fentebb elhangzott, az Akadémiai Könyvtárban egyetlen, a Batthyány-féle könyvadományhoz kapcsolódóan bekerülő katalógus van, amely kimondottan Batthyány József érsek nevéhez kötődik. Az 1795-ben a pozsonyi primási rezidencia könyveit — a nádor fiának legkisebb fiútestvére, az ekkor meghalt Batthyány Fülöp (1735–1795) könyveivel együtt¹²⁸ — számba vevő katalóguson az érsek tulajdonában volt 917 mű szerepel.¹²⁹ Ennek a katalógusnak az anyaga úgy tűnik nem áll szoros összefüggésben az kisléeri könyvtárnak most bemutatott összetevőivel. Elmondható ugyanakkor, hogy a katalógus tematikai összetétele jellemző az érsekre, teológiai, történelmi (főleg magyar vonatkozású), jogi és szépirodalmi művekkel, és ebben párhuzamot mutat a kisléeri nagykönyvtár és a titkári szoba anyagával. Fel lehet tételteni, hogy 1839-ben a kisléeri könyvtárral ehhez a katalógushoz köthető művek is bekerültek az MTA Könyvtár állományába. Erre leginkább egy olyan egyezés utal, hogy Hevenesi Gábortól a *Ungariae Sanctitatis Indicia* és a Jean Bolland nevéhez fűződő *Acta Sanctorum Ungariae* című mű azonos év számmal és kiadással szereplő példánya az említett katalóguson és a könyvtári állományban is egymás mellett szerepel.¹³⁰ Továbbá az MTA Könyvtár állományában a katalógussal megfeleltethető, a kutatás jelenlegi állása szerint több tucatnyi könyv is egységes kinézetű, aranyozott gerincű kötésben kerül elő. Szinte biztosra vehető tehát, hogy a Batthyány József érsek és Batthyány Fülöp 1795-ben összeállított katalógusain szereplő művek egészítették ki a kisléeri könyvtár anyagát.

Toldy Ferenc — valószínűleg szóbeli beszámolókon alapuló — állítását, miszerint a kisléeri könyvtár „*nagyobb részt Batthyány József, a' bíbornoké volt*” mindenesetre igazoltnak láthatjuk. A latin nagykönyvtár Szluha, és Skerlecz családhoz köthető, sehol máshol nem található possessorjelzései, Batthyány Tódor jellegzetes possessorbejegyzéseinek hiánya ugyanitt, egyaránt igazolják a kisléeri

128 MTAKK 2-rét 7. A). Batthyány Fülöp könyveinek másik katalógusa is ismert ebből az évből: MTAKK 2-rét 20.

129 MTAKK 2-rét 7. B)

130 Theol.O.3225 *Ungariae Sanctitatis Indicia*, Sive Brevis quinquaginta quinque Sanctorum, Beatorum, ac Venerabilium Memoria Iconibus expressa, (...) Tyrnaviae, Typis Academicis per Leopoldum Berger, 1737. Theol.O.3226/koll.1-2) *Acta Sanctorum Ungariae*, ex Joannis Bollandi Societatis Jesu Theologi, Ejusque Continuatorum Operibus excerpta, & Prolegomenis, ac notis illustrata. Semestre Primum. Tyrnaviae, Typis Academicis Societatis Jesu, 1743. A katalóguson a mű két külön kötetben szerepel, míg a könyvtárban a mű két kötete egybekötve szerepel. Ha feltételezésünk igaz, akkor nyilván később kötötték egybe őket.

könyvanyag nagyobb részének Batthyány József érsekhez tartozását. A nagykönyvtár és a titkári szoba anyagának tematikus összetételében is (különösen a Rohoncra szállított műveket is tekintve) alapvetően Batthyány József érsek profiljára ismerhetünk rá. A könyvtárban levő, a katolikus ortodoxiától idegen műveket abból a nézőpontból is tekinthetjük,¹³¹ hogy az érseknek munkaköri kötelessége is volt járatosnak lenni kora szellemi életében, ugyanakkor természetességgel vetődik fel a könyvanyag kapcsán annak igénye is, hogy jobban, részletesebben megismerjük Batthyány József tevékenységét, felfogását, politikai működését.

Nem tisztázott még ugyanakkor, hogy miként kerülhettek Kisbérre az érsek könyvei, hiszen Kisbér Batthyány Tódor birtoka volt. Az Akadémiai Könyvtár Kézirattárának az 1838. évi adományozáskor kerülő számottevő, Batthyány Tódor működésével kapcsolatos bibliográfiai anyagában mindössze egyetlen dokumentum kapcsolódik Kisbérhez. Egy 1777-ben készített jegyzéken hét gazdasági mű szerepel (földművelés, erdőgazdaság, mértan, borkészítés, tetőfedés, legelőgazdaság témájában), amelyeket a gróf rendelkezésére szállítottak Kisbérre.¹³² Az áttekintett könyvanyagban tízes — ami a kisbéri könyvtár egészéhez képest persze csekély szám — nagyságrendben bukkanak fel a Batthyány Tódor könyveinek jellegzetes nyomai (a legtöbb bányászati, kémiai, orvosi munka). Mint láttuk, megtalálható possessora az előbb bemutatott, biztos indikátornak számító jellel ellátott művek között is, ami mutatja, hogy tőle is biztosan maradtak olyan könyvek Kisbéren, amelyek 1839-ben a kisbéri könyvtárból kerültek a Tudós Társaság könyvtárába. Possessorával ellátott mű szerepel a Rohoncra átszállított művek katalógusán, ami meg arra utal, hogy nem Batthyány Tódor választotta ki a könyveket a kisbéri könyvtár anyagából, amit valamiképpen ellátott saját jelzéseivel, hanem ő vitte könyvtárából Kisbérre, vagy Kisbéren látta el azokat jelzésével. Ennek fényében a katalógusokon nem szereplő, rá utaló kisbéri művekről azt mondhatjuk, hogy azokat nem Batthyány Antal József gyűjtötte apja gyűjteményéből, hanem ezeket is Batthyány Tódor vihette Kisbérre.

131 A latin nagykönyvtár Rohoncra szállított könyvanyagában egyetlen példát érdemes kiemelni: az álneve, Febronius, után a már említett febronianizmus névadó atyjának tekinthető Johann Nikolaus von Hontheim (1701–1790) műveit.

132 MTAKK 2-rét 9. 71.

1. táblázat. A kisléber könyvtár állományának áttekintése

Állományrész	Azonosíthatóság	Tartalom	Feltehető gyűjtők és possessorok	Kötetek száma
Titkári szoba	katalógus: MTAKK 2-rét 2. XV.	magyar történelem (kéziratok is); felvilágosodás slágerei	Batthyány József érsek	feltételezés kb. 400 körül
Nagykönyvtár — latin	katalógus: MTAKK 2-rét 2. XIV.; ML fül	magyar és külföldi történelem	Batthyány József érsek	135
Nagykönyvtár — német	katalógus: MTAKK 2-rét 2. XIII. MD fül	kortárs külföldi történetírók; életrajzok, utleírás	Batthyány József érsek	243
Nagykönyvtár — francia	katalógus: MTAKK 2-rét 2. XVI. MF fül	antik irodalom; életrajzok; szépirodalom; nőirodalom	Batthyány József érsek, feltehető női gyűjtő	261
XII-es katalógus anyaga: a) b) c)	katalógus: Kézirattár Könyvészet 2-rét 2. XII. a) b) c) c)-nél: Verschl. Fach. fül is	a) kortárs történelem, politika romantikus szépirodalom b) színház, zene c) kortárs történelem, politika; életmód, fürdők; útikönyvek	Batthyány Antal József, Batthyány Tódor, Roggendorf Cecília	a) 141 b) 198 c) 155 összesen: 494
Tarcsafürdői állomány	Taz. Div. fül „ <i>Ex Bibliotheca Comitiss Antonii Batthyáni</i> ” poss. bejegyzése	Fénelon azonosítható	Batthyány Antal József	legalább 177

Állományrész	Azonosíthatóság	Tartalom	Feltehető gyűjtők és possessorok	Kötetek száma
Pozsonyi állomány	Pressb. Div. fül „Marie Festetics” poss.	feltehetőleg szépirodalom	Festetics Mária Anna	legalább 83
Extra Sammlung	Ext. Saml. fül. rombusz címke	francia irodalom	Festetics család, Batthyány Tódor	legalább 132
fennmaradó lehetséges rész	MTAKK 2-rét 7. A) MTAKK 2-rét 7. B) egyéb?		Batthyány József és Batthyány Fülöp pozsonyi könyvei? mások?	legfeljebb 735 kötet
összesen:	katalógusok; címkék, fülek; possessor bejegyzések; betű/szám jelzés (pl. M/3)	ami alapvetően egyikben sem található: teológia, filozófia, orvosi-, gazdasági-, technikai-, praktikus irodalom	Batthyány Antal József, nagybátyjai és feleségei	legalább 1925 kötet (Toldy 2660 kötetes könyvtár-ról beszél)

Konklúzió

A kisbéri könyvadomány (1838) meghatározására törekedve egy több különböző részből álló, sajátos összetételű könyvtár képe rajzolódott ki előttünk. A könyvtár kialakult képe egyértelműen tükrözi az 1817. évi válogatást elrendelő Batthyány Antal József profilját, a kultúra és nagyvilági szórakozás iránti szeretetét¹³³ és a

133 Batthyány Antal József kedvelte a pompát és a fényes bálakat, amit Széchenyi István is gúnyosan említ naplójában. 1828. februári bejegyzés: „A Theater Zeitungban nagy dicséret Batthyány

reprezentáció igényét.¹³⁴ A könyvanyag megismerése során a kultúra szekularizálódásának drasztikus példája bontakozott ki előttünk. Ez nyilvánvaló módon érhető tetten a szelekcióban, valamint a könyvtár kapcsán azonosítható női olvasók — két felesége, Festetics Mária Anna és különösen Roggendorf Cecília — feltételezhető preferenciáiban. A regényirodalom megjelenése szinte önmagáért beszélő módon áll párhuzamban a vallásos irodalom visszaszorulásával. Akár maga a Batthyány Antal József nevéhez fűződő válogatás mögött is feltételezhetjük feleségei, természetesen főleg akkori, második felesége, ízlésének és preferenciáinak hatását. Hogy a kisbéri könyvtárban megismert szellemi háttér nemcsak egyfajta illusztrációként érdemes felfogni, azt legjobban talán éppen a könyvtárat adományozó Batthyány Kázmér élete példázza.

[Antal]-ról, hogy Milánóban bált adott — — Mintha Thermopülét védelmezte volna!” *Széchenyi, Napló*. 537. p.

- 134 Tóth Lőrinc (1814–1903) Batthyány Kázmér emlékirataihoz fűzött előszavában a következőképpen ír Mária Ludovika királynő 1813. évi kisbéri látogatásáról. „Antal József gróf, Kázmér atyja, ki a nemzetiségi vegyes házasságokat előszeretettel pártoló Mária Terézia csásb udvarához fűzött akkori mágnások szokása szerint, német nőt, a Roggendorf grófi házból bírt hitvesül, a század elején komárommegyei kisbéri uradalmában, Mária Ludovika, császárné királynét, első Ferencz királyunk második nejét, vendégül fogadta, s e czélra ezeket költött; a földísített parkban színházat építtetett, ebben elsőrendű bécsi művészekkel tartott előadásokat és roppant virágházat, melynek két óriási szárnya gömbölyű terembe nyúlt. Az ebédek e kupolás teremben adtak, melynek karzata ötsoros aczélabronccsal volt ellátva, mint óriási hangjegy-állvány s e vonalokon aranyozott bunkós fejű hangbetűkkel az akkor divatban volt Raymund-féle ismeretes O du lieber Augustin bécsi népdal vala lekottázva, a mi szégyenlendő módon tüntette föl az akkori idő elkorcsosult, elnemzetietlenedett jellemét. A padlótól tetőig virágokkal díszített magas terem kupolája alatt terített asztalokon hallatlan fény és pompa vala kifejtve s én élénken emlékezem nagyapám elbeszélésére, ki a közelfekvő megyei székhely Komáromból sokad magával elment Kisbére a ritka pompát megbámulni, mert a tisztességesen öltözött közönség nem volt kizárva annak láthatásából. Az akkor 6—8 éves kis grófok, Gusztáv és Kázmér, apródoknak öltöztetve szolgáltak az asztalnál, hol a szép királyné ebédelt. Ekkor látta nagyapám s nem felejthette el a fürtös fejű szép gyermeket, ki későbbben apollói alakú ifjává, s a férfivá fejlődött. Az atya-gróf azután elhagyta az osztrák fővárost, hol palotával bírt s magyarországi bőven jövedelmező uradalmait, holtáig külföldön élt s ott neveltette örököseit, mindenné, csak magyarrá nem. Azért említem föl e jellemző visszaemlékezéseket, hogy annál jobban föltüntessem a kötelességszerű, de az’ ily előzmények után annál tiszteletre méltóbb, mert nagy lelki erőt igénylő lényeges átváltozást, melyen a fiatal Kázmér gróf férfias elszántsággal s a meggyőződés vas erélyével átment, midőn visszatekintve nagy őseire s az ezek hosszú sorából kiszemelt legjobbak példáján lelkesülve és az elkorcsosulás szomorú időszakát ruganyosan átugorva, egész magyarrá s hazafivá lett.” *Tóth*, 1893. 323–324. p. Feltételezhető, hogy a kisbéri könyvtár említett katalógusai is a kastély és a könyvtár e látogatáshoz fűződő rendezéséhez kapcsolódóan készültek.

Gert Polster osztrák történész — a Batthyány-család egyik legjobb ismerője — Meszlényi Antal nyomán írja Batthyány József püspökről, hogy ifjúkorában beutazva Nyugat-Európát, nagy nyugtalansággal tapasztalta Rousseau, Voltaire és enciklopédisták Franciaországában a hitetlenség térnyerését,¹³⁵ valamint Németország kulturális életében is a felvilágosodás vált uralkodóvá.¹³⁶ A felvilágosodás eszméje valóban nagyon gyorsan bontakozott ki, és egy generációval később, Batthyány Antal József számára a korszerű műveltség eszméjébe — úgy tűnik — már nem is fért bele a hagyományos vallásos, filozófiai irodalom. A könyvtár regényeinek reménytelen vagy a társadalmi korlátokat áthágó szerelemtől lángoló, nem egyszer öngyilkos hőseit, a valláskritikus, vagy nem kis részt a protestáns kegyesség és egyfajta reformkatolicizmus felől befolyásolt műveket látva ugyanakkor eszünkbe juthat Batthyány Antal József fia, Batthyány Kázmér, a könyvtár adományozója.¹³⁷ Batthyány Kázmér már ismert politikus volt, amikor igazi romantikus hősként férjes asszonyba szeretett bele, Szapáry Antalné Keglevich Augusztába (1808–1879). A nő válása, vallásváltásuk, házasságuk és az annak nyomában járó társasági botrány az egyik legmeghatározóbb közéleti esemény volt az 1848-as forradalom előestéjén.¹³⁸

135 Polster, 2001a, 11. p.

136 Meszlényi, 1970. 124–125. p.

137 Magánéletének kisbéri kapcsolódásairól: *Völgyesi*, 2006.

138 Az asszony Poroszországban tért át evangélikusnak, ahol a férj beleegyezésével fölbontották házasságukat. Batthyány Kázmérral, aki reformátussá lett, 1847. november 4-én, a pesti református templomban házasodnak össze. Batthyány Kázmérnak a református hitre való áttérés bizonyára nem esett nehezére, hiszen egyházpolitikai kérdésekben már első országgyűlési szereplésétől szemben állt a katolikus egyház püspökeivel. A válás, áttérés és házasság különleges politikai súllyal bíró társasági botrányt is jelentett. Az inkább katolikus, dinasztikus érzelmű kormánypárt erkölcstelen és törvénytelen provokációként tekintett az esetre. Az 1848. február 20-án Pozsonyban, István nádor által rendezett bálra a pár nem kapott meghívót. A politikai elit ellenzéki tagjai (pl. Batthyány Lajos, Teleki László) válaszul nyilvános helyen megjelentek nyilvánították ki szolidaritásukat és egy — később meg nem valósuló — ellenbált is kilátásba helyeztek. Az eseménysor a politikai helyzet márciusi eszkalálódásának közvetlen előzményét is jelentette.

Felhasznált szakirodalom

- Abafi*, 1900. *Abafi Lajos: A szabadkőművesség története Magyarországon*, [Bp., 1900.] reprint: Bp., 1993
- Báróczi*, 1775. *Báróczi Sándor (1735–1809): Erkölcsi mesék. (1775) Lausus és Lydia*. In: Magyarországi gondolkodók, 18. század. Bölcsészettudományok, II. Szerk. Lengyel Réka — Tüskés Gábor. Bp., 2015. 409–417. p.
- Béres*, 2018. *Béres Norbert: Kultivált recepció (Mészáros, Kazinczy, Báróczi)*. In: Széphalom: A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve. 2018. 19–27. p.
- Birn*, 1992. *Birn, Raymond: Michel Rey's enlightenment*. In: Le magasin de l'univers — The Dutch Republic as the Centre of the European Book Trade. Papers Presented at the Internationale Colloquium, held at Wassenaar, 5–7 July 1990.; Leiden, New York, Kobenhavn, Köln, 1992. 23–32. (Brill's studies in Intellectual History, 31.)
- Bosmajian*, 2006. *Bosmajian, Haig A.: Burning books*. Jefferson, N. C.; Mcfarland & Company, 2006.
- Bujanda*, 2002. *Bujanda, Jesus Martinez, de: Index librorum prohibitorum 1600–1966 (Index des livres interdits)*. Sherbrook, 2002.
- Dörflinger*, 2003. *Dörflinger, Johannes: Reilly, Franz Johann Joseph von*. In: Neue Deutsche Biographie. 21. Pütter–Rohlf's. Berlin, 2003. 334. (NDB 21.)
- Farkas*, 2010. *Farkas Gábor Farkas: Kiegészítések a hazai Kopernikus-példányok sorsáról*. In: Magyar Könyvszemle 129. (2010) 1. 112–115. p.
- Granasztói*, 2007. *Veszedelmes olvasmányok: erotikus illusztrációk a 18. századi francia irodalomban. Kiállítás az Országos Széchényi Könyvtár, a Tony Fekete Magángyűjtemény, a Bibliothèque nationale de France, az Österreichische Nationalbibliothek és a Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol”, Arad együttműködésében*. Szerk. Granasztói Olga. Bp., 2007.

- Granasztói*, 2009. *Granasztói Olga*: Francia könyvek magyar olvasói 1770–1810. Bp., 2009.
- Grazioli*, 2021. *Grazioli, Elena*: Giacomo Casanova et Cecille von Roggendorff: lettres de sa dernière correspondante. In: Textual Cultures 14. (2021) 2. 177–194. p.
- Hursán (1)*, 2019. *Hursán Szabolcs*: Batthyány Lajos nádor (1696–1765) katalógusa különös tekintettel a magyar vonatkozású és antik anyagra, valamint a Theológici szakra. In: Magyar Könyvszemle, 135. (2019) 2. 138–172. p.
- Hursán (2)*, 2019. *Hursán Szabolcs*: Batthyány-könyvtárak az Akadémiai-könyvtárban. In: Teleki József: Tanulmányok az Akadémiai Könyvtár alapítójáról és a Magyar Tudományos Akadémia első elnökéről. Szerk. Molnár Andrea. Bp., 2019. 196–216. p. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. Új sorozat, 40.)
- Hursán*, 2020. *Hursán Szabolcs*: Batthyány-könyvtárak adományozása a Magyar-Tudós Társaságnak 1838–39-ben. In: Doktoranduszok VII. és VIII. konferenciájának tanulmányai. Konferenciák, műhelybeszélgetések. Szerk. Rózsa Sándor. Eger, 2020. 81–102. p. (Az Eszterházy Károly Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskolájának kiadványai 17.)
- Kahan*, 2019. *Kahan, Michele Bokobza*: L’inachèvement dans les roman d’émigration féminis. Fabula la recherche en la litterature. (online elérés: <https://www.fabula.org/colloques/document5930.php> , utolsó hozzáférés: 2022. december)
- Kányádi*, 2017. *Kányádi András*: Szerelmes fölrajz, felvidéki stílusban. Roggendorf Cecília levelei Casanovához. In Hortus Amicorum. Köszöntőkötet Egyed Emese tiszteletére. Szerk. Bartha Katalin Ágnes, Bíró Annamária, Demeter Zsuzsa, Tar Gabriella-Nóra. Kolozsvár, 2017. 166–171. p.
- Kosáry*, 1996. *Kosáry Domokos*: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Bp., 1996.

- Kőrös*, 2003. *Kőrös Anikó*: A szerelem szenvedély Prévost abbé Mémoires et aventures d'un homme de qualité című regényében. In: Palimpszeszt 9. (2003) 20. sz.
- Labádi*, 2016. *Labádi Gergely*: A pikareszk Magyarországon a 18–19. század fordulóján. In: Irodalomtörténeti Közlemények 120. (2016) 2. 178–190. p.
- Lang*, 2011. *Lang, Ladislaus*: Österreichische Retrospektive Bibliographie. Band 1. Bibliographie der Österreichischen Zeitschriften 1704–1850. München, 2006. (Reihe 3. Österreichische Zeitschriften 1704–1945.)
- Meszlényi*, 1970. *Meszlényi Antal*: A magyar hercegprímások arcképsorozata (1707–1945). Bp., 1970. 122–146. p.
- Mialkovszky*, 1972. *Mialkovszky Mária*: Batthyány Tódor gróf gazdasági és művelődéstörténeti jelentősége. Doktori disszertáció, ELTE, 1972.
- Montonen*, 2014. *Montonen, Jane*: Libertinage et Feminisme dans les *Lettres du Colonel Talbert* de Françoise-Albine Puzin de la Martinière Benoist. A Dissertation Submitted to the Faculty of The Dorothy F. Schmidt College of Arts and Letters In Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy. Boca Raton, 2014.
- Nussbaum*, 1997. *Nussbaum, Felicity, A.*: Feminotopias: the pleasures of „deformity” in mid-eighteenth-century England. In: *The Body and Physical Difference: Discourses of Disability*. Eds. Mitchell, David T.–Snyder, Sharon L., 1997. 161–173. p.
- Offen*, 2000. *Offen, Karen M.*: *European Feminisms 1700–1950. A political History*. Stanford, 2000.
- Polster*, 2001a. *Polster, Gert*: Die ältere Linie der Familiengeschichte im 18. Jahrhundert. Teil 4: Kardinal Josef Graf Batthyány. In: *Burgenländische Heimatblätter* 63. (2001) Heft 4., 11–32. p.

- Polster*, 2001b. *Polster, Gert*: Die ältere Linie der Familiengeschichte im 18. Jahrhundert. Teil 5: Theodor Graf Batthyány. In: Burgenländische Heimatblätter 63. (2001) Heft 4. 33–54. p.
- Roulston*, 2016. *Roulston, Chris*: Narrating Marriage in Eighteenth-Century England and France. London, 2016.
- Rubiés*, 2018. *Rubiés, Joan-Pau*: The Jesuits and the Enlightenment. Oxford Handbook of the Jesuits, 2018.
- Shapiro*, 2019. *Shapiro, Lisa*: L’Amour, L’Ambition and L’Amitié: Marie Thiroux D’Arconville on Passion, Agency and Virtue In: Feminist History of Philosophy: The Recovery and Evaluation of Women’s Philosophical Thought. Ed. O’Neill, Eileen–Lascano, Marcy P., Springer, 2019. 175–192. p.
- Széchenyi*, 1982. *Széchenyi István*: Napló. Szerk. Viszota Gyula. Ford. Jékely Zoltán, Györffy Miklós. Bp., 1982.
- Szócs*, 2015. *Szócs Géza*: Batthyány Tódor Album. Az osztrák tengerészeti Tiszti Nagykeresztje átvétele alkalmából írta és összeállította Szócs Géza. Bécs, 2015. június 26. In: Irodalmi Jelen. 2015.
- Toldy*, 1846. *Schedel [Toldy] Ferenc*: Az academiái könyvtár rövid története s mibenléte. E’ könyvtár ünnepélyes megnyitása-kor dec. 23. 1844. In: A Magyar Tudós Társaság évkönyvei (VII.) 1842–1844., Buda, 1846. 86–91. p.
- Tóth*, 1893. *Tóth Lőrinc*: Gróf Batthyány Kázmér és emlékiratai I. In: Budapesti Szemle (1893) 74. füzet, 321–372. p.
- Völgyesi*, 2006 *Völgyesi Orsolya*: Batthyány Kázmér az 1839/40-es és az 1843/44-es országgyűlésen. In: Gróf Batthyány Kázmér (1807–1854) emlékezete. Szerk. Ódor Imre–Rozs András, Pécs, 2006. 9–29. p. (Baranyai történelmi közlemények 1., A Baranya Megyei Levéltár Évkönyve)

- Zanobi–Valenti*, 2007. *Zanobi, Anna Rita; Valenti, Giovanna: L’Enfer della Braidense: catalogo dei libri Fondo riservata erotica. Milano, 2007.*
- Zimmer*, 2003. *Zimmer, Oliver: A Contested Nation: History, Memory and Nationalism in Switzerland, 1761–1891. Cambridge, 2003.*

Kéziratok

- MTAAK 2-rét 1. VII. MTAK Kézirattár. VII. Könyvészet 2-rét 1. Verzeichniss aus der Kissbéreer, in die Rechnitzer Bibliothek abgegebenen Werke 1817.
- MTAAK 2-rét 1.VIII. MTAK Kézirattár. Könyvészet 2-rét 1. VIII. Fortgesetztes Verzeichniß. der nach Rechnitz aus der Bibliothek in Kissbér abgegebenen Werke 1817.
- MTAKK 2-rét 2. XII. MTAK Kézirattár. Könyvészet 2-rét 2. XII. a) b) c) Catalog
- MTAKK 2-rét 2. XIII. MTAK Kézirattár. Könyvészet 2-rét 2. XIII. Bibliothecae Majoris Deutsche Bücher. 1813.
- MTAKK 2-rét 2. XIV. MTAK Kézirattár. Könyvészet 2-rét 2. XIV. Bibliothecae Majoris Libri latini 1813.
- MTAKK 2-rét 2. XV. MTAK Kézirattár. Könyvészet 2-rét 2. XV. Bücher welche sich in Kisbier in Secretairs-Zimmer befindend, 1812.
- MTAKK 2-rét 2. XVI. MTAK Kézirattár. Könyvészet 2-rét 2. XVI. Grosse Bibliothek. Französische Bücher 1813.
- MTAKK 2-rét 7. A) MTAK Kézirattár. Könyvészet 2-rét 7. A) Catalogus Librorum Excellentissimi Dni Comitum Philippi a Batthyán In Bibliotheca Em. Cardinalis in Residentia interiori existentium Primatalia.

Tanulmányok

- MTAKK 2-rét 7. B) MTAK Kézirattár. Könyvészet 2-rét 7. B) Cathalogus Bibliothecae Eminentissimi Domini Cardinalis a Batthyán Librorum in Residentia Primatiali Civitatensi existentium.
- MTAKK 2-rét 9. MTAK Kézirattár. Könyvészet 2-rét 9. [benne:] 71. Specification deren in Kisbér von Sr. Excellenz übergebenen Bücher.
- MTAKK 2-rét 20. MTAK Kézirattár. Könyvészet 2-rét 20. Batthyány Fülöp könyvtárának katalógusa. 1796. márc.
- MTAKK. K. 801. 1839/2. máj. 12. MTAK Kézirattár. K. 801. 1839/2. Toldy Ferenc tudósítása a rohonci és kisbéri könyvtárak átvételéről, Teleki József elnök számára. 1839. máj. 12.
- MTAKK RAL 61/1839. május 20. MTAK Kézirattár. RAL 61/1839. máj. 20. Schedel [Toldy] Ferenc jelentése a Tudós Társaságnak a Batthyány könyvtárakról.

JARMALOV REZSŐ

OTROKOCSI FÓRIS FERENC MŰVE A MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETRŐL

1699-ben, élete során immár második alkalommal, Otrokocsi Fóris Ferencnek felajánlották a nagyszombati egyetem jogi katedráját. Otrokocsi ezúttal a pár évvel korábbival ellentétben nem mondott nemet, és egészen 1718-ban bekövetkezett haláláig a katolikus egyetemen tanította hallgatóit. Ez az egyébként sem jelentéktelen epizód Otrokocsi életében egészen más megvilágításba kerül, ha figyelembe vesszük, hogy a rimaszécsi tudós élete nagy részében hithű református volt, aki saját eszközeivel igyekezett előbb kiharcolni a katolicizmus feletti győzelmet, majd élete alkonyán azon munkálkodott, hogy elérje a keresztény vallások közötti megbékélést. Otrokocsi élete során húsznál is több könyvet publikált, melyek között voltak egészen rövid imádságos kiadványok,¹ ugyanakkor az *opus magnum* sem hiányozhat, amely Otrokocsi esetében az *Origines Hungaricae*² című, kétkötetes összehasonlító nyelvészeti munka. Dolgozatunk középpontjában az egykori rimaszécsi lelkész kéziratban hiányosan fennmaradt, monumentális egyháztörténete, a *Historia Ecclesiastica Hungarorum* áll. Igyekszünk bemutatni és pontosítani Otrokocsi Fóris Ferenc életútját részben a legújabb szakirodalom, részben új kutatási eredmények alapját. Jelen tanulmány két fő fejezetből áll. Az első részben a már említett Otrokocsi-életút szerepel, majd a másodikban a *Historia Ecclesiastica Hungarorum* kéziratának bemutatásával foglalkozunk. Igyekszünk meghatározni a két fennmaradt kézirat keletkezésének idejét, körülményeit és egymáshoz való viszonyukat.

Otrokocsi rövid életrajza

Otrokocsi 1648 októberében született a Gömör vármegyei Otrokocson (ma: Otročok, Szlovákia),³ majd a sárospataki református kollégium diákja lett. Itte-

1 *Otrokocsi*, 1682.

2 *Otrokocsi*, 1693.

3 Ezzel ellentétben néhány életrajzíró (Bod Péter, Horány Elek és Szinnyei József) is egyöntetűen úgy véli, hogy Otrokocsi a mai Szlovákia területén található Rimaszécsen született. Kor- és levelezőtársa, Bél Mátyás szerint a Gömör vármegyei Otrokocs településről származott: „Hinc

ni tanulmányainak befejezése után rövid ideig a szatmári kollégiumot vezette, majd a kor hagyományainak megfelelően külföldi egyetemi tanulmányokat kívánt folytatni. Gömör vármegyéhez fordult segítségért, és annak anyagi támogatásával — öt társával⁴ együtt — 1671-ben, Gisbertus Voetius rektorsága idején beiratkozott⁵ a hollandiai Utrecht református egyetemére, ahol a kor neves tudósai, Franciscus Burmann, Essenius, Johann Leusden és a már említett Voetius voltak a tanárai. Otrókocsi 1672. február 21-én nyilvánosan disputált teológiából a Franciscus Burmann vezette bizottság előtt.⁶

A francia hadsereg 1672 nyarán megszállta Utrechtet, de ezt Otrókocsi és társai már nem várták meg, hanem előbb Amszterdamba menekültek, majd hosszas vándorlás után 1673. június 7-én beiratkoztak a marburgi egyetemre.⁷ Itteni tartózkodásáról nem sokat tudunk, annyi azonban bizonyos, hogy nem sokáig maradt a német egyetemvárosban, ugyanis a következő évben már mint rimaszécsi lelkészt idézték a pozsonyi vésztörvényszék elé.⁸ Otrókocsit, valamint a hitük mellett szintén a végsőkéig kitartó lelkészeket és tanítókat a törvényszék végül a Nápoly melletti vizekre vezényelte, hogy az ottani gályákon töltsék hátralé-

prodiit celebris ille, non in Hungaria solum, sed apud exteros etiam Franciscus Fóris Otrókocsy.” *Bel*, 2020. 276. p. Czvittinger Dávid szerint Otrókocson született, hiszen cognomenje is Otrókocsi: „Fóris [...] a loco nativitatis Hungariae Otrókocis dicto, cognominatus Otrókocsi.”, *Czvittinger*, 1711. 147. p. A tanulmánynak nem célja a vita eldöntése, de úgy vélem, hogy kortársa, Bél Mátyás, valamint a mindig jól értesült Katona István véleménye nyomhat a legtöbbet a latban. Katona ugyanis szintén Otrókocsi otrókocsi születése mellett áll ki: „Otrókotsi Franciscus a natali pago provinciae Gömöriensis ita dictus, alias Foris appellatus [...]” *Katona*, 1711–1740. 877. p. Talán Bán Imre fogalmazta meg a legfrappánsabban az 1940-ben kiadott *Otrókocsi Foris Ferenc hálaadó és könyörgő imádságai* c. kötet bevezető tanulmányának 29. oldalán: „Gömör megye indítja útnak ezt a sok hányattatásra rendelt élethajót. Nincs különösebb jelentősége annak, Rimaszécsen, vagy Otrókocson született-e.”

4 Horváti Békési János, Kolozsvári Sárospataki István, Selyki Péter, Pányoki Mihály és Pataki István. A hat diák peregrinációjáról ld. részletesebben *Kovács*, 2016.

5 *Beijers, J. L.–van Boekhoven, J.*, 1886. 66. p.

6 Az értekezés nyomtatásban is megjelent Utrechtben: *Disputatio Theologica de Vocatione Abrahami, iuxta locum Genes. 12. vers. 1.2.3. RMK III. 2600.*

7 *Kovács*, 2016. 154. p.

8 A magyarországi ellenreformáció egy rendkívül komplikált és összetett folyamat volt: a trienti zsinattal kezdődő európai konfesszionalizáció kezdetben kevés eredményt hozott Magyarországon, de az alsópapság megerősödésével, a nemes családok katolizálásával, valamint a szerzetesrendek ismételt megjelenésével lassanként új erőre kapott a magyarországi katolicizmus. Az 1670-es években az egyre erőszakosabb protestánsellenes atrocitások is egyre gyakoribbá váltak. Ennek egy kiemelkedő, hírhedt eseménye az 1674. évi „gályarab”-per, amelynek egyik mártírja Otrókocsi Fóris Ferenc volt.

vő életüket. A gályarabperben elítélt protestánsok ügye nagy visszhangot váltott ki a nyugat-európai protestáns közösségben is, akik szorgalmazták az elítéltek megsegítését. Otrokocsiék élénk diplomáciai levelezésekbe kezdtek, hogy kapcsolataikat kihasználva megmeneküljenek szorult helyzetükből. A gályarab prédikátorok közül a tudós rimaszécsi lelkésznek voltak a legbefolyásosabb kapcsolatai, köszönhetően hollandiai tanulmányainak. A rimaszécsi prédikátor és Burman a körülményekhez képest gyakori levélváltásba kezdtek.⁹ Otrokocsi 1675. június 6-án küldte el első levelét két utrechti professzorának.¹⁰ Leveleit nem sokkal később lefordították holland nyelvre és megjelentették nyomtatásban is, ami által Otrokocsi a Holland Egyesült Tartományokkal is megismertette a magyar protestánsok szenvedéseit. Otrokocsi levelére egy hónappal később válaszolt Burman: a háttérben az utrechti professzor már elkezdett puhatólni a holland parlamentnél a rabok kiszabadítása érdekében, sőt, gyűjtést szervezett és a befolyt összeget elküldte Otrokocsinak.¹¹

1676 februárjában a holland Michiel de Ruyter¹² a nápolyi partokhoz vezényelték a protestáns foglyok kiszabadításának céljából. A holland admirális korának egyik legsikeresebb és legrettegettebb tengerésze volt, így már pusztán jelenlétével, egyetlen ágyúlövés nélkül elérte a gályarabok szabadon bocsátását. Otrokocsi nem feledkezett meg Burmanról, akinek közbenjárása nélkül valószínűleg nem tudtak volna ily hamar szabadulni a gyűlölt gályákról. Otrokocsi a

9 *Bujtás*, 1999.

10 Uo. 46–51. p.

11 Uo. 51–53. p.

12 Michiel de Ruyter (1606–1676) Hollandia későbbi leghíresebb tengernagya 12 évesen, 1618-ban kezdte meg tengerészkarrierjét mint vitorlamester-tanonc. Végigjártván a ranglétrát, részt vett az 1621–1622. évi holland függetlenségi háborúban. Ezt követően három évtizeden keresztül a „civiliszférában” tevékenykedett: előbb egy kereskedelmi hajó kapitánya volt, majd saját kereskedelmi hálózatot próbált meg kiépíteni. 1652-től részt vett a holland-angol háborúban, majd nem sokkal később felajánlották neki a flottaparancsnoki címet. Ezt először visszautasította, de a második holland-angol háborúban (1665–1667) már az Egyesült Tartományok flottaparancsnokaként szolgált. Noha továbbra is sikereket ért el a hadszíntéren (megakadályozta 1672-ben az egyesült angol-francia flotta hollandiai partraszállását), politikai pártállása majdnem az életébe került: a köztársaságot vezető de Witt testvérek megbuktatása után a feldühödött tömeg őt is meg akarta lincselni, de ezt a polgárőrség megakadályozta. A holland trónra III. Vilmos került, és noha de Ruyter többször is felajánlotta lemondását, az új király alatt is megőrizte tengernagyi rangját. Magyarországon 1676. évi haditette révén lett ismert és elismert: de Ruyter volt ugyanis az, aki kiszabadította fogságukból az elítélt gályarabokat. Nem sokkal később egy, a francia flotta elleni tengeri csatában súlyos sérülést szenvedett és meghalt. De Ruyter életútjával kapcsolatban bővebben ld.: *Bitskey–Pusztai*, 2008.

kiszabadulása utáni első, Burmannak írt levelében¹³ (1676. május 7.) tájékoztatta a professzort a terveikről: először Zürichbe mennek, majd Isten segédelmével a kiszabadult prédikátorok egy csoportja Hollandia felé veszi az irányt, hogy köszönetet mondjanak szabadulásukért. Fontos feladatuknak tartják, hogy szenvedéseiket gondosan szerkesztve megírják és a nyilvánosság elé tárják, vagyis a cél „egy érvényes narratívának az elkészítése és kiadása.”¹⁴

Csodálatos megmenekülését követően Otrókoci bejárta Nyugat-Európát,¹⁵ és felkereste tanárait, akik kapcsolataik révén segítettek a gályarabok kiszabadításában. Néhány évnyi Anglia és Hollandia közötti ingázást követően, 1680-ban hazatért szűkebb pátriájába, ahol ismét lelkészként dolgozott. Ekkoriban kezdte el foglalkoztatni az irénizmus, vagyis a vallások közti megbékélés keresése, melynek eredményeként nyomtatásban is megjelentette nézeteit.¹⁶ Otrókoci eleinte azon a véleményen volt, hogy csak az összefogás, azaz a protestáns vallások közötti ellentétek elsimítása lehet az egyetlen járható út a katolicizmus ellenében. Bár a rimaszécsi lelkész immár legalább egy évtizede foglalkozott a vallások közötti megbékélés gondolatával, mégis meglepetést és hívei körében általános megrökönyödést keltett, hogy 1694-ben áttért a római katolikus vallásra.¹⁷ Még ugyanebben az évben adta ki leghíresebb munkáját, a hosszú ideig a magyar összehasonlító nyelvészet alapművének számító, két kötetes *Origines Hungaricae*-t.¹⁸

Katolizálása után Otrókoci eddigi zilált élete sokkal nyugalmasabb mederbe terelődött. Egymás után kezdte el publikálni teológiai témájú értekezéseit; többször is járt Rómában tanulmányúton. Az 1690-es évek második felében egykori „hóhéra”, Kollonich Lipót esztergomi érsek (1695–1707) primási levéltárosnak nevezte ki, és azzal bízta meg, hogy másolja le, dolgozza fel és rendszerezze az esztergomi levéltárak okleveles anyagát. Otrókoci és más jezsuita atyák erejüket megfeszítve dolgoztak az okleveleken és a többnyire XVII–XVIII. századi kútfők másolásán: munkájuk eredménye a középkor és kora újkor kutatói számára ma

13 Bujtás, 1999. 65–69. p.

14 Imre, 2012. 165. p.

15 Járt Svájcban, Oxfordban, és természetesen ellátogatott Utrechtbe is, ahol Czvittinger szerint az egyetlen kapott tanári állást: „circa a. 1678. [...] Hol[landia]e universitates adivit, [...] docendae iuventuti Academiae operam navavit.” Czvittinger, 1711.

16 Otrókoci, 1692.

17 A témáról bővebben: Knapp, 2006.

18 Otrókoci, 1693. Az *Origines*nek a magyar nyelvtörténeti és őstörténeti kutatásokra gyakorolt hatására ld. legújabban Tóth, 2012., különösen: 224–226. p.

is nélkülözhetetlen forrásgyűjtemény, a *Collectio Hevenesiana*.¹⁹ A már említett, 1699-ben kezdődő nagyszombati tanári szerepvállalása mellett, élete utolsó évtizedében ismét az irénizmus felé fordult, ám ekkor már nem kisebb célt tűzött ki maga elé, mint a római katolikus és a református egyházak közötti megbékélést. Bár Otrokocsi Fóris Ferenc valóban kivételes tehetségű és műveltségű tudós volt, vállalkozása kudarca volt ítéelve. Az egykori rimaszécsi református lelkész, későbbi katolikus egyetemi jogtudós élete végéig fáradhatatlanul dolgozott, míg nem 1718. október 1-jén, Nagyszombaton, életének 70. évében eltávozott az élők sorából.

A Historia Ecclesiastica Hungarorum

Bár Otrokocsi Fóris Ferenc fő művének mind a napig a már említett *Originest* tekintjük, nem feledkezhetünk meg kéziratban megmaradt egyháztörténeti munkájáról, mely terjedelmében felülmúlja az *Originest*, míg jelentőségében kétségkívül egy szinten van vele. Noha Otrokocsi művének címe azt sugallja, hogy munkájában a magyar egyház történetéről fog írni, gyorsan kiderül, hogy lényegében egy lineáris időrendben megírt, saját korához közeledve egyre részletesebben bemutatott magyar nemzet-, illetve országtörténetről van szó. Otrokocsi célja minden bizonnyal az lehetett, hogy saját koráig írja meg Magyarország (egyház) történetét, ám a kéziratok teljességének hiánya miatt nem lehet minden kétséget kizáróan bizonyítani, hogy ez végül sikerült-e neki.

Otrokocsi műveltségéről, felkészültségéről, valamint kedvező kutatási lehetőségeiről tesz tanúbizonyságot széleskörű és változatos forráshasználata. A magyar történetírók közül elsőként ő kutatta ki és használta fel a bizánci görög nyelvű kútfőket,²⁰ amely forrásoknak köszönhetően szerzőnk sikeresen azonosított be magyar vezéreket.²¹ Otrokocsi a görög forrásokon kívül felhasználta a nyugat-európai és magyar krónikákat is, valamint a korszak tanulmányozásához

19 Heveneszi Gábor számos alkalommal emlegette, hogy folytatni kellene Inchoffer egyháztörténetét Elképzelhetőnek tartjuk, hogy ez az igény kapcsolatban áll Otrokocsi *Historiájával*, de ha érkezett is ösztönzés Hevenesziék felől, a végeredmény, tehát a *Historia Ecclesiastica Hungarorum*, egyáltalán nem Inchoffer folytatása lett Heveneszi Gáborról és kutatómunkájáról, ld.: *Soós*, 2006.

20 T.i. Ióánnész Zónarasztt, Kedrénoszt és Ióánnész Szkülitzészt.

21 Ezek a híradások a X. század közepén megvalósult bizánci magyar követjárásokra vonatkoznak. A követjárások a X. századi történelmünk tekintetében rendkívül fontos adatok, kiemelten foglalkozik velük a korszak kutatása. Bővebben ld. *Tóth*, 2016. 110–114. p.

megkerülhetetlen forrásokat, úgymint Aventinust, Baroniust, Laziust és természetesen Inchofert. Otrókocsi felkészültségére jellemző, hogy bár rengeteg forrást felhasznál, ezekhez kritikusán áll hozzá.²² Ez a fajta forráskritika végigkíséri az egész művet, amelynek köszönhetően egy rendkívül alapos, rengeteg adattal és elsődleges forrással megtámogatott magyar történet jelenik meg az olvasó előtt. A mű szerkesztésére nem elsősorban az időrendiség a jellemző — noha természetesen igyekszik az események történésének sorrendjében haladni —, hanem a problémaközpontúság. Otrókocsi egy-egy fontosabb kérdést, forrást jár körül igen alaposan, és így halad tovább a magyar történelmen.

A Historia Ecclesiastica Hungarorum kéziratai

Kulcsár Péter a lelőhelyjegyzékében²³ a *Historia Ecclesiastica Hungarorum* három kéziratáról ír, ám dolgozatunk csupán a jelenleg is fellelhető két kézirrattal foglalkozik. A Kulcsár által hozott harmadik kézirat, mely szerinte az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár tulajdonában volt, mára elveszett.²⁴

22 Alaposságára és forráskritikájára remek példa, amikor Kedrénosz idézi először görögül: „τὸ δ' αὐτὸς τοῦτο καὶ κατὰ Φράγγων ποιῆσαι διανοηθεὶς καὶ ἄλοϋς ἀνεσκολοπίσθη ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ βασιλέως αὐτῶν.”, majd ezt saját szavaival lefordítja görögül kevésbé tudó olvasói számára: „Hoc est: Quod idem contra Francos tentans, captus, et ab eorum rege Ioanne in palum affixus est.” Végül pedig felhívja a figyelmet Kedrénosz (vagy valaki más) hibájára: „Hic in mentione Ioannis manifestus est error, sive ab ipso CEDRENO, sive ab aliquo exscriptore commissus. Nullus enim rex illo tempore sive Francorum Occidentalium, sive Francorum Orientalium, ac totius Germaniae (hoc est imperator) hoc nomine fuit insignitus.” *Otrókocsi Főris Ferenc: Historia Ecclesiastica Hungarorum ms. P (Kaprinay A19)*, 130–132. Vö. még *Tóth*, 2016. 112. p.

23 *Kulcsár*, 2003. 381. p.

24 A Palkovics György főegyházi könyvtárnok 1811-ben készült összeírására támaszkodó és 1882-ben a Magyar Könyvszemlében megjelent, a főegyházi könyvtár kézíratait bemutató jegyzék szerzője szerint Otrókocsi *Historiájának* ezen kézírata már 1811-ben sem volt meg. Ugyanitt Palkovics állítja, hogy korábban látta a Könyvár Batthyány-gyűjteményében: „NB. Non exstat in hac Bibliotheca amplius Franc. Foris Otrokocsy Historia Ecclesiastica circiter ad seculum XIII. producta quam hic vidi ante Installationem Batthyanam.” *Id. Csontos*, 1882. 335. p.

A bécsi kézirat

Kulcsár első helyen említi a bécsi Nationalbibliothekben Cod. 8591–8600. szám alatt található kéziratot, mely Kr. u. 325-től kezdve dolgozza fel a „magyar” egyháztörténetet, és az 1473. évnél szakad meg. E kézirat a legnagyobb terjedelmű a három közül, ám sajnos így sem teljes. Otrokocsi autográf írása 10 vastkos kötetten keresztül viszi párhuzamosan a magyar egyházi és világi történetet, míg meg nem szakad a tizenegyedik kötet végén a már említett évnél. E paradoxon magyarázata csupán annyi, hogy a negyedik kötet sajnos nem lelhető fel. A kötetek tulajdonképpen a szerző által letisztázott, illetve utólag ugyancsak a szerző által javított szövegváltozatnak tekinthetők, ugyanis Otrokocsi utólag bele-belejavított a már elkészült szövegbe. Olykor csak egy-két szót, máskor egész szövegrészeket húzott át, vagy éppen toldott be keresztben, alulról felfelé a marginálison.²⁵ Azt a felvetést, hogy a rimaszécsi tudós utólag javította a már letisztázott művet, nemcsak a fentiek bizonyítják, hanem az is, hogy jól kivehető a javított szövegek tintájának az eredetitől eltérő színe. Maguk a kötetek eléggé kis méretűek: 16×11 cm a nagyságuk; a belső tükör 14×7 cm. A kéziratot tartalmazó papírok kötetekbe való rendezése is meglehetősen sajátos, ugyanis egy-egy kötet nem az éppen tárgyalt év eseményeinek lezárultával ér véget, hanem ahogy az több kötet esetében is előfordult, a mondat két része a két egymást követő kötet első, illetve utolsó szavai. Noha a bécsi könyvtárban őrzött köteteket egészen bizonyosan nem Otrokocsi akarata szerint osztották be, (hiszen nem is tudunk arról, hogy a szerző adott-e valaha is a szerkesztésre vonatkozó irányelveket), az alábbiakban a jelenleg fennálló állapotot fogjuk ismertetni, vagyis kötetek szerint mutatjuk be annak tartalmát.

25 Ez úgy kell elképzelni, hogy 90 fokkal elfordította a kötetet és így írta oda a kiegészítéseit.

A Historia bécsi kéziratának kötetei

kötet	jelzet	kezdő év	kezdő eseménysor	záró év	záró eseménysor	összesített oldalszám
1.	Cod. 8591.	325	Niceai zsinat	997	Géza fejedelem halála	560
2.	Cod. 8592.	1000	István megkoronázása	1095	László halála	736
3.	Cod. 8593.	1095	Kálmán trónra lépése	1213	Gertrúdisz meggyilkolása	508
5.	Cod. 8594.	1270	V. István trónra lépése	1333	Károly Róbert uralkodása	640
6.	Cod. 8595.	1333	Károly Róbert uralkodásának utolsó harmada	1382	Nagy Lajos halála	799
7.	Cod. 8596.	1382	Mária királynő megválasztása	1410	Zsigmond német-római császárrá való választása	521
8.	Cod. 8597.	1410	Luxemburgi Zsigmond uralkodásának második fele	1439	Albert halála	720
9.	Cod. 8598.	1439	I. Ulászló Magyarországra érkezése	1448	Hunyadi János törökellenes harcai	550
10.	Cod. 8599.	1448	Rigómezei csata	1459	György, cseh király 1458. évi oklevele	508
11.	Cod. 8600.	1459	Raynaldus az 1459. évről	1473	Bonfini Kinizsi Pálról	478

Az első évszám és esemény, amelyet Otrokocsi megemlít munkájában, ahogyan az táblázatunkban is látható, valójában a 325-ben megtartott niceai zsinat, de itt még nem *hungarusokról* beszél, hanem szkitákról. Az első kötetben 347-től, a sardiai zsinattól kezd el leírni a magyar egyház történetét, amikor is a zsinatról fennmaradt írásokban először jelennek meg a „magyarok” mint Pannoniában és Daciában élő nép. (Otrokocsi nyilvánvalóan téved abban, hogy *hungarinak* nevezi az abban az időben a Kárpát-medencében tartózkodó „szkita” származású szarmatákat.) Ha megvizsgáljuk a különböző kötetek terjedelmét, látható a harmadik kötet viszonylagos kurtasága, ugyanakkor erre is van magyarázat: hiszen bár a XII. században sem volt fontos események híján a Magyar Királyság, fontos kiemelni, hogy a XII. századra vonatkozóan Otrokocsinak egyszerűen nem volt elegendő forrása sem. A XIV. századi krónikaszerkesztmény nagyon szűkszavú a fent említett évszázaddal kapcsolatban: III. Istvántól egészen II. Andrásig szinte csak a királyok trónra lépését, valamint halálukat említi. Szembe tűnő a negyedik kötet hiánya: sajnos az 1213 és 1270 közötti zivataros évek eseményeinek, a tatárjárásnak és az azt követő újjáépítésnek az elbeszélése nem maradt fenn. Noha nem sokkal korábban azt állapítottuk meg, hogy Otrokocsi nem tagolta a kéziratot, olybá tűnik, hogy az Árpád-ház kihalása²⁶ mégis elég jelentős esemény volt a szemében ahhoz, hogy az I. Károllyal kezdődő vegyesházi királyok korát már egy új oldalon kezdje.

Természetesnek tekinthető, hogy ahogy közeledünk az időben Otrokocsi korához, úgy egyre több fennmaradt elsődleges és másodlagos forrás állt a szerző rendelkezésére, ezért növekszik a kötetenkénti terjedelem, ezzel arányosan pedig csökken a kötetekben feldolgozott időintervallum.

Láthatjuk, hogy a fennmaradt tíz kötet terjedelme több mint 6000 oldal, ám nem szabad elfelejteni, hogy ezek elég rövidek: mindössze 600 leütés oldalanként. Amennyiben a manapság szokványosnak mondható 3000 leütés/oldallal számolunk, akkor megállapítható, hogy a bécsi kézirat körülbelül 1200 oldalt tesz ki. Ez már önmagában is nagy szám, ám ha még azt is hozzávesszük, hogy Otrokocsi minden valószínűség szerint saját koráig szerette volna megírni a magyarországi egyház történetét, akkor a teljesen elkészült mű végső terjedelme ennek a számnak a háromszorosa is lehetett. Galla Ferenc kéziratban fennmaradt tanulmányában²⁷ megemlíti Otrokocsinak a *Sacra Congregatio de Propaganda*

26 Cod. 8594. 346. p.

27 Galla, 1998.

Fidéhez 1714-ben írt kérvényét.²⁸ Galla azt írja a *Historiáról*, hogy szerzője, Otrokocsi „a magyarok megtérésétől koráig szövi az eseményeket.”²⁹ Az mindenesetre tény, hogy Otrokocsi hatalmas tudással, olvasottsággal bírt, továbbá minden tárgyi és nem tárgyi feltétel³⁰ adott volt számára, hogy véghez vigye e monumentális mű megírását.

A Péterffy-kézirat

A fentiekben bemutatott, Bécsben őrzött kézíraton kívül létezik még a műnek egy jelentős terjedelmű példánya. E kézirat a Budapesti Egyetemi Könyvtárban található és a 325., valamint az 1332. év közötti eseményeket mutatja be.³¹ A másolat Péterffy Károly, a kiváló jezsuita egyháztörténetíró kérésére készült,³² aki felhasználta Otrokocsi e munkáját (is)³³ fő egyháztörténeti művében, a *Sacra Conciliában*.³⁴ A Kaprinay-gyűjtemény „A” sorozatának 19. kötetében a másoló

28 A levéltárban Otrokocsi hét levele is fennmaradt 1714-ből, köztük egy olyan kérvény, amit a január 9-i ülésre nyújtott be. Galla valószínűleg ezt a levelet látta. Sajnos az 2020-as év ismert történései miatt nem volt lehetőségünk személyesen felkutatni és megtekinteni e leveleket. Amint a körülmények lehetővé teszik, azonnal pótolni fogjuk e mulasztást.

29 *Galla*, 1998. 200. p.

30 Az Esztergomi Székesegyház káptalani könyvtára a rendelkezésére állt Nagyszombatban, továbbá többször is elutazott Rómába, ahol bejárása volt a Vatikáni Archívumba. Otrokocsi több alkalommal is hivatkozik a Vatikáni Levéltárban fellelhető kéziratokra. Erre egy példa VIII. János pápa 814 körül írt levele I. (Jámbor) Lajos fiához, II. (Német) Lajoshoz, mely a Péterffy-féle kézirat 51. oldalán található: „Rebus Hunnorum ecclesiasticis lux aliqua pro hoc tempore affulget etiam ex Epistola quadam Ioannis Papae VIII. ad Ludovicum filium Ludovicii Pii regem Germaniae circa annum Domini 814. data. Exstat insigne eius fragmentum in manuscripto annorum circiter sexcentorum Codice (Biblioth. Vatic.) [...] [Cod. M. S. n. 1363. Vatican.]

31 EKK Kaprinay-gyűjtemény A19–A20.

32 „Stephani Kaprinai collectaneorum MSc A Tomus XIX. Complectens Historiam Ecclesiasticam Hungarorum nondum editam a Francisco Foris Otrokotsi converso ministro Calviniano, ac postea praebendo (praebendario?) a patre Carolo Péterfi describi curatam.” (EKK ms. Kapr. A19. p. 1.)

33 Rövid bevezetőjében Péterffy megemlíti, hogy művében támaszkodott Otrokocsi műveire, igaz, csak az *Origines*t nevezi meg: „FRANCISCI FORIS OTROKOCZY Origines Hungariae eiusque opuscula complura.” Id. *C. Péterffy*, 1742. p. II. Ad Lectorem b.) lábjegyzet.

34 A Péterffy-féle felhasználást kellően alátámasztja a *Sacra Concilia* 65. oldalán található n.) jegyzet, ahol Péterffy összefoglalja Otrokocsi okfejtését az ott idézett 1169. évi oklevéllel kapcsolatban. Vö. EKK Kaprinay A20 48–49. p.

502 oldalon keresztül írja át a *Historia Ecclesiastica* első két kötetét, míg a gyűjtemény 20. kötete dolgozza fel Otrokocsi egyháztörténetének harmadik és ötödik kötetét 294 oldalon, ahol a már említett 1332-es évnél megszakad. Látható, hogy a Péterffy-féle kéziratban sincs meg a negyedik kötet, így valószínűsíthető, hogy e kéziratot a jelenleg Bécsben őrzött példányról másolták. A Péterffy-féle kéziratot nem egy, hanem két kéz írta: a gyűjtemény 20. kötetének 40. oldalától veszi át egy másik kéz a munkát. Az írnokok sok időt szenteltek a másolásra, hiszen rendkívül jól olvasható, kiválóan megszerkesztett kéziratot alkottak. Egyetlen hiányosságának az tekinthető, hogy míg Otrokocsi nemcsak tökéletes precizitással idézte az általa hivatkozott műveket, hanem aláhúzással is jelölte a citátumokat, addig Péterffy, illetve másolója ezt a segítséget nem adta meg az utókornak.

Említésre méltó még, hogy Pray György is elég fontosnak tartotta Otrokocsi egyháztörténeti munkáját, ezért utasításba adta, hogy bizonyos részeket kivonatoljanak számára.³⁵ Tanulmányában Knapp Éva ismerteti e kézirat lelőhelyét, valamint azt, hogy mely részeket használta fel a kivonatoló Pray számára.³⁶ Mivel a kivonatok közül igen sok az 1332. év utánra esik, ezért ez további bizonyíték arra, hogy a másoló az Otrokocsi-féle autográf bécsi kéziratot használta fel.

A két kézirat datálása és egymáshoz való viszonya

A két fennmaradt kézirat bemutatása után igyekszünk fényt deríteni arra, hogy ezek mikor is készülhettek, valamint, hogy milyen viszonyban állnak egymással. A Bécsben található autográf kézirat esetében viszonylag könnyű megállapítani azt, hogy mely időpont előtt *nem* kezdhette el megírni a *Historiát*. Úgy vélem, hogy Otrokocsi e művét bizonyosan nem katolizálása előtt kezdte el írni, ugyanakkor az is bizonyos, hogy már felekezeti váltása előtt is foglalkoztatta a gondolat egy magyar egyháztörténet megírásáról. Saját bevallása szerint³⁷ ugyanis 1691.

35 Coll. Pray. I. kötet. nr. 57. fol. 61–80.

36 Knapp, 2006. 216. p.

37 Otrokocsi, 1693. praefat. V-VI. Ne felejtjük el ugyanakkor azt sem, hogy a katolikus hitre való áttérése után már egykori ellensége, Kollonich Lipót kinevezésekor az érseki levéltár munkatársa, ahol többek között a levéltár okleveles anyagának feldolgozása is a feladata volt. Nem kizárt, hogy Otrokocsi motivációját a *Historia* megírására Kollonich Lipót is fokozta. Ugyanakkor erre jelenleg nincs bizonyítékunk. Soós István Kishevesi Hevenesi Gáborról szóló tanulmányában így fogalmaz: „[Kollonich Lipót] primási levéltárását, Otrokocsi Fóris Ferencet azzal bízta meg, hogy másolja le az esztergomi érseki és káptalani levéltárak okleveles anyagát, és rendezze meg az.” Ld. Soós, 2006. 17. p.

évi oxfordi tartózkodása során John Mill (1645–1707), a Szent Edmund Aula teológus doktora és prefektusa azt javasolta neki, hogy írja meg a magyar egyház törtériját.³⁸ Otrókocsi azt válaszolta, hogy amint ideje engedi, nekiáll a nagy műnek. 1694-ben azonban áttért a katolikus hitre, és szinte egészen bizonyos, hogy az *Origines* 1693. évi kiadása és a következő évben történő felekezetváltása közötti pár hónapban nem állt neki egy ilyen nagy terjedelmű munkának. Elképzelhető ugyanakkor, hogy a fentebb már említett római tartózkodása során,³⁹ ha nem is kezdte el írni, de az itt fellelhető forrásokat már elkezdte kigyűjteni nem sokkal később megírandó munkájához.

Knapp Éva Galla Ferenc fentebb említett tanulmányára támaszkodva úgy véli, hogy Otrókocsi 1714-ben elkészült egyháztörténetével és kiadásra ajánlotta fel.⁴⁰ Galla és Knapp Otrókocsi egyik 1714-ben kelt olasz nyelvű levelére hivatkozik, amelyet a Hitterjesztés Szent Kongregációjának Rómában működő történeti levéltárában őriznek.⁴¹ Úgy véljük azonban, hogy Galla szavai nem utalnak arra, hogy Otrókocsi kiadásra ajánlotta volna fel a kéziratban lévő *Historiát*. Rómába menetelének célja saját anyagi helyzetének biztosítása volt, és csak azért említi a *Historiát*, hogy kérvényét megfelelően támogassa a katolicizmus szolgálatában írt már meglévő és még készülöben lévő munkáival. Az 1714-ben már elismert katolikus tudósnek, a Nagyszombati Egyetem megbecsült professzorának nem kellett volna Rómáig mennie és ott kiadásra felajánlania munkáját, mivel koráb-

38 *Fallenbüchl*, 1899. 289. p.

39 T. i. 1697-ben.

40 *Knapp*, 2006, 215. p. „A Sacra Congregatio de Propaganda Fidehez *cimzett*, 1714-ben kelt már hivatkozott levelében *kéziratai közül kiadásra ajánlotta fel a Historia Ecclesiastica Hungarorum c. munkáját.*”

41 *Galla*, 1998. 200. p. „Az 1714. január 9-i üléshez kérvényt nyújtott be, amelyben előadta, hogy rendkívül súlyos és különleges okok kényszerítették arra, hogy előrehaladott kora, az utazás és az országhatárok lezárása okozta nehézségek ellenére Rómában megjelenjen: addig kiadott műveinek számát szeretné új kiadványokkal szaporítani, mert »belső hivatásának óriási ösztöne és Isten dicsőségének és a Szent Katolikus Egyház ügyei előmozdításának állandó tüze ösztökölte«. A magyar kamara a hazát ért csapások miatt megvonta tőle a Ferdinand-alapból járó csekély évi 300 forintot úgy, hogy a hátralékok már meghaladták az 1100 forint összeget, amit soha sem kap meg, végső szükségében kéri a Kongregációt, hogy enyhítsen sorsán. Előadta, hogy minden munkájában az ellenfél meggyőzésére törekszik, kéziratban lévő különféle munkái közül kiemelte a *Historiae Hungarorum Ecclesiasticae* címűt, amely a magyarok megtérésétől koráig szövi az eseményeket, néhány kiadványát, mint a *Restitutio Israel*, *Antiqua Hungarorum Religio*, *Opusculum de mediis vitae salubriter prolongandae cum annexo eidem de Sancto Joseph Patriarcha* címűeket felajánlotta a Kongregáció házi papnevelője és főiskolája, a *Collegium Urbanum* könyvtárának.”

ban is ki tudta adni műveit, leginkább Nagyszombatban, kisebb számban Bécsben. Az azonban egészen bizonyosnak tűnik, hogy Otrokocsi nem⁴² a jelenleg Bécsben őrzött kéziratról tett említést a Kongregációhoz írt kérvényében. Otrokocsi tovább dolgozott a *Historián* valószínűleg haláláig, de 1717-ig egészen bizonyosan. A kilencedik kötet 38. oldalának versóján ugyanis a főszövegben, nem utólagos betoldásként említi meg az 1717-es évet,⁴³ így ez a kézirat nem lehetett kész 1714-ben. A fentiek tükrében nem lehet teljes bizonyossággal kijelenteni, hogy Otrokocsi be tudta fejezni egyháztörténetét a halála előtt.

A jelenleg Bécsben őrzött kézirat tehát bizonyosan nem pontosan azonos az a verzióval, amelyről 1714-ben említést tett a Sacra Congregatiohoz írt kérvényében, továbbá meggyőző érvek bizonyítják, hogy Otrokocsi valószínűleg élete végéig csinósította egyháztörténetét, ezért érdemes megvizsgálni e dokumentum további sorsát. Az felettből valószínű, hogy a rimaszécsi lelkész 1718-ban bekövetkezett halála után a kézirat egy ideig Nagyszombatban maradt, ahol Otrokocsi nagy tisztelője, a jezsuita Timon Sámuel is könnyedén hozzáférhetett, hiszen *Imagójában* hivatkozik Otrokocsi kéziratban maradt egyháztörténetére.⁴⁴ 1731. március 11-én e kézirat azonban szinte biztosan Kassán volt, mivel Timon Sámuel saját kezű megjegyzéseket írt a marginálisra a 8. kötetben több helyen is, s egy alkalommal datálta is saját megjegyzését.⁴⁵ Azt, hogy ezek után mikor és milyen úton jutott el a kézirat Bécsbe, egyelőre nem sikerült feltárni. Az mindenestre több mint valószínű, hogy Otrokocsi kézírata Timon 1736. évi halála után — talán Péterffy Károly kérésére — Pozsonyba került, ahol Péterffy utasítást adott annak másolására.

A Kaprinay-gyűjtemény 19. és 20. kötetében megtalálható, Péterffy Károly által készítettett kézirat egy korai másolat lehet, hiszen Péterffy 1741–1742-ben adta

42 Pontosabban: nem a jelenlegi formájában fennmaradt kéziratról van szó.

43 Ego de dicto Franciscano successu temporum, (scil. an. D. 1717) consului etiam Reverendum Patrem Nicolaum Affrai (Transylvanum) Ord. S. Franc. emeritum Provinciale (Provinc. S. Mariae,) qui etiam recognovit illum fuisse Abithonatum (?) ad memoratas partes: fassus etiam est, se novisse olim, quendam episcopum Nester-Albensem, qui in Transylvania diem obiit. Ld. ms V. tom. IX. p. 38.

44 *Timon*, 1733. 362–366. p. Vö. *Tóth*, 2016. 112. p.

45 „Notavit P. Timon 1730. 11. Martii. Nimis diu illae sedes vacassent et sequentes reges in suis diplomatis (sic!) omiserunt penitus Episcopatus Dalmaticos, tamquam Coronae Ungaricae subtractos. Resuscitavit autem eos post annum 1600. Cancellaria, nescio quo iure? Archiepiscopatus nulli conferre ausa, putant contra Haereticos (?) plures ferre possent.” Ms. V, VIII. kötet, p. 309v. Továbbá: „Posterioribus temporibus fuit Szítsi denominata.” Ms. V, VIII. kötet. p. 353r.

ki a *Sacra Conciliát*, amelyhez felhasználta Otrókocsi *Historia Ecclesiasticáját*, majd nem sokkal később, egészen fiatalon, 1746-ban elhunyt. Sajnos a már említett 8. kötetig nem jutott el a másoló, vagy legalábbis jelenleg nem fellelhető a másolat, így azt nem tudjuk, hogy a másolók jelölték-e Timon széljegyzeteit vagy sem. Mindenesetre valószínű, hogy a Péterffy-féle másolat az 1730-as évek második felében készülhetett, amikor Péterffy Károly immár Bécsből visszatérően ismét Pozsonyban tevékenykedett.⁴⁶ Egy 1735 utáni másolást erősít meg egy bejegyzés a marginálison, amelyben a másoló hivatkozik Timon Apor Péterhez 1735-ben írt leveleire.⁴⁷ Összehasonlítva a két kéziratot, szinte bizonyosnak vehető, hogy a Péterffy-kézirat a jelenleg Bécsben őrzött kézirat nagyrészt hű másolata. Erre enged következtetni, hogy a Kaprinay-gyűjteményben található manuscriptumnak ugyanaz a felosztása, mint az Otrókocsi által írt bécsinek, továbbá, hogy e későbbi másolatban sem található meg az elveszett negyedik kötet, amely többek között IV. Béla uralkodását dolgozza fel. Emellett a Péterffy által megbízott másolók hűen átveszik az Otrókocsi által utólag végrehajtott módosításokat, legyen az szövegbetoldás, átírás, vagy éppen szavak, mondatok, szövegrészek kihúzása.⁴⁸ Így tulajdonképpen a Péterffy-kézirat jelentős részben az Otrókocsi-féle autográf munka tisztázatának tekinthető.

A két kézirat egy-egy locusának mélyebb elemzése után azonban korábban úgy véltük, hogy megfontolandó egy esetleges új, eddig ismeretlen kézirat (X) beemelése a szövegahagyományba. Az *Historia* első kötetének 3–4. fejezetében ugyanis a Péterffy-kéziratban egy olyan szövegrészre bukkantunk, amely először nem volt megtalálható az autográf és a Péterffy-kézirat alapjának tekintett bécsi kéziratban. Az alaposabb vizsgálat során azonban feltártuk, hogy mindössze anynyi történt, hogy a Péterffy-féle kézirat egyik másolója elkeverte a lapokat, és rossz sorrendben másolta az Otrókocsi-autográfot.

46 Vö. *Szinnyei*, 1905. 865–866. p.

47 „Vide de episcopatu Milcoviensi quatuor epistolas Pater Timon ad Baronem Petrum Apor imprestas Cassoviae, 1735.” ms. P, 246.

48 A teljes szövegrészek kihúzására kiváló példa a bécsi-kézirat 25v–26r-án található módosítás, amelyet a Péterffy-féle kézirat másolója átvett. „Possiderunt autem illas sedes iam memoratas, dicti Hunno-Abares per trecentos ferme annos ut ex eodem Aventino (loco citato) patet. [26.r] in professione eidem fidei: quod ex iis, quae superiori capite in medium (?) protulimus, facile nobis persuadere possumus. Coeptam sub Carolo Magno, qui an. D. 814. vita hac defuncto, religio fidei Christianae inter Hungaros partim novam plantationem, partim restaurationem, ulterius etiam post obitum Caroli (anno Domini 814. vita defuncti) continuatam fuisse [...]” A kiemelt részeket Otrókocsi kihúzta saját autográf kéziratából. A Péterffy-kézirat 22. oldalán a másoló nem jelenítette meg az Otrókocsi által kihúzott részeket.

Dolgozatunk célja Otrokocsi Fóris Ferenc nem hétköznapi, sorsfordító eseményektől nem mentes életútjának bemutatása volt a már meglévő kutatások, és a legújabb kutatási eredmények által. Igyekeztünk ismertetni az egykori gályarab református prédikátor életének főbb eseményeit, melyek hatással voltak azon döntésére, hogy megírja a talán fő művének szánt nagy magyar egyháztörténetet. Tanulmányunkban részletesen bemutattuk, és egymással összevetettük a két, töredékesen fennmaradt kéziratot, és bebizonyítottuk, hogy a későbbi, Budapesten őrzött kézirat a jelenleg Bécsben található, autográf kézirat hű másolata. Sajnálatos módon Otrokocsi ezen kiváló és igen terjedelmes műve nem maradt fenn teljességében, ámde nem adhatjuk fel a reményt, hogy a mű jelenleg lappangó kötetei egyszer napvilágra kerülnek.

Felhasznált irodalom

- Bán*, 1943. *Bán Imre*: Otrokocsi Fóris Ferenc házassági tragédiája. In: Egyháztörténet 1. (1943) 229–232. p.
- Bartók*, 1860. *Bartók Gábor*: Szatmár-Németi szabad királyi város egyházi és polgári története. Szatmár, 1860.
- Beijers, J. L.–van Boekhoven, J.*, 1866. *Beijers, J. L. és van Boekhoven, J.* (Szerk.): Album Studiosorum Academiae Rheno-Traiectinae MDCXXXVI–MDCCCLXXXVI. Utrecht, 1886.
- Bel*, 2020. *Bel, Matthias* (Bél Mátyás): Notitia Hungariae novae historico geographica... Comitatum ineditorum tomus sextus, in quo continentur... Comitatus Abaujváriensis, Gömöriensis, Thornensis et Borsodiensis. Szerk. Tóth Gergely; a szöveget gondozta: Benei Bernadett, Gőzsy Zoltán, Jarmalov Rezső, Tóth Gergely, Tóth Péter. Bp., 2020.
- Benczédi*, 1974. *Benczédi László*: A Wesselényi-féle rendi szervezkedés kibontakozása (1666–1668). In: Történelmi Szemle 17. (1974) 596–630. p.

- Benczédi, 1975.* *Benczédi László: A prédikátorperек történeti háttere: A lipóti abszolútizmus adó- és valláspolitikájának összefüggései.* In: *Theológiai Szemle* 18. (1975) 199–206. p. és 18. (1975) 264–267. p.
- Bitskey–Pusztai, 2008.* *Bitskey István és Pusztai Gábor (Szerk.): Michiel de Ruyter és Magyarország.* Debrecen, 2008.
- Bozzay, 2002.* *Bozzay Réka Kornélia: Debreceni diákok a leideni egyetemen a XVII. században.* In: *Debreceni Szemle* 10. (2002) 307–316. p.
- Bozzay, 2007.* *Bozzay Réka Kornélia: Die Peregrination ungarländischer Studenten an der Universität Leiden (1595–1796),* Debrecen, 2007. (kézirat)
- Bujtás, 1999.* *Bujtás László Zsigmond: A gályarab prédikátorok és Frans Burman levélváltása (1675–1676).* In: *Lymbus Művelődéstörténeti Tár* (1999) 35–74. p.
- Cwittinger, 1711.* *Cwittinger, David: Specimen Hungariae Literatae virorum eruditione clarorum natione Hungarorum, Dalmatarum, Croatarum, Slavorum, atque Transylvanorum, vitas, scripta, elogia et censuras ordine alphabetico exhibens. Accedit Bibliotheca scriptorum qui extant de rebus Hungaricis. Francofurti et Lipsiae typis et sumptibus Joh. Guil. Kohlesii, Univ. Altdorf. Typogr. 1711.*
- Csontos, 1882.* *Csontos János: Az esztergomi főegyházi könyvtár kéziratai.* In: *Magyar Könyvszemle* 7. (1882) 306–335. p.
- Debreceni Ember–Lampe, 1728.* *(Debreceni Ember Pál) – Lampe, F. A.: Historia Ecclesiae Reformatae in Hungaria et Transylvania, Trajecti ad Rhenum, 1728.*
- Fallenbüchl, 1899.* *Fallenbüchl Ferenc: Otrokocsi Fóris Ferencz élete és irodalmi működése.* In: *Magyar Sion* 13. (1899) 268–290. és 361–383. p.
- Fallenbüchl, 1967.* *Fallenbüchl Zoltán: A Szepesi Kamara tisztviselői a XVII–XVIII. században.* In: *Levéltári Közlemények* 38. (1967) 193–236. p.

- Fazekas*, 2014. *Fazekas István: A reform útján. A katolikus megújulás Nyugat-Magyarországon.* Győr, 2014.
- Ferenczy–Danielik*, 1856. *Ferenczy Jakab – Danielik József (Szerk.): Magyar írók. Életrajz-gyűjtemény.* Pest, 1856.
- Katona*, 1711–1740. *Katona István: Historia regum stirpis Austriacae.* Tom. XIX. Ord. XXXVIII. 1711–1740.
- Kovács*, 2016. *Kovács Katalin Anita: Az erdélyi fejedelmi udvar hollandiai diplomáciai és ideológiai kapcsolatai a 17. században.* Témavezető: Óze Sándor. Piliscsaba, PPKE BTK, 2016. (kézirat)
- Gácsi*, 1990. *Gácsi Hedvig (Szerk.): Horváti Békési János diáknaplója. Peregrinatio Hungarorum 6.* Szeged, 1990.
- Galla*, 1998. *Galla Ferenc: Otrokocsi Fóris Ferenc gályarab Rómában.* In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 10. Bp., 1998. 1–2. szám. 185–201. p. (Galla Ferenc kézírata alapján közzéteszi: *Borovi József.*)
- Heltai*, 1994. *Heltai János: Alvinczi Péter és a heidelbergi peregrinuszok.* Bp., 1994.
- Imre*, 2012. *Imre Mihály: Consolatio és reprezentáció — mártírok vigasztalása Zürichben.* In: *Studia Litteraria* 51. (2012) 161–188. p.
- Knapp*, 2006. *Knapp Éva: Ismeretlen források Otrokocsi Foris Ferenc katolizálásának kérdéséhez.* In: *Magyar Könyvszemle* 122. (2006) 201–217. p.
- Knapp*, 2013. *Knapp Éva: Otrokocsi Foris Ferenc könyvtárának kötetei a budapesti Egyetemi Könyvtárban.* In: *Magyar Könyvszemle* 129. (2013) 99–105. p.
- Kulcsár*, 2003. *Kulcsár Péter: A magyar történeti irodalom lelőhelyjegyzéke a kezdetektől 1700-ig.* Bp., 2003.
- Makkai*, 1976. *Makkai László (Szerk.): Galeria omnium Sanctorum. A magyarországi gályarab prédikátorok emlékezete.* Bp., 1976.

- Mihalik, 2015.* *Mihalik Béla Vilmos: Az 1674-es gályarabper előzményei és a bécsi udvar.* In: Mártírium és emlékezet: protestáns és katolikus narratívák a 16–19. században. Szerk. Farkas Gergely Tamás et al. Debrecen, 2015. 111–120. p.
- Mihalik, 2017.* *Mihalik Béla Vilmos: Papok, polgárok, konvertiták. Katolikus megújulás az egri egyházmegyében (1670–1699).* Bp., 2017.
- Molnár, 2005.* *Molnár Antal: Mezőváros és katolicizmus.* Bp., 2005.
- Otrokocsi, 1672.* *Otrokocsi Fóris Ferenc: Disputatio Theologica de Vocatione Abrahami, iuxta locum Genes. 12. vers. 1.2.3.* RMK III. 2600.
- Otrokocsi, 1682.* *Otrokocsi Fóris Ferenc: Kereszt alatt nyögő Magyar Izraelnek Hálá-adó és Könyörgő Imádságái.* Siral 3. v. 48. 49. 50. Kolosvár, 1682.
- Otrokocsi, 1683.* *Otrokocsi Fóris Ferenc: Idvességes Beszélgetések, Némelly válogatott Szent Irásbeli helyekről. Mellyeknek alkalmatosságával, hellyel hellyel, a Szent Irásnak értelmében gyönyörködő elméknek, igen szükséges Kérdések megmagyaráztatnak; és minden idvezülni kívánkozó lelkeknek épületire, szép Tanúságok és azokból ki-folyó Hasznok alkalmaztatnak.* Kolosvár, 1683.
- Otrokocsi, 1690.* *Otrokocsi Fóris Ferenc: Apocalyptica Tuba, Quinta, Ortum, Progressum & Interitum, Locustarum, Aculeis et omni stratagemate armatarum, pandens; in Ecclesia Dei multis persecutionibus jactata? consolationem, contra magnos et praecipuos Antichristi Satellites, An. D. 1683 explicata [...] in qua deplorandus Ecclesiae Hungaricae Status compendiose delineatur.* Amstelae dami, 1690.
- Otrokocsi, 1690 (2).* *Otrokocsi Fóris Ferenc: Strenae Cujus Discussio Pacifica. Seu Questionis Decantatae, Ubi fuerit Ecclesia Reformata, ante Lutherum, Zwinglium & Calvinum? a Sacerdote quodam Ordinis Jesuitici, loco muneris novi anni ad alios missae, compendiosa Resolutio, pace, modestia et charitate Cristiana temperata.* Amstelodami, 1690.

- Otrokocsi*, 1692. *Otrokocsi Fóris Ferenc*: Ειρηνικόν, Seu Pacis Consilium, Pro Ineunda Unione et Concordia, inter Fratres Protestantes Augustanae et Helveticae, ceterisque cognatis confessionibus addictos; Ecclesiae Dei hoc tempore infausto, inprimis in afflictissima Hungaria saluberrimum... Franeker, 1692.
- Otrokocsi*, 1693. *Otrokocsi Fóris Ferenc*: Origines Hungaricae; Seu Liber, Quo Vera nationis Hungaricae Origo et Antiquitas è Veterum Monumentis et Linguis praecipuis, panduntur: Indicatô hunc in finem fonte, tum vulgarium aliquot Vocum Hungaricarum, tum aliorum multorum Nominum, in quibus sunt: Scytha, Hunnus, Hungarus, Magyar, Jász, Athila, Hercules, Ister, Amazon etc. Pars Prima et Secunda. Franeker, 1693.
- Otrokocsi*, 1933. *Otrokocsi Fóris Ferenc*: Fenevad dühöngése Magyarországon a Jézus Krisztusról bizonyágot tevők ellen 1676. Ford. és sajtó alá rendezte Dr. Herpay Gábor. Bp., 1933.
- Pauler*, 1876. *Pauler Gyula*: Wesselényi Ferenc nádor és társainak összeesküvése 1664–1671. I–II. kötet. Bp., 1876.
- Péter*, 1995. *Péter Katalin*: Papok és nemesek. Magyar művelődéstörténeti tanulmányok a reformációval kezdődő másfél évszázadból. Bp., 1995.
- Péterffy*, 1742. *Péterffy, Carolus*: Sacra Concilia Ecclesiae Romano-Catholicae in Regno Hungariae... Vienna Austriae, 1742.
- Révész*, 1894. *Révész Kálmán*: A kassai ref. egyh. gondnoka számadásai 1682–1688. In: Magyar Történelmi Tár 3. sor. 17. (1894) 152–163. p.
- S. Varga*, 2005. *S. Varga Katalin*: Az 1674-es gályarabper jegyzőkönyve (textus és értelmezés). Nagydoktori disszertáció, 2005.
- Soós*, 2006. *Soós István*: Kischevesi Hevenesi Gábor (1656–1715) In: Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények (2006) 1. sz. 5–23. p.

- Shore*, 2012. *Shore, Paul*: Jesuits on the Eastern Peripheries of the Habsburg Realms (1640–1773). Budapest–New York, 2012.
- Szabó*, 2012. *Szabó András Péter*: „De profundis.” Nemzeteszmék az 1657 utáni évek erdélyi válságában. In: Századok 146. (2012) 1085–1160. p.
- Szinnyei*, 1905. *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái. 10. kötet, Bp., 1905.
- Timon*, 1733. *Timon Sámuel*: Imago antiquae Hungariae representans Terras, adventus, res gestas Gentis Hunnicæ, Cassoviæ, 1733.
- Tóth*, 2016. *Tóth Gergely*: Szent István, Szent Korona, államalapítás a protestáns történetírásban (16–18. század). Bp., 2016.
- Tóth*, 2018. *Tóth Gergely*: Historia querelarum. Sérelmekből összeálló egyháztörténet Okolicsányi Pál Historia diplomatica című munkájában. In: A reformáció emlékezete: Protestáns és katolikus értelmezések a 16–18. században. Főszerk. Száraz Orsolya, szerk. Fazakas Gergely Tamás, Imre Mihály. Debrecen, 2018. 217–227. p.
- Varga J.*, 2007. *Varga J. János*: A török orientáció változatai Magyarországon. Wesselényi – Apafi – Thököly 1663–1683. In: Történelmi Szemle 49. (2007) 289–297. p.

SÜLI ATTILA

DERCSÉNYI LÁSZLÓ VISSZAEMLEKEZÉSE A SZABADSÁGHARC VÉGNAPJAIRÓL ÉS A KÉNYSZERSOROZÁSÁRÓL

Bevezetés¹

Dercsényi László volt huszár kapitány naplója eddig kéziratban lappangott, noha a kútfő nagy forrásértékkel bír.

A szerző a 15. (Mátyás) huszárezred kapitánya volt. Az alakulat kolozsvári osztályának szervezését 1848 júliusában kezdték meg Mikes Kelemen és Bethlen Gergely grófok. Augusztus végétől Berzenczey László kormánybiztos a Kossuth Lajos pénzügyminisztertől nyert felhatalmazás alapján a Székelyföldön újabb négy osztály szervezését kezdte meg, amelyből azonban csak három alakult meg. Így az alakulat a huszárezredek közül egyedüliként nem négy, hanem öt osztályból, vagyis tíz századból állt. Nevük a Kossuth lovagokról Hunyadi-, majd Mátyás-huszárookra változott. Az alakulat kolozsvári osztálya 1848 november közepétől a Partiumba szorult és az erdélyi magyar hadtest állományához tartozott. A székelyföldi Mátyás-huszárok pedig Háromszékre vonultak vissza, ahol derekasan kivették részüket a törvényhatóság önvédelmi harcából. A kolozsvári osztály a december közepétől, Bem József vezérőrnagy irányításával kezdődő magyar ellentámadás első jelentősebb összecsapásában, a december 20-án vívott zsibói ütközetben kitüntette magát. Időközben Észak-Erdélyben újabb két századot szerveztek (2. osztály), ennek parancsnoka Pálffy Domokos őrnagy lett. A Mátyás huszárok végig harcolták Észak-Erdély és a Székelyföld felszabadítását, jelen voltak Nagyszében 1849. január 21-i sikertelen ostrománál, ahol parancsnokuk, Mikes ezredes hősi halált halt. Január végétől tovább folyt az ezred szervezése, a Székelyföldön Gál Sándor ezredes irányítása alatt újabb négy századot állítottak fel. Ezen két osztály részt vett Dél-Erdély visszafoglalásában, 1849 márciusában. Az utóbbiak közül egy osztályt Bem áprilisban a Temesköz felszabadítására magával vitt, ezen két század már nem tért vissza Erdélybe, hanem a délvidéki IV. hadtest alárendeltségébe került és a szabadságharc bukásáig itt tevékenykedett.

1 Jelen forrásközlés az Innovációs és Technológiai Minisztérium Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával és az NKFI Hivatal által kibocsátott Támogatói Okirat alapján (száma: FK 137816), valamint a Károli Gáspár Református Egyetem támogatása révén valósult meg.

Többek között a július 14-én vívott kishegyesi ütközetben is jelen voltak. Ez alatt Erdélyben felállították az ötödik osztályt is, bár az utóbbi felszerelése már komoly nehézségekbe ütközött. A Mátyás huszárok az 1849 nyarán vívott erdélyi és délvidéki ütközetekben szinte mindenhol jelen voltak. Legnagyobb részük felmorzsolódott az orosz–osztrák csapatokkal vívott harcokban, a maradványaik Dévánál (augusztus 18.) és Zsibónál (augusztus 25.) tették le a fegyvert.²

A visszaemlékező személye

Dercsényi Kálmán Dercsényi Ferenc fölbirtokos, Bereg megyei táblabíró és Szemere Klára fia, Dercsényi István honvéd százados és Dercsényi Kálmán honvéd főhadnagy testvére volt.

A Bereg megyei Dercenen született, 1822. július 16-án. Jogot végzett, majd a selmecbányai bányász akadémián tanult (1840–1843.) 1847-től fogalmazó volt a Magyar Udvari Kancelláriánál Bécsben. Kétszer házasodott, feleségei Sztojka Júlia és Nagy Etelka voltak.

1848. április 29-től fogalmazó volt a magyar pénzügyminisztériumban. Augusztus 27-én Kolozsváron beállt az ott alakuló Kossuth, illetve 15. (Mátyás) huszárezredhez. Szeptembertől tizedesként részt vett a román felkelők, majd a császári–királyi csapatok elleni harcokban. Bem tábornok erdélyi hadjárata során hadnagy lett (1849. január 24.). Április 1-től főhadnagy, majd másodkapitány a Bánságban állomásozó, Erdélyből ide vezényelt hadosztálynál. Május elsején kiüntették a katonai érdemjel 3. osztályával. Május 22-én Versecen lovasbalesetet szenvedett, a lábát eltörte. Felgyógyulása után bevonult új alakulatához, a 18. (Attila) huszárezred Nagykikindán állomásozó századához (augusztus 13.). Déván kapitulált augusztus 18-án.

1849 szeptemberében besorozták a 37. sorgyalogezredhez, 1852. február 15-én váltságdíj ellenében elbocsátották. Később birtokán gazdálkodott. 1871-től törvényszéki bíró, majd 1893-tól Bereg megye főlevéltárnoka volt, királyi tanácsosi címet kapott. A Bereg megyei Honvédegyelet tagja, majd 1889-től elnöke volt. Beregszászon hunyt el, 1899. április 20-án a családi kriptában, Dercenben temették el.³

2 *Kedves Gyula: A szabadságharc huszárai.* Bp., 1992. 60. p.; *Süli Attila: A 15. (Mátyás) huszárezred története.* Bp., 2019. 19–178. p.

3 *Bona Gábor: Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban.* Bp., 2008–2009. I–II. I. 276–277. p.; A továbbiakban Bona Gábor műveit a második említéstől már csak a szerző és az adott

A forrásközlésről

Dercsényi László naplójára Hermann Róbert hívta fel a figyelmet, amely Dobák Géza gyűjtő tulajdonát képezi, aki hozzájárult annak közléséhez.

Dercsényi Lászlónak létezik egy naplószerű visszaemlékezése is a szabadságharc alatti tevékenységéről, amelyre szintén Hermann Róbert hívta fel a figyelmet. Ez ugyanígy Dobák Géza gyűjtő tulajdonát képezi, ezen kézirat a *Hadtörténelmi Közlemények* 2022. évfolyamának 4-ik számában jelenik meg — gondozásomban. Emellett Dobák Gézának birtokában van még a szerző testvérének, Dercsényi Kálmán visszaemlékezése, amely 1896-ban önálló kötetben, majd 1907-ben az „*Adalékok Zemplén vármegye történetéhez*” című folyóirat hasábjain folytatásokban kétszer megjelent, bár ezen kiadás nem teljes, mivel a fennmaradt kézirat jóval bővebb, illetve a naplót átszerkesztették.⁴

Dercsényi László 1848–49-es visszaemlékezésének létezik egy vázlati és egy tisztázati példánya. Mivel az előbbi teljes, ezt vettem a jelen kiadás alapjául, az esetleges hiányok pótlását pedig a tisztázati példány, illetve Kálmán műve⁵ alapján végeztem el.

Dercsényi László az 1848–49-ről szóló memoár szövegét 1851-ben öntötte végleges formába. Ez az 1848. augusztus 28-i bejegyzésből is kiderült („Ez jutván most néha eszembe (1851), elmondhatom...”), amelynek alapjául azonban 1848–49-ben vezetett rövid feljegyzései szolgálhattak. De az 1849. február 8-i bejegyzésben is van visszautalás az aradi ütközetre, mint amelynek ágyúörgését messziről hallhatták azon a napon.⁶

A visszatekintés alapjául szolgáló naplók ismereteink szerint nem maradtak fenn. A jelen forrásközlésben sajtó alá rendezett írás ezen visszatekintés folytatása, ezen felül értékes kortörténeti dokumentum, noha kevésbé hadtörténeti vonatkozású. Feltűnő, hogy a szerző sokszor hevenyészett mondatokat alkotott, ami talán annak köszönhető, hogy ezeket vagy az erőltetett menet alatt, vagy pihenők folyamán írta.

A most közlésre kerülő kézirat szövegét Dercsényi László szintén 1851-ben öntötte végleges formába.

mű megjelenésének évével jelzem.

4 *Dercsényi Kálmán*: Bem tábornok 1848/49. évi téli hadjárata. In: *Adalékok Zemplén vármegye történetéhez*. 13. évf. (1907) Szerk.: Dongó Gyárfás Géza. 38–58., 139–152., 257–309. p.

5 *Dercsényi*, é. n.

6 Hermann Róbert szíves közlése.

A honvédtisztek életrajzi adatait Bona Gábor műveiből vettem át.⁷ A forrást az eltérő alakok megtartásával rendeztem sajtó alá.

Végezetül itt szeretnék köszönetet mondani Hermann Róbertnek, Lázár Baláznak, Dobák Gézának és a forrásközlés elkészítéséhez nyújtott segítségért.

Forrásközlés

Naplóm. [1]849.

D.L.

L Tavassi⁸

L Benedikti⁹

L Rác M¹⁰

L Fornszek¹¹

L Fromberg B.¹²

Demény

Mitz

Augusztus hó. 1849.

9. napján volt a nevezetes temesvári ütközetünk, melybe sebesült bal lábam fájdalma dacára részt vettem. Ültem Lengyel nevezetű lovamon, álltam seregünk jobbszárnyán, Jasics¹³ őrnagy vezérlete alatt. Dolgunk nem volt egyéb, mint nézni a mi közép- és balszárnyon lévő seregünk erős ágyútüzelését. Este fele, 5 felő-

7 *Bona Gábor*: Hadnagyok és főhadnagyok az 1848–49. évi szabadságharcban. Bp., 1998–1999. I–III. és *Bona Gábor*: Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban. Bp., 2008–2009; *Bona Gábor*: Tábormokok és törzstisztek az 1848–49. évi szabadságharcban. Bp., 2000.

8 Tavasi Lajos (1814–1877) honvéd százados. (*Bona*, 2009. II. 445. p.)

9 Benedikty Albert (1824–1878) a 15. (Mátyás) huszárezred alszázadosa. (*Bona*, 2008. I. 161. p.)

10 Rác Miklós (1830–1902) a 15. (Mátyás) huszárezred főhadnagya. (*Bona*, 1999. III. 7–8. p.)

11 Fornszek Adolf (1823–1850) honvéd őrnagy. (*Bona*, 2000. 334. p.)

12 Fromberg Róbert (1819–?) honvéd százados. (*Bona*, 2008. I. 367–368. p.)

13 Jaszich Pál (1822–?) honvéd őrnagy. (*Bona*, 2000. 406–407. p.)

li keresztűz és rakéták miatt hirtelen hátráltunk egész a Vadászliget¹⁴ alá, seregünk 2 fertály¹⁵ óra múlva általánosan hátrált. A Hunyadi osztállyal,¹⁶ melytől ma elvalánk válva, találkozánk. Seregünknek a Vadászligeten való által vonulása okozta úgyszólván annak bomlását, mert ott senki se tudván az utat, mindenki arra vonult, amerre tetszett, gondolkodni idő nem volt, mert elleneink nem voltak messze. Én 8 osztálybeli pajtásimmal (Eröss,¹⁷ Incze Manó,¹⁸ Zeyk, Jakab,¹⁹ Benedikty, Rác Miklós, Makray Kálmán²⁰) egész éjjel menve

10. reggeli 3 óra tájba egy faluba megálltunk, lovainkat megetettük. Aludtunk és úgy aztán Rékás felé mentünk. Rékáson meglátogattam Márkus Ágoston anyját, öccse Károly volt otthon. Még aznap este Lugosra értünk.

11. Osztályunkat rendbe szedtük, egy se hibázott.

12. Táborunk rendbe szedődött. Meglátogattam Bátorieákat, régi házigazdát. Természetes[en,] az egész nagyon levert állapotban volt, mert Erdélyből is rossz híreket kaptunk.

13. Ebédre voltunk Bornhetzernél, ki oly szíves volt bennünket elhíjni. Balogh János is ott volt.

14. Kimentünk Kosztíl fele, délbe elindultunk Facsét fele, este odaértünk, ott volt Vécsey tábora²¹ és minden a legnagyobb rendetlenségbe.

15. Elindultunk Dobra fele. Seregünk nagyobb része Soborsin fele ment Vécsey tábornokunk alatt, magát megadandó. Fülhegyen hallottuk, hogy Görgey megadta magát. Dobrán találtuk Mayer,²² Rác Antal,²³ Toroczky²⁴ és még néhány pajtársainkat, ki[k] elbeszélétek, hogyan állnak dolgaink Erdélyben.

14 Újszentes (1910-ig Vadászerdő, románul: Dumbrăvița, 1924-ig Sântești, németül: Neussentesch) falu Romániában, Temes megyében.

15 Negyedóra.

16 13. (Hunyadi) huszárezred.

17 Eröss István (1822–1900) a 15. (Mátyás) huszárezred kapitánya. (*Bona*, 2008. I. 322–323.p.)

18 Incze Manó (1824–1873) a 15. (Mátyás) huszárezred kapitánya. (*Bona*, 2008. I. 485. p.)

19 Jakab Elek (1820–1897) a 15. (Mátyás) huszárezred kapitánya. (*Bona*, 2008. I. 490. p.)

20 Makray Kálmán a 15. (Mátyás) huszárezred főhadnagya. (*Bona*, 1998. II. 435. p.)

21 Vécsey Károly gróf (1803–1849) vezérőrnagy az V. hadtest maradványaival állomásozott Facséten. (*Bona*, 2000. 190–191. p.)

22 Mayer Adolf (1821–?) a 15. (Mátyás) huszárezred kapitánya. (*Bona*, 2009. II. 78. p.)

23 Az ő személyét nem sikerült azonosítani.

24 Feltehetőleg Thoroczka Pál gróf (1830–?) a 15. (Mátyás) huszárezred hadnagya. (*Bona*, 1999. III. 338. p.)

16. Bem²⁵ altábornagyunk rendbe szedé seregeink maradékát, Guyon²⁶ tábornok lelkesítette az embereket és tudatá velünk, hogy a Vulkánon keresztül Oláh-honba akarunk menni.

17. Délután Lesnyekre mentünk, itt volt egy kis része a volt erdélyi seregünknek, mindössze lehettünk 5-6000. Este jött egy muszka parlamentér Déváról, felszólítani, hogy adjuk meg magunkat.

18. Éjjel a gyalogság Dévára ment, reggel mi is ott voltunk és a város piskii oldalán táborba szálltunk. Szembe velünk alig 800 lépésnyire volt a muszka tábor. Esti 6 óráig fegyverszünet.

Szeredaiéknál voltam és érdemjeletem Rózánál²⁷ hagytam. Ott ebédeltem, ez volt szabadságom utolsó napja, mert 2 órákor Bem, Guyon elhagyva bennünket, készültünk, hogy feladjuk magunkat. Beke²⁸ elment parlamentírozni. Este 6 óra tájban visszajött egy muszka ezredessel, ki fegyvereinket átalveendi. Nekünk tiszteknek meghagyták kardunkat, a szürke dzsidások befogtak és így vittek egész a nekünk híres Piski hídig, hova 12-1 óra tájban éjjel elérkeztünk és ott aludtunk.

19. Pénzem csak egy magyar tízesem volt. Jóska legényem, kinek egy ezüst húszasa volt, megvendégelt, vett pálinkát és kenyeret. Itt láttam legelőbb muszka gyalogságot tömegbe. Még aznap Szászvároson túl táborba szállítottak kozák kísézőink. Komor nevű lovam eladtam 5 aranyért és 2 ft ezüstért.

20. Mentünk Szászsebesre.

21. Zerdahelyre,²⁹ hol 10 húszast kaptunk b[áró] Lüders³⁰ tábornoktól.

22. Szebenbe³¹ értünk. Rác Antallal egy színbe háltam, eső esett.

23. Beeresztettek a városba, meglátogattam Desani Jenit,³² ki azt hallá rólam, hogy elestem. Ugyanaznap bezártak a nagy laktanyába, neveinket felírták.

24. E naptól kezdve egész szeptember hó 17-ig bevoltunk zárva a laktanyába és a Nap című vendéglőbe. Lengyel lovamat eladtam 50 húszasért egy muszka tisztnek, a harmadikat Jóska legényemnek adtam, hogy árával hazamehessen.

25 Bem József (1794–1850) altábornagy. (*Bona*, 2000. 145–147. p.)

26 Guyon Richárd (1813–1856) vezérőrnagy. (*Bona*, 2000. 163–164. p.)

27 Szereday Gyula Hunyad megyei szolgabíró pénztárnok nővére.

28 Ifj. Beke József (1812–1896) honvéd ezredes. (*Bona*, 2000. 234–235. p.)

29 Zerdahely (románul: Miercurea Sibiului, korábban Mercurea, németül: Reussmarkt, szászul Reismuert) város Romániában, Szeben megyében.

30 Alekszandr Nyikolajevics von Lüders (1790–1874) gróf, orosz gyalogsági tábornok.

31 Nagyszeben (románul: Sibiu, németül: Hermannstadt, latinul: Cibinium) municípium Romániában, Erdélyben.

32 Az ő személyét nem sikerült azonosítani.

A muzska tisztok igen jók voltak erántunk. 4 napot kivéve minden nap kijáram a városba és az estét többnyire Jeninél töltöttem megelégedve. Konrádnénál, Knopflernél³³ is voltam. Tadis³⁴ megérkezett.

Szeptember 8–10-én megvizsgáltak és feleskettek osztrák katonának. Utaztunk Olaszhon fele.

17. Rendbe állítva elindítottak Zerdahely fele és az estét Szelistyén töltöttük egy kövér, gazdag, de jószívű oláhnál. Benedikti, Rác Miklós együtt voltunk. Megyünk vagy 900, köztök 233 volt, m[int] tiszt. Elfáradtam a gyaloglásba.

18. Délfele találkoztam újvárosi³⁵ lovászmesterünkkel, kit anyám utánam küldött. Levelet kaptam anyámtól, ötet küldtem Szebenbe, 20 ft kaptam. Az estét Rehón töltöttük.

19. Alkenyéren. 20-án beértünk Szászvárosra, ott bezártak egy kolostorba, de a városba kimehettünk. Albert³⁶ elvitt nényéhez, megösmekedtem Benedikti Lacial. Holnap szünnap van.

Eperjesnél³⁷ korhelykedtünk. (este jó kedvem volt)

21. Dévára értünk. Alig, hogy kimehé... szinte nem lehetett.³⁸ Rózától elveték érdemjeleimet. Elbúcsúztam tőle.

22.

23. Tyejben³⁹

24. Kossován.⁴⁰

25. Facséten háltunk.

Seymann⁴¹ nevű kapitányunk igen jó vala erántunk, azért még aznap elindultunk előre Lugosra és ott megszálltunk a 3 Rózsánál.

26. 27. és 28-án meglátogattuk ösmereinket, jól mulattunk, Bátoriek igen szívesek voltak, meghívtak 28-ára ebédre.

33 Ezeket a személyeket nem sikerült azonosítani.

34 Olvasata bizonytalan.

35 Balmazújváros.

36 Benedikty Albert.

37 Maroseperjes, 1910-ig Kelmák (románul: Chelmac) falu és mellette várrom Romániában, a Bánátban, Arad megyében.

38 Eredetiben is így.

39 Tyej, Hunyad megye, ma Teiu, Románia.

40 Kossó, ma Coșava a Bánságban, Temes megyében, Románia.

41 Hermann Seymann százados. Militär Almanach und Schematismus 1791–1914. Militärschematismus des österreichischen Kaiserthums. Wien, 1848. 112. p.

28. Megérkezett a transport és mi jelentettük magunkat. Ezen nap öszveszidott engemet Darynait,⁴² March⁴³. Petit⁴⁴ és Blasiust a 22-ik vadászászlóalj őrnagya.

29. Szünnap volt. Egész Lugos kinn volt táborunkban. Piaczevics⁴⁵ nő szíves volt vagy 12-nek 2-er reggelit, ebédet, vacsorát, bort küldeni.

30. Elindultunk rettentő felfigyázat alatt Oravica fele. Furlogon megháltunk. Kiálltam a faluba, felültem egy szekére.

Octob[er]. 1. Kölnigen háltunk. Vetsteinnel találkoztam.

2. Gornjik volt az állomás.

3. Oravicára értünk. Vetstein, Corzán, Bojtner, Merzis⁴⁶ meglátogattak, megvendégeltek ételművel. Corzán 5 ft adott. Bojtner csizmát és kevés ezüstpénzt.

4. Fehértemplomba értünk. Itt mulattunk 3 napot.

5. Az ezred tisztjei nagyon kitűnő szívességgel voltak erántunk.

6. Magyar muzsikáltattak s.a.t.⁴⁷ Meglátogattak a Napnál s.a.t

7. Elindultunk Basiaschra.⁴⁸ Ott a hajón voltunk szállva.

8. A hajóskapitány szívességéből 22-en bejutottunk a gőzhajóra magára. Tavassi, Bornemissza, Eichelburg,⁴⁹ Fromberg-Fornszek, Benedikti, Rác M[iklós], s.a.t.

9. Elindultunk Belgrád fele. Nagy szél volt.

10. Utaztunk. A hajón kártyáztunk Szendrő vára mellett elmentünk, a szerb határvidék sok helyütt kellemetes benyomást tesz az emberbe.

11. Értünk reggel Zimonyba, Belgrád mellett elmentünk. Zimonyba bementünk a városba, ott ebédeltünk egy vendéglőbe, hol is egy Pesti fiúval ebédeltünk.

12. Ott mulattunk.

13. Elindultunk Sziszek fele. Belgrád másik oldalát is láttuk.

42 Olvasata bizonytalan.

43 Feltehetőleg Márk Adolf *Bona*, 2009. II.

44 Feltehetőleg Petit János (1830–?) honvéd százados. (*Bona*, 2009. II. 202. p.)

45 Az ő személyét nem sikerült azonosítani.

46 Olvasata bizonytalan.

47 [és a többi].

48 Bazias (németül Basiasch, magyarul Baziás, szerbül Bazjam, horvátul Bazjaš) falu Krassó-Szörény megyében, a Bánáti kerületben, Románia délnyugati részén. Bazias Socol községhez tartozik.

49 Feltehetőleg Eichelburg Károly báró, honvéd százados. (*Bona*, 2008. II. 312. p.)

14. Értünk Mitrovicba.⁵⁰ Itt kaptunk 4 pajtást köztök gr. Saisé⁵¹ egy francia.
17. Értünk Bródba.⁵² Az ezredes nagyon jó szívvel volt érántunk.
19. Gradicskán⁵³ voltunk. A Száva partja kietlen, nagy árvizek miatt nagyon terméketlen lehet.
21. Sziszeken kikötöttünk. Este a vendéglőbe nagy dolog volt, a szobaleány megvert egy nympfát.⁵⁴
22. Petriniába⁵⁵ értünk. Az ezredes Rukovina⁵⁶ nagy jól mutatta magát érántunk.
23. Tavasi, Fromberg, Fornszek, Benedikti, Rác, March, Petit, Schwarz, Mitz és én elindultunk előre, mert a transport kétféle osztatott. Glinán voltunk, hol az ezredes bezárattott egy Padra.⁵⁷ Egy régi, nálunk volt fogoly tiszt oly szíves volt, hogy mi egy igen jó vacsorát, másnap ebédet kaptunk. Gr. Radeczki⁵⁸ ezredes nejjével meglátogatott.
24. Vergimostra⁵⁹ mentünk.
25. Vojnic⁶⁰ volt az állomás. Egy öreg vendéglősnél, volt Nádor huszár⁶¹ őrmesternél (84 éves). Fromberggel jót mulattunk,
26. Tavasi is eljött az öreghez reggelizni. Este Károlyvárosra értünk és ott egy vár alatt és beszállásolták a transzportot. Nagy eső esett, megáztunk.

-
- 50 Szávaszentdemeter (szerbül Сремска Митровица / Sremska Mitrovica, horvátul Srijemska Mitrovica, Mitrovica, németül Sirmisch Mitrowitz), az ókori Sirmium, város Szerbiában, a Vajdaságban, a Szerémségi körzetben.
- 51 Személyét nem sikerült azonosítani.
- 52 Bród, némely forrásban Szlavónbród (Nagyrev, horvátul: Slavonski Brod) Horvátország, Bród-Szavamente megye (Brodsko-posavska) székhelye.
- 53 Újgradiska (horvátul: Nova Gradiška) város és község Horvátországban, Bród-Szavamente megyében.
- 54 Örömlány.
- 55 Petrinya (horvátul: Petrinja, szerbül: Петриња) város és község Horvátországban, Sziszek-Monoszló megyében.
- 56 Feltehetőleg Hieron Rukavina von Widovgrad ezredes, a 11. határőrezred parancsnoka.
- 57 Padlás.
- 58 Theodor von Radetzky gróf, császári-királyi ezredes.
- 59 Vrginmost (1996 és 2012 között Gvozđ) falu Horvátországban, Sziszek-Monoszló megyében. Gvozđ község központi települése.
- 60 Vojnić falu és község Horvátországban, Károlyváros megyében.
- 61 12. huszárezred.

27. Dél tájba általadtak az új szállítóknak. Pisacsics és Plochkak⁶² nevű fő- és alhadnagyoknak, velek mentünk a serházba és ott ebédeltünk. Este nagy vacsora volt a városba, mely tartott 2 óráig, reggelig.

28. Elindultunk Károlyvárosból.

29–30. A Lujza-úton⁶³ egész egy nagy vendéglőig és postaházig mentünk, ott volt az állomás.

Novemb[er]. 1. Az állomás Möttlingen⁶⁴ Krainba⁶⁵ volt. Krain hegyes országútja meglehetősen. Többnyire nagy köd volt és azért vidékeit jól nem láthattam. Sokat harangoztak. Biliárd. „Zsivio Gozpodina”.⁶⁶

2. Neustädton keresztül még egy jó darabig vittek, nevét nem tudom.

3. Végre Laibachoz⁶⁷ [érkeztünk] egy állomásra. Itt jól éltünk, mert vendéglőbe mulattunk. Mourir pour la Patrie.⁶⁸

4. Végre Laibachba érkeztünk.⁶⁹

A transzport házból a Csillagvizsgálóhoz címzett vendéglőbe szálltunk. A szép Marie és ismét Marie sok mulatságot szerzett nekünk. A postát nagyon szepegeve látogattam meg. Ruháim igen öszveszakadtak.

5. Nyugnap. Az éjjel háltam az első olasz divatú ágyban. Délig kószáltam. Délután mentem gr. Hochenwartot⁷⁰ megkeresni. Hon⁷¹ nem lévén, nejjével lehetett szerencsém. Nem ösmert meg, de azután nagyon szívesen látott.

A kis Emma még mindig szép vala. Rövid mulatás után hazamentem és búsultam, múlt és jelen, jelen és jövő vala fejemben. Este jártam a városban. Laibach szép város, hasonlít kicsiben Bécshez.

62 Az ő személyüket nem sikerült azonosítani.

63 A Lujza-út mintegy 134 km hosszú út volt, amely Károlyvárost kötötte össze Fiumével.

64 Metlika egy város Délkelet-Szlovéniában.

65 Krajna (szlovénül: Kranjska, horvátul: Kranjska, németül: Krain, friuli: Cragne, régi olasz: Cragno, latinul: Carniola) egykori történelmi régió, területe ma többnyire a mai Szlovénia része.

66 „Éljenek az urak!” (horvát).

67 Ljubljana (németül: Laibach) ma Szlovénia.

68 A hazáért mindhalálig (francia).

69 Pontosabban magába a városba vonultak be, hiszen annak határához már az előző napon megérkeztek.

70 Az ő személyét nem sikerült azonosítani.

71 Otthon.

6. Elindultunk Görz⁷² fele, háltunk Felső-Laibachba. Albert jó kedvű lett, kiugrott az ablakon és ment szépet tenni a szomszédba. Jó kedvünk volt mindnyájunknak.

8. Semmi nevezetes. Gyalogoltunk, búsultam, hogy pénzem nincs s.a.t. 8-an voltunk az Adelsbergi barlangban.⁷³ Szébb az Aggtelekinél, mert nincs úgy kirabolva, de az Aggteleki nagyobbszerű.

9. Prevaldon⁷⁴ felmentünk Albert és Miklós⁷⁵ egy hegyre, és onnan láttuk az Adria tengert. Korcsmárosné, de barna, Pszt! cinque million de diable⁷⁶, igen jól mulattunk. úgy látszik desperalunk.⁷⁷

10. Ismét egykedvűleg utazunk.

Elértük a híres Vippachi⁷⁸ Heidenschaft⁷⁹ völgyét, mely már az olasz éghajlat alatt volt, éreztük is a meleget.

10. Rostás Pál emlékszóbra.⁸⁰

11. Beértünk Görzbe és Alberttel beszállottam egy lakásra. Görzön sétálni mentünk és egy osztr[ák] tisztecske leszidott, mert nem köszöntöttük.

12. Ott mulattunk a postán, semmi se jött.

13. Elindultunk Udine fele. Állomásunk egy falu volt, ahol egy dombról igen szép kilátás volt. Egy falu, vagyis torony és a tenger is látszott. Este nagy vacsora.

14. Jókora felkelve Gradicskán keresztül értünk Udinébe. Ezúton volt bajom az arany felváltásért. Udine előtt megállva bevártuk a transportot. Udinébe kikérdezett az ezredes néhány szót (sic!) és szálltunk az Arany Létrához.

72 Gorizia (szlovénül Gorica, németül Görz, friuliul Gurize) egy kisváros Olaszországban. Gorizia megye székhelye.

73 Ma Postojna-barlang.

74 Hegycsúcs kilátóval.

75 Rác Miklós.

76 Ötmillió ördög.

77 Kétségbeesik, reményét veszti.

78 A Vipava (olaszul Vipacco, németül Wippach, latinul Frigidus) egy kisebb, főleg Szlovénia területén futó folyó, mely a San Lorenzo (1019 méter) hegyen ered, és Olaszország területén folyik bele Gorizia városa mellett az Isonzóba.

79 Ajdovščina (olaszul Aidussina, németül Haidenschaft) város és az azonos nevű község központja Szlovéniában, 18 km-re az olasz határtól

80 Rostás Pál az 5. huszárezred közvitéze, 1813. október 3-án néhány huszártástával önfeláldozóan harcolt a franciákkal. Az emlékműve 1845-ben készült el a mai Budanjeban. (Szlovénia) (<https://www.kozterkep.hu/43546/rosta-pal-szobra>)

15. Szünnap. Este a Marseilles,⁸¹ jó vacsora volt. Jól aludtunk. Albertnek Colieját⁸² eladtuk 22 ft: Isten bocsássa meg bűneinket.

16. Elindultunk és Portenoneig⁸³ meg se álltunk.

Itt nagy baj volt este, mert egy v[olt] császár huszár kapitány⁸⁴ leitta magát, mi eltávoztunk egy kávéházba. Az öreg Tavassi igazi próféta volt.

17. Conegliano volt az állomás. Hideg volt, befütöttünk a kandallóba. Egy magyar tábori pappal találkoztunk.

18. Kószáltunk. Itt hagyám nagyanyám emlékét. Bocsássa meg Isten bűneit a hibásnak.

Este voltunk gr. Mon[...]nál⁸⁵ és az ő kedves leányánál Giúseppinánál. E multság nevezetes volt. Angol, olasz, francia, deák,⁸⁶ magyar nyelv. Aztán a kedves szemek, jó bor és kávé. Ez este elfeledve nem lesz.

19. Mentünk búsulva gyalog.

20. Treviso alatt háltunk. Itt tudtuk meg, hogy mi Velencébe megyünk és beosztattunk a gr. (Michael) 37. sorszredbe,⁸⁷ a régi br. Márjási⁸⁸ regimentbe. Inkább örültünk.

21. Mestre⁸⁹ alatt háltunk. Szállásom feletti kilátóhelyről láttam Velencét a tenger közepette.

22. Mentünk Velencébe hajón és erősen vitorlázunk. Bementünk a vasútvonallal egy irányba egy nagyobb rangú gondolán a Canale Grande egy részén és sok csavargás után kijöttünk a Riva Chiasonin a Márk terére,⁹⁰ a Palazzo Dukale⁹¹ mellett. Kevés várakozás után átadott a derék szállító parancsnokunk az ezrednek. Ezredesünk megnézett és a 10-ik századba beosztott. Itteni fogadtatásom jobb volt, mint gondoltam. Meg aznap felhúztam a kék szűk nadrágot és fehér farkot.⁹²

81 Francia himnusz.

82 Collier. Nyaklánc.

83 Pordenone település Olaszországban, Friuli-Venezia Giulia régióban, Pordenone megyében.

84 Az 1. huszárezred tisztje.

85 Olvasata bizonytalan.

86 Latin.

87 37. (Mihály nagyherceg) sorgyalogezred.

88 Máriássy.

89 Mestre Velence városnegyede.

90 Szent Márk tér.

91 Palazzo Ducale, Dózse palota.

92 Frakk. A császári-királyi sorgyalogság jellegzetes ruhadarabja volt a fehér frakk.

Velencei életem egyszerű, még pénzt és tudósítást hazulról nem kaptam.
Életem, amennyire egy ily fogoly élhet, meglehetősen jó. Járok parancs írni.⁹³
Egészségem jó. Főhadnagyom igen szíves, valamint alhadnagyom is.

December 12-én jött az első tudakozódás utánam.
December 13. Megyek az alezredesem elébe.
Voltam, annyit tudok, mint előbb.

Febr[uár] 1. [1]850. Mentünk századommal Alberoni⁹⁴ várába, már mint tizedes. Pénzt, levelet kaptam, csak azt sajnálom, hogy ott[hon] nem lehetek.

93 A császári-királyi sorgyalogságnál elvileg század szinten vezetni kellett a kiadott parancsok gyűjteményét, a parancskönyvet.

94 Velence városnegyede.



TÓTH TAMÁS

ESTERHÁZY IMRE PÜSPÖKI PROCESSZUSAI A VATIKÁNI APOSTOLI LEVÉLTÁRBAN

A püspöki, illetve érseki kinevezések kánoni, információs eljárásának (*processus informativus*, más néven *processus inquisitionis* vagy *processus canonicus*), az ún. püspöki processzusoknak az anyagai az egyháztörténet eddig kevésbé kutatott, értékes forrásai.¹ Esterházy Imre pálos szerzetes esetében három alkalommal folytattak le ilyen kánoni vizsgálatot: először amikor zágrábi püspök lett (*Zagrabien.*, 1706–1723). A részletesebben vizsgált 1711 és 1780 közötti időszakban pedig még kétszer: 1723-ban, amikor veszprémi püspöki (*Vesprimien.*, meg nem erősített, 1723–1725), majd 1725-ben, amikor esztergomi érseki (*Strigonien.*, 1725–1745) kinevezést kapott. A Vatikáni Apostoli Levéltárban (AAV) rá vonatkozóan két helyen találunk anyagokat, a Konzisztoriális Kongregáció (AAV Arch. Concist., *Processus Consist.*) és a bécsi Apostoli Nunciatúra (AAV Arch. Nunz. Vienna, *Processi Canonici*) levéltári fondjaiban.

Élete

Galántai báró (1715-től gróf) Esterházy Imre a neves család cseszneki vonalából származott. Keresztelési tanúsítványa, amelyet elérhető keresztelési anyakönyv hiányában anyai részről való féltestvére, Fitter Erzsébet, Festetich Pál felesége állított ki, az 1707-ben felvett váci processzus anyagai között található. Eszerint 1665. vagy 1666. július 20-án született Beckón (Bolondóc; Trencsén vármegye). Keresztzülei az irat szerint Thököly Miklós és felesége, Jakusich Zsuzsanna. A tanúsítvány nem segít eloszlatni a születése körüli kétségeket: a szakirodalom egyéb források alapján leginkább 1663 november–decemberére vagy 1664 november–decemberére teszi a születés idejét. Az adatokat elemezve az 1663-

1 Jelen tanulmány egy, az 1711 és 1780 közötti, Magyar Királyságra vonatkozó püspöki processzusokat bemutató átfogó kutatás része. Vö. még *Tóth Tamás: A 18. századi magyar püspöki processzusok a Vatikáni Titkos Levéltárban*. In: Magyarország és a római Szentszék II. Vatikáni magyar kutatások a 21. században. Szerk. Tusor Péter – Szovák Kornél – Fedeles Tamás. Budapest–Róma, 2017. (*Collectanea Vaticana Hungariae* 1/15.) 317–335. p.

as születési év tűnik valószínűnek.² A *Veress* által közölt anyakönyv továbbá vágújhelyinek mondja — ennek ellenére a születés helye mégis a Vág folyó túlpártján fekvő Beckó: Vágújhely (Nyitra vármegye) ugyanis a beckói uradalomhoz tartozott, és Beckó társbirtokosa, illetve lakója a későbbi hercegprimás apja volt. Az édesapáról, Esterházy Imre báróról, valamint az édesanyjáról, Bucsányi Zsuzsannáról (Fitter János özvegye) nem esik szó a keresztelési iratban, azonban a források egyértelműek e tekintetben. A történetírás Esterházy Imre egy fiútestvéréről is tud.

A későbbi főpásztor alsóbb fokú tanulmányait a nagyszombati jezsuitáknál kezdte. Itt bérmálták meg. Az utolsó, 1679–1680-as gimnáziumi tanévet már Sopronban tölti, ahova az egyre súlyosbodó török, illetve kuruc veszély miatt kerül. 1680. július 25-én lépett be a pálos rendbe. A noviciátust Sopronbánfalván végezte, első fogadalmát pedig egy év múlva, 1681. július 27-én tette le. A két-éves filozófiai kurzust Bécsújhelyen végezte, azonban Bécs török ostroma miatt 1683 nyarán a növendékeknek tanáraikkal együtt a horvátországi Remetére (más néven Zágrábremete, Máriaremete), majd Lepoglavára kellett menekülniük. Ezt

- 2 1663. november 5.: Magyar Katolikus Lexikon. Szerk. Diós István – Viczián János. Budapest 1993–2013. (=MKL) 3. (1997) 308. p.; 1663. november 18.: *Esterházy János: Az Esterházy család és oldalágainak leírása*. Budapest, 1901. 239. p.; *Pfeiffer János: A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950)*. München, 1987. (Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae VIII.) 22.; [...] ex Vágújhely [...] venit ad Collegium 18. Novembris 1683. Agit annum 20., a die 5. huius mensis Novembris: Matricula et Acta Hungarorum in universitatibus studentium. II. Roma, Collegium Germanicum et Hungaricum. I. Matricula (1559–1917). A római Collegium Germanicum et Hungaricum magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai. I. Anyakönyv (1559–1917). Collegit et edidit/közrebocsátja Andreas Veress. Budapest, 1917. (Fontes Rerum Hungaricarum. Magyar Történelmi Források II.) 81–82. p.; 1663. december 17.: *Schmith Nicolai: Archiepiscopi Strigonienses compendio dati*. Tyrnaviae 1752. 2 (1758) 195. p.; *Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái*. Budapest 1891–1914. 2 (1893) 1448. p.; 1664. december 17. (a ma is meglévő, korabeli sírfelirat alapján, amelynek szövegét Knauz és Faust egyaránt hozzák; azonban Hal'ko, aki kutatta a pozsonyi főpapi sírokat és feliratokat, ennek ellenére 1663-ra teszi a születés évét: *Jozef Hal'ko – Štefan Komorný: Dóm. Katedrála svätého Martina v Bratislave*. Bratislava, 2010. 269. p.); *Knauz Nándor: Egyházi Tudósítások*. Magyarország. Pozsony, oct. 14. 280. In: *Religio*, 2. (1856) 35. sz. 279–281. p.; *Ovidius Faust: Zo starých zápisnic mesta Bratislavy*. Bratislava, 1933. 191. p.; 1664 végén: *Esztergomi érsekek 1001–2003*. Szerk. Beke Margit. Budapest, 2003. 331. p.; *Koltai András: Császárhű, bőkezű, remete: Esterházy Imre hercegprimás*. 5. Limes, 18. (2005) 3. 5–19. p.; 1665. vagy 1666. július 20. (a váci processzusa alapján): *Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi. Per Remigium Ritzler – Primum Sefrin*. V. 1667–1730, Patavii 1952. 402.; 1665. július 20. (a váci processzusa alapján): <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/besthrz.html> (2021. december 29.); 1665. december 17.: *Hrvatski biografski leksikon*. Ed. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. 1983–. Online változat (2022): <https://hbl.lzmk.hr/> (=HBL), *Esterházy, Emerik* (1998).

követően Rómába küldték. 1683. november 18-án érkezett teológiai tanulmányai végzésére a Collegium Germanicum et Hungaricumba. Ekkorra már részesült a tonzúrában és a kisebb rendekben. A kollégium privilégiuma volt, hogy egy kiválasztott növendék Mindenszentekkor a pápa előtt tarthatott ünnepi beszédet. Az egyik évben őrá esett a megtisztelő választás. Rómát 1687. október 13-án diakónusként hagyta el, miután teológiai doktori téziseit a kollégiumban megvédte.

Pappá otthon, Máriavölgyben szentelték 1688. február 15-én.³ Ezt követően Lepoglaván négy évig filozófiatanár, majd egy évig kánonjogot, illetve ezután három évig erkölcszociológiát tanított. Nyolc évig tartó tanárságának utolsó esztendőjét Nagyszombatban töltötte. 1696 júniusában a Máriavölgyben tartott nagykáptalanon a rend általános titkárává⁴ (*secretarius generalis*) választották. Főként Remetén tartózkodott, egyben az ottani ház perjeli tisztét is betöltötte. Ebben az időben zajlott a horvát és a magyar pálos rendtartomány különválasztása, és a vele járó számos vita. 1701-ben alakult meg az önálló horvát–osztrák tartomány, amelynek első vikáriusává választották Esterházyt 1701. március 7-én Lepoglaván. Egy évvel később, 1702. június 3-án a nagykáptalan rendfőnökké tette. Bár 1703-ban vizitálta a lengyelországi kolostorokat, már ugyanebben az évben a Rákóczi-szabadságharc (1703–1711) miatt székhelyéről, Elefántról (ma Felsőelefánt) Lepoglavába kellett menekülnie. További ténykedése a háborús helyzet miatt leginkább Horvátországra korlátozódott.

1706. október 15-én az uralkodó váci püspökké nevezte ki. A prekonizációra 1707. augusztus 1-jén került sor. Egyházmegyéjét nem tudta megközelíteni a harcok miatt, így Lepoglaván maradt. 1708 tavaszán részt vett Pozsonyban a császárhű rendek országgyűlésén. Ekkor, március 4-én szentelte püspökké Keresztély Ágost bíboros, hercegprimás, esztergomi érsek (1707–1725).

Amikor a zágrábi püspöki szék megüresedett, Eszterházy kérvényezte azt. Az uralkodótól 1708. október 10-én meg is kapta a kinevezést. Már november 11-én Zágrábban volt, de a prekonizációra csak 1709. szeptember 9-én került sor. Átépitette a székesegyház belsőjét, jótévedője volt a templomoknak, oltárokat emeltetett, liturgikus felszereléseket és kincseket adományozott, kegyes alapítványokat tett. Jótékonyágáról is híres volt, Matthachich Péter tanúsága szerint rendszeresen hívott 12 szegényt az asztalához, akiknek ő maga szolgált

3 A *Koltai*, 2005. 6. p. által közölt 1688. január 15. valószínűleg elírás. Esztergomi érsek, 332. p.

4 A magyar nyelvű életrajzok gyakran mint a rendfőnök titkárát említik Esterházy Imrét, azonban ez félreértés. Esterházy nem személyi titkár lett, hanem egy vezető rendi tisztségre választották meg.

fel. Branjug György pedig azt tanúsította, hogy csak a székesegyházra 30 ezer forintot költött. Matthachich Péter említést tett még Esterházy Imrének a pécsi és a veszprémi püspökökkel való vitás ügyeiről, amelyekben sikerrel képviselte egyházmegyéje érdekeit. Életrajzaiból azonban azt is tudjuk, hogy hasztalan érvelt a főpap mellett, hogy a zágrábi püspököt illeti a magyar országgyűlésben az első hely a püspökök között, mondván egyházmegyéjének egy elődje, a sziszeki püspökség régebbi a szentistváni egyházmegyéknél. Az 1712. március 9–11. között a zágrábi püspöki palotában tartott horvát-szlavón országgyűlés az ő javaslatára tíz évvel a magyar diéta döntése előtt fogadta el a Habsburg-ház nőági örökösödését (*Pragmatica sanctio*), amelyhez akár a magyaroktól függetlenül is készek voltak csatlakozni. Bizonyára ez is hozzájárult ahhoz, hogy 1715. május 19-én testvérével együtt grófi címet kapott. Ebben az időben birtokolta a Boldogságos Szűz Máriáról nevezett topuszkai apáti titulust is, amely ekkor a zágrábi püspöki címhez kötődött. Részt vett a magyar országgyűlés munkájában, az igazságszolgáltatási rendszer felülvizsgálatában, és szerepe volt abban is, hogy 1722-ben a magyar országgyűlés is elfogadta a nőági trónutódlás lehetőségét.

Hűségét az udvar annyira értékelte, hogy valamikor 1719 után titokban Keresztély Ágost utódjává destinálták. A bíboros azonban a vártnál tovább maradt hivatalában, így Esterházy Imrét végül az uralkodó 1723. január 17-én nevezte ki veszprémi püspökké. Az erről szóló döntés 1722. szeptember 27-én született meg. Tekintve, hogy Zágráb lényegesen jobb anyagi helyzetben volt, mint Veszprém, kárpótlásul évi 6 ezer forint udvari fizetést ígértek neki. Branjug György tanúvallomásában említi, hogy a zágrábi káptalan az áthelyezés ellen volt. Veszprémben az új püspök újjáépítette a harcok során tönkrement székesegyházat, Matthachich Péter szerint már a processzus elkezdése előtt megbízott 13 ezer forintért (anyagköltség nélkül) egy építész a bazilika újjáépítésével, gondoskodott továbbá értékes liturgikus öltözékekről a székesegyház számára. Idejét azonban leginkább országos ügyek kötötték le. Veszprémi püspökként könnyebben kinevezhették az 1724 elején felállított pozsonyi Helytartótanácsba. 1725. február 21-től⁵ magyar királyi kancellár (*cancellarius*) lett.

Kancellári tiszttét Esterházy csak szeptember 1-jéig viselte, mivel III. Károly 1725. augusztus 31-én esztergomi érsekké nevezte ki, ezzel együtt pedig már a királyi főkancellári cím (*summus et secretarius cancellarius*) járt. A pápai megerősítés dátuma 1727. március 17. Ugyanezen a konzisztóriumon kapta meg a palliumot, amelyet május 22-én Máriavölgyben vett át. A római dokumentumok szerint hivatalosan a zágrábi székről helyezték át, mivel a veszprémi

5 1725. január 23.: Esztergomi érsekek, 334. p.; *Koltai*, 2005, 10. p.

prekonizációra nem került sor. Érsekként vizitált, aminek lezárásaként 1734-re egyházmegyei és nemzeti zsinatot kívánt összehívni. Utóbbi miatt vitába keveredett vele a metropolitai jogait védő Patachich Gábor kalocsa-bácsi érsek (1733–1745). A háborús helyzet miatt végül csak a Főegyházmegye főesperesei és esperesei találkoztak Nagyszombatban. Az érsek a pozsonyi Szent Márton-dómot belülről felújította és abba új, monumentális főoltárt készíttetett. A szoborcsoport magyar huszárként ábrázolt főalakjában az ő arcvonásai tűnnek fel. Ugyanő építtette a dómban az Alamizsnás Szent János-kápolnát, akinek ereklyéit a mohácsi vész (1526) után a budai várkápolnából menekítették előbb Máriavölgybe, majd 1530-tól Pozsonyban őrizték. A kápolna elkészültekor, 1732-ben az érsek négy nyelven kiadta a szent életrajzát. Pozsonyban felújította az érseki palotát és az előtte lévő teret, továbbá az orsolyitáknak és a kapucinusoknak kolostort, az Erzsébet-apácáknak kolostort és templomot emeltetett. A vörös csillagkeresztes lovagok templomát is ő kezdte el építtetni, valamint a trinitárius templom freskói is az ő nevéhez kötődnek. Nagyszombatban a Szent Miklós-templomhoz kápolnát építtetett a Mária Kongregáció számára, illetve rendházat emeltetett az orsolyitáknak. A 2003-ban megjelent Esztergomi érsek című kiadvány szerint 52 templomot és 23 plébániaépületet építtetett, illetve újjátartott fel érseksége alatt. Támogatta a pálos rendet is: Máriavölgybe új oltárokat és kóruspadokat készíttetett, valamint neki köszönhetően került a rend kezelésébe a sasvári kegyhely. Híres volt jótékonykodásáról, és a fényes udvari élet közepette is igyekezett pálos remeteként élni. Leveleit, mint *Frater Emericus* írta alá. Az 1741. évi országgyűlésen is fontos szerepet töltött be, és június 25-én ő koronázta magyar királlyá Pozsonyban Mária Teréziát. 1745. december 6-án hunyt el Pozsonyban. A pozsonyi dómban, az általa emeltetett Alamizsnás Szent János-kápolna alatti sírboltban helyezték örök nyugalomra.⁶

6 Vö. t.k. Libri Regii. Királyi Könyvek. 1527–1918. DVD-ROM. Szerk. Vissi Zsuzsanna – Trostovszky Gabriella – Németh István – Tuza Csilla – Csavlek Judit – Magyar Gabriella – Németh György, fotó Czikkelyné Nagy Erika – Micheller Jánosné – Szénási Jánosné. Budapest, 2006. 27.113, 28.18, 31.53, 34.82, 35.45; Hier. Cath. V (1952) 364., 402., 421. p.; *Nagy Iván*: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Pest, 1857–1868. 4 (1858) 93., 96. p.; *Szinnyei 2* (1893) 1448–1449. p.; Esztergomi érsek, 331–338. p.; *Esterházy*, 1901. 237–243. p.; *Schmith 2* (1758) 194–217. p.; *Pfeiffer*, 1987. 22–23. p.; MKL 3 (1997) 308–309. p.; HBL, *Esterházy, Emerik* (1998); *Veress*, 1917. 81–82. p.; *Kisbán Emil*: A magyar pálosrend története. Budapest, 1938–1940. 1 (1938) 304–309. p.; *Fallenbüchl Zoltán*: Magyarország fömlétségei. [Budapest], 1988. 97., 99. p.; *Koltai*, 2005. 5–19. p.; *Forgó András*: Esterházy Imre és az aulikus politika a 18. század első évtizedeiben. In: „Fényes palotákban, ékes kőfalokban”. Tanulmányok az Esterházy családról. Szerk. Maczák Ibolya. Budapest, 2009. 65–86. p.; *Hal'ko-Komorný*, 2010.; *Jozef Hal'ko – Štefan Komorný*: Dóm. A pozsonyi

Püspöki processzusainak tanúi a személyére vonatkozóan (1723, 1725)

Veszprémi processzusa alkalmával három zágrábi kanonok, Branjug György (egyben közvetlen utódja Zágrábban), Zaverski Péter és Matthachich Péter vallottak személyéről. Mindhárman kiemelték mind egyházmegyei, mind országos ügyekben való sikereit, valamint jótékonyágát is. Úgy tűnik, hogy a kánoni vizsgálatot nem zárták le, a meglévő bécsi nunciaturai példányról fontos formai elemek hiányoznak, így többek között a processzust lezáró klauzula is.

Esztergomi processzusa során Branjug György zágrábi kanonok nyilatkozott Esterházyról, aki pálos korából ismerte a jelöltet. Zádory Mihály veszprémi nagyprépost szintén korábról, még teológiai tanársága idejéből ismerte az újonnan kinevezettet. Somssich Ferenc zágrábi kanonok püspöksége ideje óta ismerte Esterházy Imrét. A tanúk részletesebb életrajzi adatai:

1. Branjug György⁷ (Juraj Branjug) kemleki főesperes, zágrábi kanonok dékán, 46 éves, 1723. április 7.

2. Zaverski (Zaversky) Péter Antal⁸ (Petar Zaverški) zágrábi kanonok, Boldogságos Szűz Máriáról nevezett vaskai prépost, 40 éves, 1723. április 7.

3. Matthachich Péter⁹ (Petar Matačić) zágrábi kanonok, [élelkor hiányzik], 1723. április 19.

4. Branjug György¹⁰ (Juraj Branjug) zágrábi kanonok, kemleki főesperes, 48 éves, 1725. december 4.

5. Zádory Mihály¹¹ veszprémi nagyprépost, 56 éves, 1725. december 4.

6. Somssich Ferenc¹² (Franjo Šomšić) zágrábi kanonok, a bécsi Horvát Kollégium rektora, 29 éves, 1725. december 12.

Szent Márton-templom. Szombathely, 2016.; *Tóth Tamás*: «Si nullus incipiat, nullus finiet». La rinascita della Chiesa d'Ungheria dopo la conquista turca nell'attività di Gábor Patachich e di Ádám Patachich, Arcivescovi di Kalocsa-Bács (1733–1784). Budapest–Roma–Szeged, 2011. 234–236. p.; *Uő*: A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye 18. századi megújulása Patachich Gábor és Patachich Ádám érsekek idején (1733–1784). Budapest–Kalocsa, 2014. (A Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai 8.) 236–238. p.

7 Zágrábi püspök (1723–1747).

8 Zágrábi kanonok (1711–1734). *Ljudevit Ivančan*: Podatci o zagrebačkim kanonicima od godine 1193–1924. Kézirat a Zágrábi Káptalani Levéltárban. Zagreb, 1912–1924. 734–735. p.

9 Zágrábi kanonok (1718–1752). *Ivančan*, 1912–1924. 749–751. p.

10 Zágrábi püspök (1723–1747).

11 Zádory Mihály András veszprémi nagyprépost (1711–1739). *Pfeiffer*, 1987. 222–223. p.

12 Zágrábi kanonok (1724–1727). *Ivančan*, 1912–1924. 755–756. p.

Forrásközlés

1. adm. R.D. Georgius Braniugh, archidiaconus Kemlek, cathedralis ecclesiae Zagrabiensis [canonicus], ejusdem capituli Zagrabiensis decanus
[AAV Arch. Nunz. Vienna, Processi canonici, 360, f. 3r]

1. Erat adhuc in religione sancti Pauli primi eremitae cum primum¹³ novi illustrissimum et reverendissimum episcopum Zagrabiensem; ab eoque tempore familiarius secum conversatus fui, qua canonicus ipsius Zagrabiensis ecclesiae. Non sum ejus¹⁴ consanguineus, cognatus, affinis, vel inimicus, aemulus, aut odiosus.

2. Audivi ipsum consecrationis munus suscepisse, cum promotus primum fuit ad ecclesiam Vacciensem.

3. Est episcopus ecclesiae Zagrabiensis a 1708. Id autem scio, quia eram ego canonicus, ejusdemque ingressui et possessioni interfui.

4. Resedit semper, si non vel ex mandato Sacrae ceasareae Maiestatis, vel ex necessitatibus suae ecclesiae abesse debuit. Causa scientiae ut ad proximum.

5. Scio eum cum licuit¹⁵ visitasse suam ecclesiam et dioecesim; et cum¹⁶ vel per publica regni negotia, vel alia impedimenta non licuit¹⁷ satisfacit huic obligationi per suos archidiaconos,¹⁸ eaque occasione, omnibus, quae boni ejusdem¹⁹ ecclesiae regimini, necessaria erant, opportune providisse.

[f. 3v] 6. Solemniter celebravit saepissime²⁰, ordinationes sacras habuit statutis temporibus, Confirmationis²¹ sacramentum administravit, ac caetera pontificalia exercuit me praesente, et adstante.

7. Scio eum pietatis, et charitatis²² specimen dedisse tum erga pauperes parochos, quo quibus fundationem peculiarem instituit, tum erga alios egenos,

13 Főlé beszúrt szó; törölt szó.

14 Főlé beszúrt szó; törölt szó: ipsius.

15 Beszúrt szó: cum licuit; hosszabb törlés felette.

16 Főlé beszúrt szavak: et cum; törölt szavak.

17 Beszúrt szó; törölt szavak.

18 Törölt szó következik.

19 Beszúrt szó.

20 Javított szó, előtte nem olvasható szó.

21 Törölt szó következik.

22 Törölt szó következik.

quibus victum dominicis praesertim diebus suppeditare solebat; eaque²³ etiam prudentia ac eastimatione²⁴ ecclesiam suam administrasse, ut ab omnibus amaretur, et coleretur.

8. Diligens fuit in defendendis et confermandis iuribus eiusdem ecclesiae,²⁵ eaque de causa scio eum lites Viennae non sine fructu substiuisse; praeterea ad triginta millia florenorum in ornatum ecclesiae chatedralis²⁶ expendisse²⁷.

9. Quantum mihi²⁸ indigere licuit ex ipsius sermonibus familiaribus, et ex concionibus ad populum habitis me etiam praesente, vir est ea doctrina praeditus, quae in episcopo requiritur ad hoc ut possit alios docere.

10. Ex²⁹ dictis apparet, ipsum dignissimum esse qui transferatur ad ecclesiam Vesprimiensem, cui etiam translationi obstitit apud caesaerem³⁰ capitulum Zagrabiensem, quod aegre sub talem a se patrem ac pastorem avehi; quod autem ipsius translatio futura sit utilis dictae Veszprimiensi ecclesiae iam modo apparet ex incoepa per ipsum eiusdem ecclesiae reparatione, nam augustissimus Imperator³¹ qui tamquam rex Hungariae apostolicus ex speciali privilegio administrationem temporalem vacantur ecclesiarum jusurpit³², eamdem ipsi illustrissimo domino episcopo Zagrabiensi ab initio Februarii currentis anni concessit.

2. Petrus Antonius Zaverski, ecclesiae Zagrabiensis canonicus et praepositus Beatae Mariae Virginis de Vaska (Vascha)

[f. 4r] 1. Novi illustrissimum et reverendissimum dominum Emericum episcopum Zagrabiensem a tempore quo administrabat praefecturam generalem ordinis sancti Pauli primi eremitaе, eramque ego parochus in dioecesi Zagrabiensi, cum ille promotus fuit eam ecclesiam, capie³³ occasione eum familiaris cognoscere coepi.

2. Intellexi eumdem suscepisse munus consecrationis, eaque est publica fama.

23 Beszúrt szó; törölt szó.

24 Beszúrás: ac eastimatione.

25 Törölt q következik.

26 Recte: cathedralis.

27 Beszúrt szó. Az utolsó mondat hozzátoldásnak tűnik.

28 Beszúrt szó, felette törlés.

29 Előtte törölt szavak: Minimo dubito, quin...

30 Beszúrás: apud caeseraem, utána törölt szó.

31 Beszúrás következik a válasz végéig.

32 Nehezen olvasható szó.

33 Recte: eaque (?).

3. Administravit ecclesiam Zagrabiensem ab anno 1708. usque ad praesens, idque scio quia interfui ipsius introductionem.

4. Nunquam a sua dioecesi recessit, quousque vocatus non fuit a Sacra regia Maestate, quod scio, quia ego perpetuo in eadem dioecesi permansi.

5. Scio eum visitasse suam dioecesim, eum per se licuit, eamque curasse ut visitaretur quotannis per suos archidiaconos; eiusdemque necessitatibus tum spiritualibus, tum temporalibus quoad potuit, occurrisset, et providisset. Causa scientiae ut ad proximum.

6. Vidi eum solemniter celebrantem saepissime, ordinationes sacras habentem, pontificalia caetera exercentem, ac sacrum Confirmationis sacramentum tum in chatedrali³⁴ ecclesia, tum etiam in parochiis administrantem.

7. Pluria charitatis, et pietatis exempla dedit tum erga pauperes quos aluit, et infirmos quos³⁵ visitavit, tum erga egenos parochos, pro quibus³⁶ fundationem peculiarem instituit, prout etiam erga seminarii³⁷ alumnos, et suam chatedralem³⁸, quam sacra praetiosa supellectili plurimum auxit. Verbo etiam profecit, habitis in principalioribus anni festis sacris ad populum, quibus ego aliquando interfui, concionibus, et homiliis.

8. Non est passus, quod sciam, aliquid deperire de iuribus ac bonis suae ecclesiae; quin potius ea auxit per suam³⁹ administrationem et⁴⁰ bonorum reparationem iuriumque avulsorum radicalem recuperationem. Quod scio tum ex visu, tum etiam ex auditu.

[f. 4v] 9. Cum sit doctor sacrae theologiae, quam professus est, minime dubito, quin polleat ea doctrina quae requiritur in episcopo ad hoc ut possit alios docere, quod etiam colligere potui ex concionibus ad plebem habitis, et ex publicis per ipsum habitas disputationibus.

10. Cum sit vir plurimae pietatis, charitatis, ac prudentiae, prout ex administratione Zagrabiensis ecclesiae apparuit, existimo eum prorsus dignum esse, qui transferatur ad ecclesiam Veszprimiensem, eaque de causa eius translationem dictae ecclesiae utilem futuram esse, prossimum cum eam iam reparare incoeperit non sine gravi sumptu.

34 Recte: cathedrali.

35 Beszúrás.

36 Törölt szó következik.

37 Javított szó.

38 Recte: cathedralem.

39 Beszúrt szó, alatta törölt szó.

40 Javított szó.

3. **Petrus Matthachich**, canonicus Zagrabiensis

[f. 4v] 1. Novi maxime ab anno 1708⁴¹ quod ipse coepit possessiones ecclesiae Zagrabiensis,⁴² cui ego interfui, illustrissimus et reverendissimus dominus Emericus Esterhasi, saepiusque ab eo tempore cum ipso⁴³ conver [f. 5r] satus sum. Nulla mihi cum eo⁴⁴ coniunctio⁴⁵ sanguinis, nimium familiaritas, inimititia, aemulatio, vel odium.

2. Audivi⁴⁶ commoratum⁴⁷ fuisse Possonii, cum fuit promotus ad ecclesiam Vaciensem.

3. Administravit ecclesiam Zagrabiensem ab anno⁴⁸ millesimo septingentesimo octavo, quo ut iam dixi eius possessiones iniuit.

4. Scio eum resedisse continuo in sua dioecesi, et ecclesia quousque⁴⁹ ex⁵⁰ mandato caesaris ad aulam⁵¹ non accessit; ab ego vero tempore⁵² mansit semper⁵³ in collegio Croatico Viennae iam⁵⁴ per quinque, elapsi sunt⁵⁵ annis.

5. Visitavit aliquoties per se ut ego vidi⁵⁶ se ipsius dictas suas ecclesias et dioecesim, quot annis vero per suos archidiaconos, eaque occasione ipsis⁵⁷ necessitatibus tum spiritualibus, tum temporalibus, providit⁵⁸, instituta fundatione, ex qua necessaria substentatio suppeditaretur pauperioribus parochis, qui⁵⁹ eam

41 Beszúrt szó, alatta törölt szavak.

42 Utána törölt szó.

43 Beszúrás: cum ipso.

44 Beszúrt szó, alatta törölt szó.

45 Javított szó.

46 Törölt szó következik: fuisse.

47 Javított szó.

48 Törölt szó következik.

49 Törölt szavak következnek: non fuit factus consiliarius intimus, et ex.

50 Beszúrt szó.

51 Beszúrt szó: ad aulam; alatta törölt szó: Vienn...

52 Törölt szó: ubi; felette beszúrás: ab ego vero tempore.

53 Beszúrt szó, alatta törölt szó.

54 Beszúrás: Viennae iam.

55 Beszúrás: elapsi sunt, alatta törölve: vel sex.

56 Beszúrás: ut ego vidi.

57 Beszúrás, alatta törölt szó.

58 Javított szó.

59 Javított szó.

ex fructibus beneficii sufficientes non habebant; id autem scio quia eram praesens, ex eaque fundatione qua parochibus utilitates aliquas sensii⁶⁰.

6. Saepissime vidi eum celebraret⁶¹ solemniter, ordinationes sacras haberet⁶², et administreret⁶³ sacramentum Confirmationis statutis temporibus, praemissa, prius instituit [f. 5v] per suum archidiaconum in iis, quae pertinet ad hoc sacramentum.

7. Adminisravit magna cum pietate, et discretione Zagrabiensem ecclesiam, summaeque charitatis specimen dedit erga pauperes quorum duodecim advocare solebat suo quotidie⁶⁴ in suo palatio,⁶⁵ in singulos menses, iisque⁶⁶ solus inservire. Verbo etiam proficere studuit. Quantum potuit, habitis ad populum sacris⁶⁷ concionibus. Haec scio autem scio quia vidi.

8. Defendit⁶⁸ iura spiritualia, et temporalia suae ecclesiae, cuius rei testimonium faciunt lites, quas eum fructu substinuit cum episcopis Quinqueecclesiensi, et Veszprimiensi.

9. Nullus de hoc dubitare potest; suae enim doctrinae specimen dedit sive⁶⁹ qua religiosus sancti Pauli primi eremitaе, professor sacrae theologiae, sive qua episcopus in sacris concionibus, et disputationibus publicis.

10. Ex⁷⁰ iis, quae deposui, dignissimum iudico qui transferatur ad ecclesiam Veszprimiensem; quod autem eius translatio futura sit utilis dictae ecclesiae iam inde apparet, quod ipsius reparationes incoepit initio cum architecto contractum per 13 millia florenorum absque omnibus materialibus, curatque iam⁷¹ parari pro ipsa⁷² sacrae magni pretii⁷³ supellectilem.

60 Nehezen olvasható szó.

61 Javított szó.

62 Javított szó.

63 Javított szó.

64 Nehezen olvasható szó.

65 Törölt szavak következnek: iisque in si.

66 Törölt szó következik: inser...

67 Beszúrt szó, alatta törölt szó.

68 Törölt szavak következnek: quantum potuit.

69 Nehezen olvasható szó.

70 Előtte törölt szó: dignissimus; utána törölt szó: ex.

71 Beszúrt szó.

72 Beszúrás: pro ipsa.

73 Beszúrás: magni pretii; alatta törölt szavak.

4. Georgius Bramiugh, archidiaconus Kemlek (Stemlek), cathedralis ecclesiae Zagrabiensis canonicus

[*AAV Arch. Consist., Processus Consist., 113, f. 695r*]

1. Erat adhuc in religione sancti Pauli primi eremitae, cum primum novi illustrissimum et reverendissimum dominum Emericum episcopum Zagrabiensem, ab eoque tempore secum conversatus fui qua canonicus Zagrabiensis ecclesiae, ad quam ille subinde promotus fuit. Non sum eius consanguineus, cognatus, affinis, inimicus, aemulus, vel odiosus.

2. Audivi ipsum consecratus fuisse cum Vaciensis ecclesiae episcopus factus fuit.

3. Est episcopus Zagrabiensis ab anno 1708; id autem scio quia eram [*f. 695v*] ego canonicus, eiusque ingressui interfui.

4. Resedit semper, si non vel ex mandato Sacrae caesareae Maiestatis vel necessitatibus suae ecclesiae abesse debuit.

5. Scio eum cum licuit visitasse suam ecclesiam, et dioecesim, et cum per publica regni negotia, vel alia impedimenta non licuit, satisfacit huic obligationi per suos archidiaconos, eaque occasione omnibus, quae bono eiusdem regimini ecclesiae necessaria erant, opportune providit.

6. Solemniter celebravit, ordinationes sacras habuit, statutis temporibus, Confirmationis sacramentum administravit, ac caetera pontificalia exercuit, me praesente, et adstante saepissime.

7. Scio eum pietatis, et charitatis specimen deisse tum erga parochos pro quibus fundationem peculiarem instituit, tum erga alios aegenos, quibus victum suppeditare solebat, verbo etiam prodesse studuit, habitis etiam ad populum sacris concionibus, eaque prudentia, ac discretione ecclesiam suam administravit ut ab omnibus amaretur, et coleretur.

8. Diligens fuit in defendendis, et conservandis juribus eiusdem ecclesiae, eaque da causa scio eum Viennae lites non sine fructu sustinuisse.

9. Quantum colligere potui ex frequenti cum eo conversatione, tum ex sacris ipsius concionibus vir est ea doctrina praeditus, quae in episcopo requiritur ad hoc ut possit alios docere.

10. Dignissimum censeo qui transferatur ad ecclesiam Strigoniensem; eiusque translationem utilem futuram esse dictae ecclesiae, cum sciam caeteris ecclesiis, quas antea administravit, optime semper providisse, plura bona contulisse, easque in meliori statu reliquisse, quam eum suscepit.

11. Nunquam visitavit postquam factus fuit episcopus limina sancti apostoli [*f. 696r*] Petri, et Pauli de Urbe, impeditus ex publicis regni negotiis, vel Suae Maiestatis, vel ecclesiae.

12. Quamquam legerim bullas, tamen cum non recorder quid in eis iniungeretur, affirmare non possum quod illud impleverit, cum sit tamen vir delicatae conscientiae, et plurimae erga Sanctam Sedem devotionis, et zeli puto minime neglexisse, quae suarum erant partium, et obligationum.

5. Michael Zadory, praepositus maior ecclesiae cathedralis Vesprimiensis

[f. 696r] 1. Novi illustrissimum, et reverendissimum dominum Emericum episcopum Zagrabiensem a tempore, quo docebat sacram theologiam in religione sancti Pauli primi eremitaе, subindeque saepissime cum eo conversatus fui postquam fuit factus episcopus. Non sum illi cognatus, affinis, nimium familiaris, inimicus, aemulus, vel odiosus.

[f. 696v] 2. Intellexi eum suscepisse munus consecrationis, cum promotus fuit ad ecclesiam Vacientem, coque⁷⁴ est publica fama.

3. Administravit ab anno 1708 usque ad praesens ecclesiam Zagrabiensem, idque publicum est.

4. Nunquam a sua dioecesi necessit quousque vocatus non fuit a Sua caesarea Maestate Viennam, ubi resedit detentus publicis negotiis.

5. Audivi tum ab ipso, tum a canonicis eiusdem ecclesiae, tum a plurimis aliis personis eum visitasse cum potuit suam dioecesim, eamque reformavisse, eaque omnia officia, quae ad curam episcopalem pertinent, adimplevisse.

6. Haec etiam intellexi illum diligenter praestitisse quae in hoc interrogatorio continentur.

7. Scio eum cum accessit Vesprimum plura charitatis praesertim erga pauperes exempla dedisse, quia ego eram praesens, eam etiam virtutem pro certo intellexi exercuisse tum Zagrabiae, tum etiam Viennae, quod autem opere prestat verbo etiam docet; cum nihil ab eius conversatione colligatur quod non conducat ad rerum saecularium contemptus, divinarumque amorem.

8. Non est passus, quod sciam, aliquid unquam deperire de juribus, ac bonis suae ecclesiae, quin potius eam auxit per suam administrationem, bonorum reparationem, quod scio tum ex visu, tum ex auditu.

9. Habet adhuc omnino necessariam doctrinam, quae in episcopo requiritur ad hoc ut alios possit docere, pro ut cognovi semper, et modo etiam deprehendere potui ex conversatione, quam cum eo habui.

10. Existimo eum omnino dignum esse qui tranferatur ad ecclesiam Strigoniensem, cumque ille plurimum profuerit ecclesiis, quas antea administravit,

74 Arch. Nunz. Vienna: eaque.

minime dubito quin in id incumbat ut eamdem Strigoniensem [f. 697r] ecclesiam reformat, et in meliorem statum reducat prout videtur indigere.

11. Non visitavit, quia fere semper impeditus fuit vel regni negotiis, vel suae ecclesiae.

12. Ego non legi ipsius bullas, caeterum nihil audivi in contrarium.

6. Franciscus Somssics, canonicus Zagrabinesis, et rector collegii Croatici Viennae

[f. 701r] 1. Coepi cognoscere illustrissimum, et reverendissimum dominum Emericum episcopum Zagrabiensem a tempore, quo coepit possessionem eiusdem ecclesiae, subindeque saepissime cum eo conversatus sum potissimum Viennae in collegio Croatico, in quo ipse morabatur, et ego studiis operam dabam. Nulla mihi cum eo coniunctio sanguinis, nimia familiaritas, inimicitia, aemulatio, vel odium.

2. Nullus unquam dubitavit quin conservatus fuerit cum omnia episcopalia [f. 701v] officia celebraverit.

3. Administravit ecclesiam Zagrabiensem ab anno 1708, quo eius ut recorder possessionem iniuit.

4. Scio eum resedisse continuo in sua dioecesi, et ecclesia quousque ex mandato caesaris ad aulam non accessit, ab eo vero tempore publicis detentus negotiis per quinque fere annos in collegio Croatico, quod ad ecclesiam Zagrabiensem pertinet.

5. Audivi eum aliquoties per se ipsum visitasse dictam suam ecclesiam et dioecesim, eaque occasione ipsius necessitatibus tum spiritualibus, tum temporalibus providisse, ut adhuc probant nonnullae constitutiones ab illo aeditae, et per dioecesim servari solitae.

6. Saepissime vidi eum celebrare solemniter, ordinationes sacras habere, et statis temporibus administrare sacramentum Confirmationis.

7. Administravit magna cum pietate, ac discretione Zagrabiensem ecclesiam summaeque charitatis tum erga religiosos, quorum inopiam sublevabat, tum erga pauperes studentes, quos suis sumptibus alebat, verbo etiam proficere studuit quantum potuit, habitis ad populum in maioribus anni festis sacris concionibus. Haec autem scio quia vidi, et audivi.

8. Defendit multa cum prudentia iura spiritualia, et temporalia suae ecclesiae, cuius rei testimonium faciunt lites, quas eius causa non sine fructu sustinuit hic Viennae.

9. Ex doctrina qua longo studio, et publica sacrae theologiae in sua religione sancti Pauli primi eremitae professione sibi comparavit, nihil prorsus diminuisse comperitur, ut apparet ex ipsius discursibus, quod mihi saepe accidit.

10. Dignissimum iudico qui transferatur ad ecclesiam Strigoniensem, eius autem translatio non poterit non esse utilissima dictae ecclesiae, si in eius bonum perficiet quae iam meditatur; si miserimas scilicet eiusdem parochias collata dote restituet, et ecclesiam cathedralem in prima sua [f. 702r] sede reaedificabit. Id autem minime dubito quin praestet cum maxima beneficia in omnes ecclesias, quas hactenus administraverit contulerit, easque tum spiritualiter, tum temporaliter auxerit.

11. Non puto quod ipse praesens visitaverit limina sanctorum apostolorum Petri, et Pauli de Urbe, audiui tamen illum hoc praestitisse per suum vicarium expresse legatum.

12. Nescio quid in eius bullis contineatur⁷⁵, si quid autem iniunctum fuerit, suppono illum adimplevisse, inspecta summa eius religione, ac zelo.

De Baptismo

Tipus: originale germanice, copia vidimata latine

Expeditor: Elisabetha Festetistin nata Fitterin⁷⁶

Datum: Günsii⁷⁷ in Hungaria, 9. Februarii 1707

Baptismus: [Beckó⁷⁸], 20. Julii⁷⁹ 1665, vel 1666, natus et baptizatus; Joannes Martoczy⁸⁰ praeses dominorum patrum Franciscanorum, parochiae Betzkoviensis administrator

Patrini: Nicolaus comes Tökely, et Susanna comitissa Jakuschitskin⁸¹

Nota: frater meus [...] iuxta recordationem meam;

Quia vero nunc ad consuetam matriculam praedictae parochiae (ratione praesentium in Hungaria tumultuum) per obtinendo attestato baptismali pervenire non possumus, eapropter attestationem praesentem in bona conscientia propria manus subscriptione et sigillo munivi.

Vidimatio: Quod in hac attestatione baptismi recensitum patrem Joannem Martóczy, in eodem attestato scriptis annis residentiae Betzokoviensis, eo tum Marianae praesidentem fuisse, exhibeat

75 Javított szó.

76 Fitter Erzsébet, Festetich Pál felesége. Nagy, 1858. 4. 161–162., 183. p.

77 Kőszeg.

78 Beckó (Beckov).

79 Arch. Nunz. Vienna: Iulii [német]; Aprilis [latin].

80 Martóczy János OFM, házfőnök, beckói adminisztrátor.

81 Thököly Miklós gróf és felesége, Jakusich Zsuzsanna grófnő. Nagy, 1865. 11. 286. p.

liber album Marianum nuncupatus, qui pater pro tunc parochialia quoque munia (usque parochus loco expulsi praedicantis acatholici substitutus extitit) administraverit, recognosco, et quod moderno disturbiorum tempore propter vetitum accessum de hocce baptismo testimonium in matricula exquiri non possit, recognosco. Dabam Posonii die 14. Februarii 1707. Frater Daniel Grozman⁸² minister provincialis provinciae Sanctae Mariae in Hungaria inferiori.

Classificatio: AAV Arch. Nunz. Vienna, Processi canonici, 308.

Professio fidei (Vesprimien.)

T.: orig.

Dat.: Viennae, 24. Junii 1723

Testes: dominus Josephus de Kollenburg, filius quondam Villelmi, Viennensis, et dominus Antonius Maria, filius Josephi Rughi, Placentinus⁸³

Class.: AAV Arch. Nunz. Vienna, Processi canonici, 360.

Praesentoriae (Strigonien.)

T.: cop. vid.

Exp.: Carolus III (VI)

Dat.: Viennae, 31. Augusti 1725.

Vid.: Viennae, 3. Maii 1726, Joannes Tarnoczy⁸⁴ de alsó Lelócz emeritus secretarius, simulque registrator, et taxator, necnon praelibati archivi, ac secretarum sigillarum regionum conservator

Class.: AAV Arch. Nunz. Vienna, Processi Canonici, 365.

Raccomandatoriae (Strigonien.)

T.: cop. vid.

Exp.: Carolus III (VI)

Dat.: Viennae, 31. Augusti 1725.

82 Grozman (Groszman) Dániel OFM tartományfőnök.

83 Joseph von Kollenburg, Wilhelm fia, bécsi, és Anonio Maria Rughi, Giuseppe fia, piacentzai.

84 Tarnóczy János magyar udvari kancelláriai tisztviselő. Vö. Nagy, 1865. 11. 57–63. p.; Fazekas István: A Magyar Udvari Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között. Budapest, 2021. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések.) 482–483. p.

Vid.: Viennae, 3. Maii 1726, Joannes Tarnoczy⁸⁵ de alsó Lelócz emeritus secretarius, simulque registrator, et taxator, necnon praelibati archivi, ac secretarum sigillarum regiorum conservator
Class.: AAV Arch. Nunz. Vienna, Processi Canonici, 365.

Professio fidei (Strigonien.)

T.: orig.
Exp.: Emericus Esterházy⁸⁶ episcopus Dorensis, delegatus
Dat.: [*Posonii*⁸⁷], 13. Aprilis 1726
Test.: comes Thomas de Nádasd⁸⁸ Suae Maiestatis sacratissimae caesareo-regiae intimus consiliarius, filius comitis condam Francisci de Nádasd, dioecesis Jauriensis, et comes Franciscus Eszterházy⁸⁹ filius comitis condam itidem Francisci Eszterházy, dioecesis Strigoniensis
Not.: Ladislaus Szveteny⁹⁰ publicus notarius
Class.: AAV Arch. Consist., Processus Consist., 113, ff. 703–704.

85 Tarnóczy János magyar udvari kancelláriai tisztviselő. Vö. *Nagy*, 1865. 11. 57–63. p.; *Fazekas*, 2021. 482–483. p.

86 Esterházy Imre Gábor esztergomi segédpüspök (1725–1740).

87 Arch. Nunz. Vienna: Esterházy Imre Gábor kísérőlevele, Pozsony, 1726. április 14.

88 Nádasdy Tamás (+1734) gróf, az 1671-ben hűtlenség címén kivégzett Nádasdy Ferenc országbíró (1655–1670) fia. Vö. *Nagy*, 1861. 8. 19. p.; *Fallenbüchl*, 1988. 72. p.

89 Esterházy Ferenc gróf a család fraknói vonalából, később tárnokmester (1746–1754), Esterházy Károly püspök édesapja. Vö. *Nagy*, 1858. 4. 90–92. p.; *Fallenbüchl*, 1988. 124. p.

90 Szveteny László közjegyző.

